

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

XVIII. évfolyam (2025)
1. szám

NEMZET ÉS BIZTONSÁG

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

Impresszum

Nemzet és Biztonság

Biztonságpolitikai Szemle

A Nemzeti Közszerológati Egyetem
lektorált biztonságpolitikai folyóirata

Megjelenik évente 4 alkalommal

Főszerkesztő:
Dr. Tálas Péter

Szerkesztőségi titkár:
Dr. Háda Béla

Szerkesztő:
Dr. Csiki Varga Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Balogh István, Dr. Csiki Varga Tamás,
Dr. Forgács Balázs, Prof. Dr. Gazdag
Ferenc, Dr. Háda Béla, Dr. Kaiser Ferenc,
Dr. Marsai Viktor, Dr. Németh Gergely
(elnök), Dr. Rácz András,
Prof. Dr. N. Rózsa Erzsébet,
Dr. Siklósi Péter, Prof. Dr. Szenes Zoltán,
Szöllősi Antal

Kiadó: Nemzeti Közszerológati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó

A kiadásért felel:
Dr. Deli Gergely rektor

Tördelőszerkesztő:
Fehér Angéla

Olvasószerkesztők:
Bujdosó Hajnalka, Farkas-Nagy Judit

A szerkesztőség címe:
1101 Budapest, Hungária körút 9–11.
Telefonszám: +36 (1) 432 9092
Fax: +36 (1) 432 9058
E-mail: nemzetesbiztonsag@uni-nke.hu
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb>

ISSN 2559-8651 (elektronikus)

A megrendelés nélkül közlésre
küldött kéziratokat lehetőségeink
szerint gondozzuk.

Tartalom

Kommentár

Háda Béla

**Indonézia a BRICS+ tagja – zavarjon
ez minket? 2**

Biztonságpolitika

Soós Eszter Petronella

**Franciaország afrikai pozíciói a Macron-
korszakban 3**

Egeresi Zoltán – Csáki Lilla

A Nyugat-Balkán biztonságpolitikai helyzete . . . 23

Védelempolitika

Ceylan-Szakács Mirjam

**A dél-csendes-óceáni vizek új ragadozója,
az SSN AUKUS 55**

Faragó Bence

Történelmi emlékezet és nemzeti identitás 70

Reflektorfényben

Remek Éva

A magyar katonai jelenlét története Afrikában . . . 99

Háda Béla¹

Indonézia a BRICS+ tagja – zavarjon ez minket?

2025. január 7-ével az Indonéz Köztársaság a BRICS+ tizedik tagjává vált. A szervezet még 2023-ban jelentette be, hogy szívesen látja Jakartát a soraiban. Délkelet-Ázsia legnagyobb gazdaságának tagsága ugyanis nagyban javítaná földrajzi reprezentativitását, és erősítené legitimitását a globális dél államainak körében. Indonézia csatlakozása ugyanakkor azok hangját erősíti a szervezeten belül, akik nem akarnak konfrontációt a nyugati világgal.

Prabowo Subianto tábornok-elnök az egykori diktátor, Suharto (1966–1998) vejeként természetes szellemi örököse a hidegháború évtizedeiben megfogalmazódott indonéz külpolitikai doktrínának, amely egyrészt az el nem kötelezettséget, másrészt a „független és aktív” jelzőkkel illetett magatartást preferálta. Utóbbi esetében azért fogalmaztam ilyen furcsán, mert az indonéz külpolitika valójában sokáig nem volt aktívnak nevezhető. Legintenzívebb időszakát Susilo Bambang Yudhoyono elnöksége (2004–2014) hozta el, amikor Indonézia az ország méretének és geostratégiai pozíciójának megfelelő figyelmet kapta meg a világ nagyhatalmaitól, és látványosan igyekezett is kihasználni ezt. Subianto hivatali elődje, Joko Widodo ezzel szemben sokkal visszafogottabban jelent meg a nemzetközi fórumokon, és nem kívánt hangsúlyozni országa számára vezető hatalmi szerepet. Amikor Subianto addigi védelmi miniszter megnyerte a 2024. évi elnökválasztást, nyugaton a kül- és biztonságpolitika vonatkozásában alakult ki a legnagyobb várakozás államfőségével kapcsolatban. Külpolitikai vonalvezetésének eddigi leglátványosabb „dobása” a BRICS+-tagság, amellyel kapcsolatban Jakarta világosan fogalmazott: egy olyan fórumnak tekinti a szervezetet, amely lehetőséget ad Indonézia érdekeinek és szempontjainak megjelenítésére a nagyhatalmi erőviszonyok átalakulásának időszakában, ám hangsúlyozottan csak az *egyik* ezek sorában, és nem az *elsődleges*. Nagyon fontos ugyanis észben tartani, hogy a szigetország továbbra sem kíván pártállást foglalni a vezető hatalmak egymással folytatott vitáiban, esetleges konfliktusaiban, ehelyett érdekelt mozgásterének megőrzésében, esetleg szélesítésében kötöttük. Ennek egyik logikus lépése a BRICS+-tagság, amely egyrészt egy újabb tárgyalási fórumot nyit meg számára a nem nyugati hatalmakkal, másrészt Indiával és néhány kisebb tagállammal együtt hatékonyan gátolhatja a szervezet olyan irányú fejlődését, amely túlmutat a gazdasági, diplomáciai, esetleg kulturális együttműködésen.

Indonézia stratégiai autonómiájának védelme feltételezi a kooperáció megőrzését a különböző hatalmi centrumokkal, beleértve a nyugati világot is. Különösen, mivel az ország első számú kereskedelmi partnerének, Kínának a befolyását hosszú évek óta a második számú kereskedelmi partner, az Egyesült Államok katonai együttműködésével igyekeznek kiegyensúlyozni. Subianto eddig tulajdonképpen azt tette, amit sokan vártak is tőle. Országának BRICS+-tagságát is célszerű a hagyományos indonéz törekvések fényében értékelni, és nem érdemes olyan tényezőt látni benne, amely beárnyékolná Jakarta nyugati kapcsolatait.

¹ Háda Béla az NKE EJK JLI tudományos munkatársa. E-mail: hada.bela@uni-nke.hu

Soós Eszter Petronella¹

Franciaország afrikai pozíciói a Macron-korszakban²

Franciaország az elmúlt években látványosan tért veszített Afrikában. Nemcsak a kemény hatalom terén, vagyis elsősorban katonai területen szorult vissza, hanem a vonzósa, puha hatalma is csorbát szenvedett, miközben ezzel párhuzamosan további hatalmak igyekeznek növelni a befolyásukat a kontinensen, nemegyszer Párizs kárára. A tanulmány célja annak feltárása – a kemény és a puha hatalom fogalmainak segítségével hívásával –, hogy melyek az elveszített és megmaradt francia pozíciók, s milyen mozgástér marad Párizsnak Afrikában. A tanulmány ambíciója továbbá, hogy bemutassa, miként gondolkodnak a francia elitek Franciaország szerepéről a kontinensen. A tanulmány ehhez nemcsak szakirodalmi forrásokat, hanem politikai szereplők átfogó anyagait és sajtóírók munkáit is segítségül hívja. A vizsgált időtáv alapvetően a Macron-korszak 2017–2024 között.

Kulcsszavak: Afrika, Macron-korszak, puha hatalom, kemény hatalom, Franciaország

France's African Positions in the Macron Era

France has spectacularly lost ground in Africa in recent years. Not only has it regressed in the field of hard power, i.e. primarily in the military field, but its attractiveness and soft power have also suffered, while at the same time other powers are trying to increase their influence on the continent, more than once to the detriment of Paris. The purpose of the study is to reveal—by calling on the concepts of hard and soft power—what are the lost and remaining French positions, and what room for maneuver remains for Paris in Africa. The study's ambition is also to show how French elites think about France's role on the continent. For this purpose, the study calls on not only literary sources, but also comprehensive materials of political actors and the works of professional journalists. The examined time span is basically the Macron era between 2017-2024.

Keywords: Africa, Macron era, soft power, hard power, France

Bevezetés

Franciaországra sokáig tekintettek úgy a szövetségesei, mint Afrikában érdekeltségekkel és befolyással rendelkező hatalomra, amelyre biztonsági feladatok bízhatók a térségben.³ Franciaországból nézve azonban ennél jóval többről volt és van szó. A csendes-óceániak

¹ Soós Eszter Petronella a Milton Friedman Egyetem egyetemi adjunktusa. E-mail: soos.eszter@uni-milton.hu

² A TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztériumnak a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

³ Másokra hivatkozva írja: Ugrósdy Márton (2022): A térség, amely csak Kína miatt fontos: az Egyesült Államok és frankofón Afrika kapcsolatai. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 504.

mellett az afrikaiak tekinthetők ugyanis azoknak a francia érdekeltségi területeknek, amelyek a francia nagyhatalmiság maradványainak fenntartását megalapozzák a nemzetközi rendszerben. Ezek bizonyos szintű fenntartása stratégiai kérdés Párizs számára. Az elmúlt évek benyomása ezzel szemben mégis az – különösen a *status quo*t érdemben megbontó líbiai beavatkozás óta –, hogy Franciaország befolyása folyamatosan csökken a kontinensen.

Széles körben ismertek azok a viták, amelyek a francia gazdasági-kulturális jelenléttel kapcsolatosak. Gondolhatunk a gyarmati múlt, illetve a gazdasági-ipari vagy a monetáris együttműködés (a CFA-frankok) kérdésére. Másrészt az elmúlt években kifejezetten látványos lett a francia katonai visszaszorulás. A 2013-ban még hívott, ma már nem szívesen látott francia csapatok 2022-ben távoztak Maliból. Megtörtént a kivonulás 2022-ben a Közép-afrikai Köztársaságból, 2023-ban pedig Burkina Fasóból is. 2023 végén Nigert hagyták el a francia katonák. A visszaszorulásról szóló elemzői konszenzus szerint eközben régi-új játékosok (USA, Kína, Oroszország, Törökország) is megjelentek Afrikában, konkurenciát biztosítva a franciáknak. Nemegyszer olyat, amely készséggel rá is segít a francia nehézségekre információs hadműveletek révén.

Az elemzés célja és keretei

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy megvizsgálja a franciák kortárs afrikai kihívásait, elsősorban a Macron-korszakra (2017–) és Emmanuel Macron köztársasági elnök politikájára fókuszálva. A tanulmány igyekszik a rendelkezésre álló terjedelmi keretek között feltárni és értelmezni a kihívások jellegét. Amennyire lehetséges, figyelembe veszi, hogy a francia pozíciókat miként befolyásolják a *Franciaországot érő afrikai hatások*, vagyis a kapcsolat kölcsönössége. Ezt a felvetést fejezi ki Antoine Glaser *AfricaFrance* fogalma,⁴ amely a feje tetejére állítja a korábban oly gyakran emlegetett *Françafrique* kifejezést. Kijelenti, hogy az afrikai partnerek mozgástere drámaian megnőtt a kapcsolat menedzselése során a francia döntéshozók kárára. Habár van, aki ezt a tézist túlzónak találja,⁵ a hatalmi egyensúly elbillenése mellett valóban lehet érvelni. A francia politikusok oldaláról Pascal Lamy volt WTO-főigazgató például így utal erre az egyensúlyváltozásra:

„Az afrikaiaknak kell megmondaniuk, hogy Európa-e az első számú geopolitikai vagy geoökonómiai problémájuk. Vannak más lehetőségeik is. Azt azonban tudom, hogy Európa számára Afrika az első számú geopolitikai vagy geoökonómiai probléma [...]. Ha megnézzük az Európa előtt álló problémák listáját és az Afrika előtt álló problémák listáját, gyakran ugyanazok. Az ökológiai átállással kezdődik, aztán jön a demográfia, majd a digitalizáció kihívásai és a biztonsági kérdések.”⁶

⁴ Glaser, Antoine (2014): *AfricaFrance: Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*. Paris: Fayard.

⁵ Pl. d'Ersu, Laurent (2014): Antoine Glaser. *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu. Afrique contemporaine*, (1), 123–125.

⁶ Diawara, Malick: *LAfrique est le sujet n° 1 de l'Europe pour les 50 ans à venir*. [online], 2021. 12. 02. Forrás: Le Point.

A biztonság, a migráció, az iszlamizmus ügye nemcsak a Maghreb-térség, hanem a frankofón Afrika, a szubszaharai térség kapcsán is európai és francia prioritássá nőtte ki magát a líbiai beavatkozás (francia részről az *Opération Harmattan*), majd a 2015-ben kezdődő franciaországi merénylethullám, illetve az európai migrációs válság kezdete óta. Franciaország líbiai beavatkozása (és az azt követő politikája)⁷ nem növelte a francia befolyást az országban és a kontinensen, viszont a líbiai állam bukott állammá válása miatt direkt módon járult hozzá a francia Afrika-politika biztonsági fókuszának az erősödéséhez. A líbiai beavatkozás bizonyos szempontból kényszerpályára terelte a franciákat a kontinensen.

A szakirodalom hangsúlyozza a biztonsági és migrációs kérdések erősödő jelentőségét Franciaország számára: „Úgy tűnik, Franciaország Afrika-politikája egyértelműen alárendelődik a bevándorlás elleni küzdelemnek.”⁸ A megközelítés egyik lehetséges kritikája szerint a biztonsági kérdésre való, alapvetően katonai fókuszálás része a franciák afrikai problémáinak.⁹ Mindenesetre a migrációs-biztonsági kihívás, figyelembe véve az afrikai kontinens várható demográfiai folyamatait, ugyancsak azon megállapítás felé terel bennünket, hogy Franciaország nem egyszerűen valamiféle befolyással rendelkezik az afrikai kontinensen, hanem – a migráció, a kulturális kapcsolatok, valamint a francia választók figyelembe veendő preferenciái okán – bizonyos kitettségekkel is.

A tanulmány elsősorban a szubszaharai térség országaira fókuszál, másodsorban a Maghreb-térségre, s harmadsorban szükség szerint a kontinens további területeire. Az elemzés során a Joseph Nye Jr. nevéhez kötődő kemény hatalom (*hard power*) és puha hatalom (*soft power*) fogalmait hívjuk segítségül.¹⁰ Előbb megvizsgáljuk a kényszerítő jellegű hatalmi pozíciókat, majd az önkéntes csatlakozást és partnerséget bátorító puha hatalmi pozíciókat is, igyekezvén felmérni ezek jelentőségét és kiterjedtségét. A kemény hatalom klasszikus esetei (katonai jelenlét, monetáris kapcsolatok, reálgazdasági kitettségek) mellett a puha hatalom leginkább releváns alelemeinek az alábbiakat tekintjük: kultúra-nyelv, Franciaország imázsa a közvéleményben, a francia gazdasági és politikai modellhez, civil szférához való kapcsolódások. A két hatalmi típus párhuzamos tárgyalását az is indokolja, hogy ezek között átjárás is elképzelhető, akár tudatos politikaként (a vonzó üzlet egy adott ponton át tud lépi gazdasági kényszerbe; a puha hatalom pedig bizonyos körülmények között kemény hatalomra váltható). Noha hangsúlyozni szükséges, hogy a puha hatalom Nye szerint akkor igazán hatékony, ha nem közvetlen és tudatos állami politikaként, hanem civil, gazdasági stb. kezdeményezésként, értékhordozóként jelenik meg,¹¹ az állami politika ettől még promotálhatja a puha hatalom tőle távolabb eső hordozóit (például a kultúra nemzetközi terjeszkedésének támogatása révén). Így indokolható, hogy a puha hatalom kérdését is a francia állam oldaláról vizsgáljuk.

⁷ Chesnot, Christian – Malbrunot, Georges (2022): *Le déclasséement français. Elysée, Quai d'Orsay, DGSE: les secrets d'une guerre d'influence stratégique*. Neuilly-sur-Seine: Michel Lafon, 138. Mivel Franciaország a konfliktus egy újabb szereplőjévé válik, elveszíti minden semlegességét a kérdésben, és képtelen közvetítőként fellépni.

⁸ J. Nagy László – Ferwagner Péter Ákos (2021): Az V. köztársaság algériai és afrikai politikája. In: Türke András István (szerk.): *A jelenkori Franciaország II. Tanulmányok a jelenkori Franciaországról*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 228.

⁹ Aina, Folahanmi: *French Mistakes Helped Create Africa's Coup Belt*. [online], 2023. 08. 17. Forrás: Al Jazeera.

¹⁰ Nye, Joseph S. (1990): *Soft Power. Foreign Policy*, (80), 153–171.

¹¹ Ehhez lásd Nye, Joseph S. (2017): *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest: Antall József Tudásközpont, 58–59.

Emmanuel Macron a 2017-es hivatalba lépése óta utal rá, hogy szívesen fordítaná az afrikai francia befolyást a puha hatalmi eszközök, a kultúra vagy például a francia vállalkozások afrikai beruházásai és megjelenése felé (ami egyesek szerint nem arat osztatlan sikert, mert nem strukturális változást jelent a kapcsolatokban).¹² Ezt sugallja a 2017 novemberében elmondott ouagadougoui programadó beszéde, ahol egyenesen odáig ment a cezúrahúzásban, hogy „Franciaországnak nincsen többé Afrika-politikája”.¹³ A beszédben hangsúlyozta, hogy egyenlők közötti partnerséget képzel el, amivel természetesen jelezte, hogy – amint néhány elődje – ő is véget akar vetni a *Françafrique* hagyományának. Csakhogy az elemzések megjegyzik, ez nemcsak tartalmilag, hanem stílusban sem mindig sikerül – a partnerek tiszteletlenségként élik meg például a részéről, hogy csak villámlátogatásokra „ugrik be” egy-egy országba,¹⁴ vagy hogy a franciaországi Pauba „rendel” afrikai állam- és kormányfőket.¹⁵

Egyes források szerint a francia elnök rendszeresen nyersen fogalmaz – néha kioktat – zárt ajtós tárgyalások során. Christian Chesnot és Georges Malbrunot újságírók például úgy értesültek, hogy Macron leszidta algériai partnereit az ottani fiatalság nehézségei miatt, aminek a következményeivel álláspontja szerint ő szembesül a francia külvárosokban.¹⁶ A szerzők arról is írnak,¹⁷ hogy a francia elnök térképpel felszerelkezve tartott katonai stratégiai útmutatást az algériai vezérkari főnöknek. Az efféle személyes kémia (vagy a hiánya) szerepet játszik a diplomáciában – az egy más kérdés, hogy sem alul-, sem túlbecsülni nem szabad. Ha pedig nagyon alaposan olvassuk, akkor a hangsúlyosan megtagadni kívánt paternalista felhangok már a Macron-féle (nem) Afrika-politika születési aktusából, az ouagadougoui beszédből sem hiányoznak: különösen azokon a pontokon érezhetők, ahol a nők és lányok jogairól beszél a francia elnök.

Miközben Macron fejlesztésről, partnerségről, kultúráról értekezik Ouagadougouban, egy interjúban néhány évvel később arról beszél, hogy csökkenteni kívánja Franciaország [értelemszerűen kemény hatalmi – SEP] jelenlétét a kontinensen: „Mi a stratégia? Természetesen mindenképpen felül kell vizsgálnom, de nem támogatom a mostani jelenlétünk változatlan mértékű fenntartását. Ez nem fenntartható és nem kívánatos.”¹⁸ Hangsúlyozza továbbá, hogy mekkora lehetőségeket lát országa számára a gazdaság terén: „A kínaiak sokkal rosszabb minőségű szolgáltatásokat nyújtanak, mint mi. És a következő években ők fogják elszenvedni azokat a következményeket, amelyeket mi is elszenvedtünk, amikor rosszul végeztük a dolgunk.” Utóbbi lehetőségére máris

¹² Gerits, Frank: *France in Africa: Why Macron's Policies Increased Distrust and Anger*. [online], 2023. 09. 05. Forrás: The Conversation.

¹³ *Discours d'Emmanuel Macron à l'université de Ouagadougou*. [online], 2017. 11. 28. Forrás: elysee.fr.

¹⁴ Fuchs, Bruno – Tabarot, Michèle (2023): *Rapport d'information en application de l'article 145 du Règlement par la Commission des Affaires Étrangères en conclusion des travaux d'une mission d'information constituée le 14 décembre 2022 sur les relations entre la France et l'Afrique*.

¹⁵ Châtelot, Christophe – Bensimon, Cyril: *En Afrique de l'Ouest, la France désavouée par les opinions publiques*. [online], 2023. 11. 02. Forrás: Le Monde. Továbbá: *Sommet de Pau: sentiment anti-français ou sentiment anti-Françafrique?* [online], 2020. 01. 12. Forrás: Le Club de Mediapart.

¹⁶ Chesnot–Malbrunot 2022: 87.

¹⁷ Chesnot–Malbrunot 2022: 87.

¹⁸ Glaser, Antoine – Airault, Pascal (2021): *Le piège africain de Macron: Du continent à l'Hexagone*. Paris: Fayard, 234.

mutatnak szórványos jelek, például Nigerben.¹⁹ Végül Macron világossá teszi azt, hogy ki akar törni a franciák addigi „hátsó udvarából” (*pré carré*), vagyis a frankofón Afrikából, és nyitni kíván az angol nyelvű Afrika felé: „Számunkra az angol nyelvű Afrika egy olyan akcióirány, amely lehetővé teszi, hogy elmozduljunk a hátsó udvarból.”²⁰

Természetesen a szándék kinyilvánítása az első, a megvalósításhoz szükséges mozgáster pedig a következő kérdés. François Gaulme szerint a francia–afrikai kapcsolatok három történeti pillére a katonai jelenlét, a monetáris szerepvállalás és a fejlesztési támogatások rendszere²¹ (megjegyzendő, hogy ebből kettő kemény hatalmi, egy pedig részben puha, de potenciálisan kemény hatalmi eszköznek számít). Miközben Gaulme nyugtázza, hogy Macronnak szándékában áll megváltoztatni az afrikai kapcsolatok logikáját, hozzáteszi: a biztonsági prioritások okán a köztársasági elnök nem tud nem az elődei nyomdokai-ban járni.²² Hasonlóan vélekednek erről a Nemzetgyűlés jelentéstevői, Michèle Tabarot és Bruno Fuchs képviselők az alsóház egy áttekintő információs jelentésében: „A múlttal való szakítás szándéka az asztalon van, de a megvalósítás még bizonytalan: a konkrét projektek csak lassan valósulnak meg, és Franciaország katonapolitikája, amelynek háttérbe kellett volna szorulnia, még mindig a középpontban áll.”²³

A továbbiakban ezt a kérdéskört járjuk alaposabban körbe, folyamatosan építve többek között a fent említett jelentésre. A következő fejezetben Franciaország kemény hatalmi pozícióit, majd ezután a puha hatalmi szempontokat vizsgáljuk meg. Végül összefoglaljuk és értelmezzük a dilemmákat, amelyekkel Franciaország az afrikai jelenléte során szembesül. Emlékeztetőül: az elemzés alapvetően az Élysée, illetve Franciaország mint elméletben létező egységes geopolitikai szereplő szemszögéből íródik – de előrebocsáthatjuk, hogy a francia kihívások egy részét éppen az okozza, hogy Franciaország nem tud belpolitikai szempontokat figyelmen kívül hagyó, egységes szereplőként mozogni az afrikai kontinensen.

Kemény hatalmi pozíciók

A kemény hatalmi pozíciók közül a legjelentősebb természetesen a katonai jelenlét. A francia erő tudatát, nemzetközi elfogadottságát is az adja, hogy a francia hadsereg nemcsak rendelkezik külföldi katonai jelenléttel, hanem képes külső hadszíntereken hadműveleteket végrehajtani. A Védelmi Minisztérium tájékoztatása szerint²⁴ 2024 májusában 3650 katona teljesített tartós szolgálatot külföldi bázison, ezeket jelenléti erőknek nevezik (Szenegálban, Elefántcsontparton, Gabonban és Dzsibutiban). Évekkel korábban a külföldi szolgálatot teljesítők száma azonban jóval magasabb volt, hiszen a Malira foku-száló Serval, majd a regionális Barkhane hadművelet keretében több mint 5000 fő volt még jelen Mali, Burkina Faso, Niger és Csád területén. Mint ismert, a fogadó országok

¹⁹ Nemrég például kínai aranybányák vízszennyezése merült fel: *Chinese-Owned Gold Mines in Niger Ordered Shut After Herders Report Animal Deaths*. [online], 2024. 05. 05. Forrás: France24.

²⁰ Glaser–Airault 2021: 227.

²¹ Gaulme, François (2019): *Emmanuel Macron et l'Afrique. La vision et l'héritage*. Paris: Ifri, 9.

²² Gaulme 2019: 9.

²³ Fuchs–Tabarot 2023: 10.

²⁴ Ministère des Armées. *Forces prépositionnées*.

belpolitikai fejleményei okán a Barkhane hadművelet, és vele az európai keretbe épített Takuba művelet is véget ért, illetve az ENSZ MINUSMA missziójának katonái is elhagyták Malit. A formális francia kivonulásra 2022-ben került sor. További országokban is ez a folyamat zajlott le: Burkina Fasóban 2022-ben a második puccs után szólították fel a franciákat a távozásra, amibe Párizs 2023 elején bele is egyezett.²⁵ 2002-ben a Közép-afrikai Köztársaságból, illetve 2023 decemberében Nigerből is kivonultak a francia katonák, utóbbi országban a nagykövetséget is bezárták. Felszámolták a Franciaország által támogatott, terrorellenes G5 Száhel csoportot, miután Mali, Niger és Burkina Faso bejelentette a kilépését,²⁶ majd később nemcsak biztonsági együttműködést kötöttek,²⁷ de konföderáció és közös terrorellenes csoport létrehozásáról is döntöttek.²⁸

Franciaország a 2024. júniusi állapot szerint éppen véglegesíti az új katonai Afrika-politikáját (amely tehát egyelőre nem végleges, és a források arra utalnak, hogy a jelenlét mértéke változó is lehet).²⁹ E politika a jelenlegi információk szerint tartósan csökkentett mértékben, de továbbra is ambicionálja majd a francia hadsereg jelenlétét Afrikában, ideértve Szenegált, Elefántcsontpartot, Csádöt és Gabont, azzal a deklarált céllal, hogy legalább a lehetőség a további manőverekre ezután is meglegyen.³⁰ Ezzel együtt is, a franciák átfogóan csökkentik a kontinensen állomásozó erők létszámát, ahogy a sajtó kiemeli, a stratégiai jelentőségű, az Indiai-óceánra tekintő Dzsibuti kivételével.³¹

Az egyértelmű afrikai katonai kiszorításra tehát a francia politika annak tudomásulvételével reagált (feltételezhetően mert nem ment szembe Emmanuel Macron előzetes elképzeléseivel), hogy át kell alakítani a francia jelenlétet Afrikában. Ezzel együtt Franciaország ragaszkodik a jelenlét rugalmas fenntartásához. Ennek nemcsak az említett lokális, biztonsági magyarázata fontos, hanem nagystratégiai okai is vannak: „Franciaország katonai és diplomáciai elkötelezettsége Afrikában még mindig indokolja az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjaként betöltött helyét” – írja például Glaser és Airault.³² A nemzetgyűlési Fuchs–Tabarot-jelentés még ennél is továbbmegy, amikor egyfajta kockázatként teszi ki az asztalra, hogy mi az afrikai katonai jelenlét fenntartásának a tétje a francia külpolitika számára:

„Franciaország katonai jelenléte Afrikában nagymértékben alátámasztotta befolyását a nemzetközi szintén [...] Nem lehet kétséges, hogy az afrikai katonai jelenlétbe való ragaszkodása részben ezen alapul: ragaszkodik ehhez az örökséghez, amely nélkül végleg a középhatalom rangjára szorulna vissza”.³³

²⁵ *Burkina Faso Gives French Troops a Month to Leave, Says Local Media*. [online], 2024. 01. 22. Forrás: France24.

²⁶ *Last Remaining Members of G5 Sahel Move to Dissolve the Anti-jihadist Alliance*. [online], 2023. 12. 06. Forrás: France24.

²⁷ *Mali, Niger and Burkina Faso Military Leaders Establish Security Alliance*. [online], 2023. 09. 16. Forrás: France24.

²⁸ *Niger, Mali, and Burkina Faso Announce Joint Anti-jihadist Force*. [online], 2024. 03. 07. Forrás: France24.

²⁹ Vincent, Elise: *L'armée française cherche à finaliser sa réorganisation en Afrique*. [online], 2024. 06. 20. Forrás: Le Monde.

³⁰ Vincent 2024.

³¹ *En Afrique, décrie historique en vue pour l'armée française*. [online], 2024. 06. 17. Forrás: Le Monde.

³² Glaser–Airault 2021: 45.

³³ Fuchs–Tabarot 2023: 76.

A francia katonai visszaszorulás következményeképpen elsősorban orosz érdekeltségű szereplők jelentek, illetve erősödtek meg, például Nigerben,³⁴ gondolva itt különösen a Wagner-csoportra. Közvetlenül az orosz diplomácia feje, Szergej Lavrov külügyminiszter is aktivitást mutatott a térségben,³⁵ az alacsonyabb szintű katonai és egyéb tisztviselőkről nem is beszélve.³⁶ A biztonsági helyzet tartós javítását azonban az orosz kötődésű csoportok éppúgy nem tudták elérni, ahogy a francia csapatok Maliban. Ennek a létszám az oka: viszonylag kevés katonának kellene nagy területeket megtisztítani és stabilizálnia, ami katonaszakmailag nehezen megoldható feladat.³⁷ Ezért az afrikai nagyhatalmi befolyási versenyben nem feltétlenül érkeztünk el az utolsó fejezetekhez.³⁸ Ez a tény némi időt biztosít Franciaország számára, hogy az afrikai stratégiáját végiggondolja.

Hasonló, „pragmatikusan visszahúzódo, de a jelenlétet fenntartó, opciókat nyitva hagyó” lépések történtek francia részről a monetáris együttműködés terén is. Itt elsősorban a két CFA-frankövezetre (a nyolc országot tömörítő Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unióra, UEMOA; valamint a hat országot magában foglaló Közép-afrikai Gazdasági és Monetáris Közösségre, CEMAC) kell gondolni, amelyeket együttesen az egyszerűség kedvéért nevezzünk most CFA-frankövezetnek. Fontos hangsúlyozni, hogy technikailag két valutáról beszélünk, de ezek nemcsak nevükben hasonlítanak egymásra, hanem hasonló logika mentén szerveződnek, miközben mindkét monetáris unió az euróhoz, áttételesen tehát a német és az európai gazdasághoz van kötve.³⁹

A CFA-frankot számos politikai kritika éri: a rögzített árfolyam, a párizsi jegybankhoz való kötődés, a jegybanki valutatartalékok Párizsban tartásának a kötelessége, az import favorizálása az export kárára mind olyan témák, amelyek gyakran felmerülnek, amikor valaki Franciaország „bűneit” akarja sorolni az övezet tagjainak rovására (ahogy egy alkalommal olasz kormánytagok nyilvánosan is megtették, a nemzetközi viták terébe emelve a CFA-kérdést). A CFA-frank ráadásul nemcsak a felszíni politikai viták szintjén teszi lehetővé a kritikát Franciaországgal kapcsolatban, de az internetes fórumokon is keringenek az ezzel kapcsolatos hívszavak („gyarmati adó” stb.), amelyek a mélyben is erodálják a francia imázst.

A politikai elitek szemszögéből ez azonban nagyon máshogy néz ki. Arra maga Emmanuel Macron is rámutatott, hogy a CFA-frank kritikája nem feltétlenül az érintett elitek szintjén zajlik („a CFA-ügy nem létezik, amikor a vezetők között vagy”).⁴⁰ Ennek az az oka, hogy a CFA-frank kiszámíthatóságot és stabilitást is hoz, ami az érintett országok vezetőinek alapvető érdeke. Ráadásul az esetleges kivezetés, egy-egy nemzeti valuta bevezetése sem olyan egyszerű dolog: ahogy 2017-ben az euró esetleges kivezetése kapcsán

³⁴ *Russian Military Instructors, Air Defence System Arrive in Niger Amid Deepening Ties*. [online], 2024. 04. 12. Forrás: France24.

³⁵ *Russia's Lavrov Arrives in Mali for Talks With Junta Leaders*. [online], 2023. 02. 07. Forrás: France24.

³⁶ Seibt, Sébastien: *Notorious Russian General, Master Spy Duo Organise in Africa After Prigozhin's Demise*. [online], 2023. 09. 20. Forrás: France24.

³⁷ Marsai Viktor megállapításaira alapozva ld.: Heti TV [@HetiTV]: *Franciapolitika – Marsai Viktor*. [online], 2023. 09. 22. Forrás: YouTube.

³⁸ Marsai Viktor megállapításaira alapozva ld.: Heti TV 2023.

³⁹ A CFA-frank és a valutauniók ezen alapvető jellegzetességeit bemutatja: Hayes, Adam (2022): *CFA Franc: What it Means, How it Works, History*. [online], 2022. 09. 20. Forrás: Investopedia.

⁴⁰ Glaser–Airault 2021: 45.

még Franciaországban is felmerült a vitákban a nemzeti valuta leértékelődésének, ezzel együtt a polgárok vagyona elinflálódásának a lehetősége, ez a kockázat minden bizonnyal hatványozottabb a CFA-övezet jóval szegényebb tagjai esetén. Vagyis: a dilemma az, hogy a kivezetés fő kárvallottjai akár éppenséggel az afrikai emberek tömegei is lehetnének, ami politikai stabilitási kockázatokat is felvet.

Fuchs és Tabarot ennek tudatában nyugtázza, hogy a CFA 2019-ben bejelentett reformtervét éppen az afrikai vezetők részéről nem követte serénykedés: „A labda most azon afrikai országok térfelén pattog, amelyek eddig nem voltak hajlandók kihasználni a reform által nyújtott lehetőségeket. A CFA-frank használata nem minden előny nélkül való: bizonyos fokú gazdasági stabilitást biztosít az azt használó országok számára.”⁴¹ A bejelentett reform egyébként többek között a francia jegybanki pozíciók visszafogására, a Párizsban – kamatfizetés mellett – őrizendő jegybanki tartalékok csökkentésére is kiterjed. Hozzá kell tenni, hogy a CFA kritikussai még ezt a reformot is kevésnek, elégtelennek tartják, a francia befolyás egyfajta maszkírozásának.⁴² Az is megjegyzendő, hogy a passzívításban fordulat állt be, amikor Maliban, Burkina Fasóban és Nigerben katonai junták kerültek hatalomra, a nigeri junta ugyanis felvetette, hogy Burkina Fasóval és Malival új, közös saját valutát hozna létre.⁴³ Továbbra is létezik az ECOWAS színeiben futtatott ECO-projekt, azonban egyelőre úgy tűnik, ez nehezen valósul meg. A jelenlegi céldátum a bevezetésre 2027.⁴⁴

Miközben a közgazdasági racionalitás és a politikai stabilitás iránti igény óvatosságra inti az eliteket, a szuverenitás igénye és a gyarmatosításellenes ideológiák erősödése az említett kockázatok vállalására sarkallja a közvélemény egy részét. Mindenesetre ahol ez lehetséges, ott Franciaország – az övezet elitjeivel együtt – a közvélemény kritikái, illetve a gazdasági-politikai érdek között igyekszik egyensúlyozni; amennyire lehet, a pozícióit fenntartva.

Érdekesség azonban, hogy az érintett országok gazdasági, kereskedelmi jelentősége valójában korlátozott a francia világgazdasági pozíciók tekintetében. Az afrikai export 2018-ban nem érte el az európai tizedét, az amerikai felét (24,8 milliárd EUR export Afrika, 318,3 milliárd EUR Európa, illetve 54,8 milliárd EUR az amerikai kontinensek felé). Ami még ennél is fontosabb: a főbb francia afrikai kereskedelmi partnerek a Maghreb-országok mellett Egyiptom és a Dél-afrikai Köztársaság voltak, a kereskedelmi egyenleg pedig Párizsból nézve negatív, vagyis kisebb volt az export súlya, mint az importé⁴⁵ (ami némiképpen ellentmond a korábban említett, gyakran hangoztatott export-import felvetésnek). Mindezt a döntéshozók is tudják, Fuchs és Tabarot rámutatnak például, hogy a monetáris együttműködés mögött visszafogott reálgazdasági kooperáció detektálható:

⁴¹ Fuchs–Tabarot 2023: 46.

⁴² Pl. King, Isabelle: *True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa*. [online], 2022. 03. 18. Forrás: Harvard International Review.

⁴³ *Niger, Mali and Burkina Faso to Move Toward Monetary Alliance, Niger Leader Says*. [online], 2023. 12. 11. Forrás: Reuters.

⁴⁴ Mugabi, Isaac: *West Africa's Eco Currency Remains an Illusion*. [online], 2021. 02. 07. Forrás: Deutsche Welle.

⁴⁵ *Échanges bilatéraux*. [online], 2020. 02. 27. Forrás: Insee.

„A közhiedelemmel ellentétben Afrika jelenleg Franciaország külkereskedelmének mindössze 5,3%-át teszi ki. A CFA-frankövezet tizenöt országában a részesedés 0,6%-ot tesz ki. Az ezekben a számokban megtestesülő rideg valóság pontosan ellentéte annak a sztereotípiának, amely szerint Afrika Franciaország »gazdasági rezervátuma«. Jelenleg Franciaország afrikai gazdasági érdekeltségeinek nagy része a Maghreb-országokban, a szubszaharai Afrikában, de a CFA-frankövezeten kívül található.”⁴⁶

Ez a tendencia egyébként megint csak nem ellentétes azzal, amit Emmanuel Macron köztársasági elnök elképzel, amikor a frankofón Afrikán kívüli országokban (például Ruandában) keresi mozgástere növekedési lehetőségeit. Franciaország és a *Francáfrrique* kritikusai azonban nem is elsősorban a külkereskedelem intenzitását szokták emlegetni, hanem a bányászati jogokat, a kritikus nyersanyagok felügyeletének a kérdését. Ezen a téren is érezhető némi visszaszorulás az elmúlt években. Nigerben például az Orano egyik licencét (az Imouraren uránércbányáét) 2024 júniusában visszavonta a 2023-ban hatalomra kerülő katonai junta, és a nyilvános információk alapján elképzelhető, hogy ezen a területen is Oroszország igyekszik majd pozíciókat szerezni⁴⁷ (az Európai Unióval felmondott biztonsági együttműködések nyomán is az orosz katonai jelenlét erősödött meg, az amerikai csapatok távozása is napirenden van,⁴⁸ és a nigeri juntát összességében is jellemzi egy közeledés Oroszországhoz). Burkina Faso pedig máris megállapodást kötött Oroszországgal egy új atomerőmű építéséről.⁴⁹ A francia uránimportban egyébként Niger körülbelül 20%-nyi helyet foglal el (a másik két nagy beszállító Kazahsztán és Kanada).⁵⁰ Az Élysée szempontjából természetesen az ezen ellátási út esetleges orosz kontrolljának a lehetősége nem nevezhető biztonságnövelőnek, különösen nem Emmanuel Macron Ukrajna-politikája fényében. Azonban itt is fontos megjegyezni, hogy az orosz–francia nukleáris együttműködés mindeddig zavartalan, és a kazahsztáni import egy része is orosz területeken keresztül érkezik Franciaországba.⁵¹

Puha hatalmi pozíciók

A puha hatalom Joseph Nye értelmezésében akkor a leghatékonyabb, ha nem közvetlenül állami propagandaként jelenik meg, hanem a piaci és a civil szektor felől érkezik⁵² (McDonalds, Coca-Cola, könnyűzene, Hollywood, török sorozatok stb.). Ez azonban nem jelenti azt, hogy államok nem tudnak erre tudatosan rásegíteni, vagy hogy nem szoktak erre közvetlen kormányzati erőforrásokat fordítani (például pandadiplomácia, vakcinadiplomácia, kulturális export stb.). Legyenek bár eminensen civilek vagy részben kormányzatiak, puha hatalmi pozíciókat a jellegüknél fogva sokkal hosszadalmasabb

⁴⁶ Fuchs–Tabarot 2023: 46.

⁴⁷ Chibelushi, Wedaeli: *Niger Pulls French Firm's Permit for Big Uranium Mine*. [online], 2024. 06. 21. Forrás: BBC.

⁴⁸ Stewart, Phil – Ali, Idrees: *Russian Troops Enter Base Housing US Military in Niger, US Official Says*. [online], 2024. 05. 03. Forrás: Reuters.

⁴⁹ *Burkina Faso Signs Agreement With Russia for Nuclear Power Plant*. [online], 2023. 10. 13. Forrás: France24.

⁵⁰ Maad, Assma: *How Dependent is France on Niger's Uranium?* [online], 2023. 08. 04. Forrás: Le Monde.

⁵¹ Messad, Paul: *France is EU's First Importer of 'Russian Nuclear Products': Study*. [online], 2023. 09. 19. Forrás: Euractiv.

⁵² Nye 2017: 58–59.

és nehezebb kiépíteni, mint lerombolni (ilyen értelemben a puha hatalom olyan, mint a hírnév és a presztízs: lassan épül, de rosszul kezelt hiba esetén gyorsan összeeshet). A geopolitikai ellenfél puha hatalmának a rombolása ezért a saját puha hatalom építésénél is könnyebben válhat egy-egy állami politika részévé, vagy akár egy hibrid hadviselési logika elemévé (utóbbi esetben a Geraszimov-modell 2–3. lépcsőfokán járunk).⁵³ A lerombolt puha hatalmi pozíciók helyébe ráadásul nem is feltétlenül szükséges a saját puha hatalmi erőt odaépíteni – a hibrid támadó akkor is tud a helyzetből profitálni, ha csak az ellenfele helyzete romlik.

Gyakran olvasni a megállapítást, hogy az afrikai kontinensen megjelenő Kína, illetve Oroszország a saját gyarmati tehermentességét és a partnerség iránti igényt hangsúlyozza Franciaország kárára. Az érv szerint Kína és Oroszország „nem kér semmit cserébe” az együttműködésekért, hanem – különösen Kína – úgy érvel, hogy *win-win* helyzeteket hoz létre, az eliteknek pedig nagy szuverenitást biztosít a belső ügyek intézésére. Lengyel Gábor szerint az orosz puha hatalmi érvelés a frankofón Afrikában a nyugati megbízhatatlanság hangsúlyozása mellett pont arra épít, hogy Oroszország megbízható, és nincs gyarmati múltja.⁵⁴ Szunomár Ágnes és Buda Gergely értelmezésében pedig Kína számára Afrika nem egyszerűen gazdasági, hanem politikai okokból érdekes, a frankofón országokat viszont a gazdasági és infrastrukturális érdek hajtja.⁵⁵ Ez azt is jelenti, hogy Kína és Oroszország nem feltétlenül mutatja a saját berendezkedését, politikáját vonzónak, tömegek által követendőnek Afrikában (noha egy amerikai elemzés szerint ez a megállapítás már nem teljesen igaz, a hatékonyságra és az államszervezésre hivatkozva történik egyfajta puha hatalmi prezentáció).⁵⁶ A puha hatalmi játék annyiban azonban biztosan érvényesül, hogy a többi kérőt, s különösen a Nyugatot, annak múltját, liberális értékeit, illetve gazdasági modelljét maguknál taszítóbbnak, kevésbé hatékonynak vagy tisztának mutatják.

A közvélemény-kutatások szerint az afrikaiak nem feltétlenül akarnak választani a versengő nagyhatalmak között, szívesen versenyeztetik őket: a megkérdezettek körülbelül 60%-a építőnek gondolja a kínai és az amerikai jelenlétet is a kontinensen, de 55%-ban úgy vélik, hogy a helyi kormányoknak kell az érkező esetleges források felhasználásáról dönteni. A demokratikus feltételek meghatározása is megosztó, mivel az afrikai megkérdezettek fele nem ért vele egyet.⁵⁷ Ez a szuverenitásfelfogás az, amire a „semmit sem kérő” ajánlatok a leginkább építeni tudnak – és ez nem mond ellent annak, hogy az afrikai megkérdezettek 69%-ban a demokratikus berendezkedést preferálják, miközben a létező

⁵³ Lásd Simicskó István (2017): *A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai*. *Hadtudomány*, 27(3–4), 3–16.

⁵⁴ Lengyel Gábor (2022): Oroszország Afrikában – szovjet örökség vagy a 21. századi nagyhatalmi versengés színtere. In Brucker Balázs – Kruzslíc Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 515–534.

⁵⁵ Szunomár Ágnes – Buda Gergely (2022): Kína és frankofón Afrika kapcsolatai: politikai és/vagy gazdasági mozgatórúgók. In Brucker Balázs – Kruzslíc Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 552.

⁵⁶ Yau, Niva: *A Global South With Chinese Characteristics*. [online], 2024. 06. 12. Forrás: Atlantic Council.

⁵⁷ Asunka, Joseph: *U.S.-China „Competition” Is a Win-Win in the Eyes of Ordinary Africans*. [online], 2022. 01. 01. Forrás: Afrobarometer.

rezsimek gyakorlati működésével elégedetlenek.⁵⁸ A megkérdezettek 58%-a úgy gondolta például 2021-ben, hogy a korrupció nőtt.⁵⁹

Tabarot és Fuchs – s velük nyilván a francia döntéshozók – érzékelik ezeket a folyamatokat. Egyenesen a kínai nagyhatalmi terjeszkedést látják bennük: „Miközben Kína afrikai jelenléte a fejlődő országok közötti kölcsönös segítségnyújtáson alapuló diskurzusnak és a rablógazdálkodástól mentes partnerség ígéretének köszönhetően virágzott, fokozatosan érvényesül az a vágya, hogy vezető hatalomként lépjen fel a kontinensen.”⁶⁰

Mindez a franciák számára értelemszerűen azért releváns, mert az elmúlt években jelentősen romlott Franciaország imázsa és vonzósága a kontinensen, nem függetlenül a gyarmati múlt terheitől (ideértve különösen az algériai kérdést), illetve a nagyhatalmi verseny szélesedésétől. Egy 2020-ban publikált, afrikai véleményvezérek körében készített felmérésben Franciaország csak a 6. volt abban az adatsorban, ahol azt kérdezték, hogy a válaszolónak mely nem afrikai országról van a legjobb képe, és a 7., amikor azt kérdezték, hogy a válaszadó előnyt hozó partnernek tartja-e az adott országot. A nyugati visszاسzorulásról szóló értelmezéseket ezen a ponton lehet a leginkább árnyalni. A „legjobb imázsról” szóló kérdésben Kína az egyetlen nem nyugati ország, amely Franciaország elé került a sorban (Oroszország hátrébb van), az „előnyöket hozó” partnerségre vonatkozó kérdésnél Oroszország nem is szerepel a listán, Kína viszont holtversenyben áll az élen az Egyesült Államokkal (érdekesség, hogy a frankofón Afrika területén Franciaország rosszabbul szerepelt, mint a teljes mintában).⁶¹ Ugyanennek a sorozatnak a 2021-es kiadásában spontán módon 17% említi Franciaországot úgy, hogy a legjobb képe van róla (ez a 7. helyre elég). Az „előnyös partner” kérdésnél itt már Törökország és az Egyesült Arab Emírségek is felfér Franciaország elé a listára, elsősorban nem azért, mert a Hexagon adatai romlottak, hanem mert feljöttek a versenytársak.⁶² 2021-ben ez a folyamat még látványosabban detektálható: miközben a nyugati partnerek imázsa romlott, Kínáé, Oroszországé és az Emírségeké javult (Franciaország abszolút számai viszont stagnáltak, az „előnyösségre” vonatkozó kérdésben pedig jobbak lettek).⁶³ Értelemszerűen ezek véleményvezérek között készült felmérések, de ők azok, akik másokat is befolyásolni tudnak, így figyelemre méltó, hogy mit gondolnak Franciaországról. Nem véletlen, hogy a véleményvezérekre a francia politika is figyel, nemcsak a kommunikációs, hanem a nemzetbiztonsági térben is: a Kemi Seba néven ismert, nyugatellenes és oroszközeli Pánafrika-aktivistát például nemrég fosztották

⁵⁸ Asunka, Joseph – Gyimah-Boadi, E.: *Do Africans Want Democracy – And Do They Think They're Getting It?* [online], 2021. 10. 22. Forrás: Washington Post.

⁵⁹ Keulder, Christiaan: *Why Are Africans Dissatisfied With Democracy? Think Corruption.* [online], 2021. 11. 25. Forrás: Afrobarometer.

⁶⁰ Fuchs–Tabarot 2023: 26.

⁶¹ A kutatás megrendelője a CIAN, az Afrikában Befektetők Francia Tanácsa (Conseil Français des Investisseurs en Afrique) volt. Ld. Giros, Etienne – Sail, Brahim (2020): *Baromètre CIAN des leaders d'opinion en Afrique, réalisé par IMMAR.*

⁶² Giros–Sail 2020.

⁶³ Giros–Sail 2020.

meg francia állampolgárságától.⁶⁴ Erre reagált Niger is, amikor válaszul az aktivistának diplomata-útlevelet és állami, különleges tanácsadói státuszt adott.⁶⁵

Az anekdotikus elemek nemcsak a francia imázs romlása, hanem a puha hatalmi potenciál visszaszorulása felé is mutatnak. Már a francia katonai-gazdasági érdekeket kizorító junta hatalomra kerülése előtt létrejött az úgynevezett M62 mozgalom (szent szövetség a nép szuverenitásának és méltóságának megőrzése érdekében), amely a francia és a nyugati jelenlét ellen lépett fel.⁶⁶ Maliban a szuverenitási viták során pedig miniszteri szinten vádolták Franciaországot azzal, hogy iszlamistáknak szállít fegyvert, amit Párizs természetesen visszautasított.⁶⁷ Ez mind imázskérdés, mint ahogy az is, hogy Mali betiltotta a francia nem kormányzati segélyszervezetek (NGO-k) működését az országban, ami közvetlenül érinti a franciákról kialakított képet (miközben klasszikus puha hatalmi pozícióról van szó). Burkina Fasóban a puccs során a franciákkal szemben tüntetésekre is sor került, ahol orosz zászlók is megjelentek, jelezve, hogy milyen új kihívók állnak sorban az egykori gyarmattartóval szemben.⁶⁸ Burkina Faso a francia média blokkolásában is élen járt: 2022 decemberében az RFI (*Radio France Internationale*), később, 2023 márciusában a France24 adását függesztették fel, ami egyébként korábban Maliban is megtörtént. 2023-ban következett ugyanez a *Jeune Afrique*-kal,⁶⁹ végül Burkinában 2024 júniusában a TV5 Monde adásával.⁷⁰ Megjegyzendő, hogy miután a burkinai hadsereg kegyetlenkedéseiről írtak, 2023-ban Burkina Fasóból a *Le Monde* és a *Libération* tudósítóit is kiutasították.⁷¹ A francia média-hozzáférés nemcsak a szubszaharai térségben, hanem a Maghreb-térségben is kérdéses: Algériában például nincs hivatalos helyszíni tudósítója az RFI-nek és az AFP hírgyűnkösgnek sem.⁷²

Végül a puha hatalmi kérdések között térjünk ki a migráció ügyére is, mert afrikai szempontból nem feltétlenül olyan kemény biztonsági szögben látszódik, mint Párizsból nézve. Európa – és benne Franciaország – továbbra is rendelkezik egyfajta *pull* (vonzó) hatással az afrikai kontinensen: akik valamilyen *push* (taszító) hatás okán elindulnak, jellemzően Európa felé indulnak.⁷³ A *pull* hatás puha hatalmi hatás. A megélhetés nehézségei és a fiatal népességgel járó politikai kockázatok miatt a helyi eliteknek nem különösebben érdeke a kifelé tartó migrációs folyamatokat lassítani. A közvélemény sem feltétlenül

⁶⁴ *Le militant radical panafricain Kemi Seba déchu de la nationalité française*. [online], 2024. 07. 10. Forrás: Libération.

⁶⁵ Le Cam, Morgane: *Niger: le suprémaciste noir Kemi Seba nommé «conseiller spécial» du chef de la junte*. [online], 2024. 08. 06. Forrás: Le Monde.

⁶⁶ Robles, Salomé (2023): *Niger: qu'est-ce que le M62, ce mouvement civil qui lutte contre la présence française dans le pays?* [online], 2023. 08. 02. Forrás: BFMTV.

⁶⁷ *Mali's Foreign Minister Accuses France of Violating Airspace, Supporting Militants*. [online], 2022. 10. 19. Forrás: France24.

⁶⁸ *Demonstrators in Burkina Faso Protest France and ECOWAS While Waving Russian Flags*. [online], 2022. 10. 04. Forrás: France24.

⁶⁹ *Burkina Faso Suspends French News Outlet Jeune Afrique for Trying to 'Discredit' Army*. [online], 2023. 09. 26. Forrás: France24.

⁷⁰ *Burkina Faso Suspends French International Station TV5 for Six Months*. [online], 2024. 06. 19. Forrás: France24.

⁷¹ *Burkina Faso Expels Reporters From French Newspapers 'Le Monde', 'Libération'*. [online], 2024. 04. 02. Online: France24.

⁷² Chesnot–Malbrunot 2022: 98.

⁷³ A *push* és *pull* faktorokat elemző migrációs elmélet megalapozását E. G. Ravenstein nevéhez és 1885-ös, illetve későbbi munkáihoz szokás kötni: Ravenstein, E. G. (1885): *The Laws of Migration*. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235; másrészt a közvetítő tényezők és a személyes szempontok beemelése miatt e körben említendő E. S. Lee neve is: Lee, Everett S. (1966): *A Theory of Migration*. *Demography*, 3(1), 47–57.

támogató ebben – Glaser és Airault megjegyzi, az elvándorlás az otthon maradottaknak jó, hiszen a Nyugaton élő rokonok hazautalásai megélhetési forrást jelentenek („a migránsokra úgy tekintenek, mint a családok számára üdvözlendő gazdasági fellendülésre”).⁷⁴ Sőt, az Európa felé tartó emberszállítás és -csempészes is komoly bevételi forrás, így amikor a nigeri junta eltörölte az EU-val kötött megállapodás alapján létrejött tiltó szabályt, akkor ez Nigerben nem elégedetlenséget váltott ki.⁷⁵ Ráadásul a határok európai záródásának folyamatát egy csádi nyilatkozó úgy jellemezte, mint amit sokan rasszista dologként értékelnek Afrikában.⁷⁶ Miután a francia kormányzat a vízumhozzáférés korlátozásával próbálkozott Tunézia, Algéria és Marokkó esetében, sajtóhírek szerint ezt az intézkedést éppen ezen érvek mentén vonták később vissza: detektálta, hogy a Franciaországba gyakran járó elitek (és értelemszerűen egyben véleményvezérek) elkezdtek ellenérzéseket táplálni az egykori gyarmattartóval szemben.⁷⁷ Ez részben a puha hatalom, a vonzóság paradoxona: akinek sok a puha hatalma, az migrációs célpont, és amikor ezt a migrációs hatást limitálni akarja, az puha hatalma csorbulásához vezet. Ez a francia elemzők számára is evidenciának tűnik. Pascal Boniface geopolitikai elemző – aki a francia Afrika-politika koherenciáját, pontosabban annak hiányát is kritizálja – ezt írja például:

„A vízumkorlátozások, a migrációs áramlások elleni küzdelem és egyes politikusok iszlámmal vagy bevándorlással szemben ellenséges belpolitikai retorikája szintén negatív megítélés alá esik az afrikai kontinensen. A gyakran belpolitikai okokból tett, időszerűtlen kijelentések negatívan hatnak Franciaország afrikai megítélésére.”⁷⁸

Boniface kitágítja a kérdést, és többről beszél, nem csak a vízumkérdésről. Ugyanis a belpolitikailag is kiemelten fontos migrációs kérdés mellett szélesebb körben a laicitás (a laikus állam) francia modellje és a francia iszlám dilemmája is felvethető, hiszen Afrika számos országában jelentős vagy domináns vallás az iszlám. A francia belpolitikai közvélemény a migráció és az iszlám tematikájában konzervatív irányba tart, amit lekövetett Emmanuel Macron köztársasági elnök retorikája is részben törvényhozási tevékenysége is. Ez 2020 októberében érte el a csúcspontját. Macron iszlamista szeparatizmus kapcsán elmondott beszéde⁷⁹ nagy érdeklődést váltott ki, majd a Samuel Paty-merénylet kapcsán ismét napirendre került a karikatúrávita, továbbá az istenkáromlás joga (amelyet a francia elnök megvédett). Mindez felháborodást váltott ki a muszlim világban, olyannyira, hogy bojkottfelhívások⁸⁰ mellett franciák tömeges meggyilkolására is felszólítottak, például Malajziában.⁸¹

⁷⁴ Glaser–Airault 2021: 259.

⁷⁵ Chahuneau, Louis: *Niger's Repeal of Migrant Smuggling Law Prompts EU Fears Over Curbing Immigration*. [online], 2023. 12. 04. Forrás: France24.

⁷⁶ Châtelot–Bensimon 2023.

⁷⁷ Bobin, Frédéric: *Le délicat jeu d'équilibre de la France au Maghreb*. [online], 2023. 01. 06. Forrás: Le Monde.

⁷⁸ Boniface, Pascal: *La France en Afrique: un déclin relatif?* [online], 2023. 03. 07. Forrás: IRIS France.

⁷⁹ *La République en actes: discours du Président de la République sur le thème de la lutte contre les séparatismes*. [online], 2020. 10. 02. Forrás: Élysée.

⁸⁰ *France Urges Arab Nations to Prevent Boycotts Over Macron's Cartoons Defence*. [online], 2020. 10. 26. Forrás: BBC.

⁸¹ Guedj, Léa: *„Tuer des millions de Français”: le message de l'ex-premier ministre malaisien supprimé par Twitter*. [online], 2020. 10. 29. Forrás: Radio France.

A puha hatalom erodálódása megágyaz a kemény hatalom erodálódásának?

Nagyon úgy tűnik, hogy részben a puha hatalmi pozíciók, a vonzóság fent bemutatott megrendülése okozta a kemény hatalmi pozíciók megingását Franciaország számára a Száhel-övezetben. (A Maghreb-országokban, különösen Algériában inkább a gyarmati múlttal kapcsolatos ellenérzések okoznak folyamatos erodálódást, de a dologhoz az is hozzájárul, hogy minden konfliktus ellenére Párizs inkább Rabattal, mintsem Algírral tart fenn szoros kapcsolatot, legutóbb például elismerte Nyugat-Szaharát marokkói területként.)⁸²

Márpedig az ideológiai versenyben Franciaország nem egyedüli induló. A francia döntéshozók szerint azonban Franciaország túl későn reagálta le, hogy az ellenfelek készséggel segítenek felerősíteni a régióban a franciaellenes érzelmeket, így a kemény hatalmi visszaszorulás megakadályozásának a 2020-as évek elejére már nem volt erős ideológiai megalapozása: „Az Oroszország által instrumentalizált franciaellenes diskurzus kialakulása Afrikában már 2013 óta ismert, azonban Franciaország csak 2019–2021 között kezdte igazán figyelembe venni ezt a fenyegetést a Közép-afrikai Köztársaságban növekvő orosz befolyás nyomására”⁸³ – írják a már idézett törvényhozók, arra utalva, hogy Franciaország 2013 óta volt jelen aktívan a Közép-afrikai Köztársaságban, akkor kezdődött az úgynevezett Sangaris hadművelet – itt a kivonulás francia kezdeményezésre történt az orosz befolyásra való hivatkozással.⁸⁴

Emmanuel Macront azzal nem szokták vádolni, hogy nem ismerte fel a fenti imázskihívást, éppen ellenkezőleg. Az elnök 2017-es hivatalba lépése után ugyanis jelentés született az afrikai múltkincsek visszajuttatásáról (erről Ougadougouban beszélt is), a vitatott ruandai francia szerep feltárására is sor került (a Duclert-jelentés révén), de az algériai emlékezetpolitika téren is történtek lépések (a Benjamin Stora történész által vezetett bizottság munkája révén). Hogy Macron erőfeszítéseit milyen siker koronázta, az egy más kérdés, ez ügyben visszafogott az irodalom értékelése (a sajtó pedig a nyitott ügyeket is szívesen hangsúlyozza).⁸⁵ Corentin Cohen szerint esetenként éppen Macron és kormánytagjainak belpolitikai retorikája járult hozzá, hogy nem koronázza az ideológiai nyitást látványos siker.⁸⁶ Ez logikus érvelés, hiszen a nyitás és a zárás, a kéznyújtás és a taszítás valóban egyszerre jelenik meg a célközönség fejében. A francia Afrika-politika kétarcúsága láthatóan több célt szolgál egyszerre, és ezek a célok néha ellentmondanak egymásnak.

Joggal merül fel a kérdés, hogy ha minden téren visszaszorulás detektálható, és a franciaországi belpolitikai igények és választói realitások miatt a francia Afrika-politika nem

⁸² Sidi, Najem: *Sahara occidental: „Le gouvernement français a décidé de s'aligner sur les États-Unis”*. [online], 2024. 07. 31. Forrás: Marianne.

⁸³ Fuchs–Tabarot 2023: 87.

⁸⁴ *Last French Troops Leave Central African Republic Amid Closer Bangui-Moscow Ties*. [online], 2022. 12. 15. Forrás: France24.

⁸⁵ Renoult, Judith: *Ces cinq dossiers mémoriels qui perdurent entre la France et l'Afrique*. [online], 2024. 08. 02. Forrás: Le Monde.

⁸⁶ Cohen, Corentin (2022): *Will France's Africa Policy Hold Up?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

tud „egységben”, azaz a belpolitikai szempontok figyelembevételével építkezni, akkor milyen mozgástere marad Franciaországnak az afrikai kontinensen. Felmerül továbbá, hogy a kemény hatalmi pozíciók visszaépítésének lehet-e eszköze a puha hatalom újjáépítése (illetve annak a pillanatnak a kivárása, ahogy azt Macron elnök sugallta, amikor az afrikai államok vezetőiben felvetődik, hogy Oroszország, illetve Kína sem hozza el a Kánaánt – egyes francia elemzések szerint ez a tendencia már most látszik, különösen az orosz „biztonsági ajánlat” terén).⁸⁷ Franciaország ugyanis a puha hatalmi potenciál terén is egyre nehezebb terepen mozog, nemcsak Kína és Oroszország miatt, hanem például az Egyesült Államok erősödő érdeklődése – és éppen puha hatalmi (oktatás- és kulturális) jelenléte miatt is.⁸⁸ Cohen megállapítja továbbá, hogy a többiek versenyképességét az is erősítette, hogy Franciaország jelentős mértékben megemelte az egyetemi tandíjakat az Európai Unió kívülről érkezők számára.⁸⁹ Mások azonban utalnak arra, hogy a szubszaharai térségből érkező diákok elsősorban még mindig Franciaországot részesítik előnyben.⁹⁰

A vezető francia centrista napilap, a *Le Monde* szerkesztőségi cikkében pedig úgy fogalmazta meg a problémát, hogy a hatalmi pozíció visszaépítése időt vesz igénybe, s „az elkövetkező években Franciaország arra van ítélve, hogy visszafogottan viselkedjen”, és valószínűleg ez is fog történni.⁹¹ Már csak azért is, mert még az a kérdés is felvethető, hogy Franciaország stratégiai érdekei továbbra is Afrikában vannak-e, és nem húznak-e erősebben a csendes-óceáni térség felé.⁹²

A francia nyelv szerepe

A többi puha hatalmi tényezőtől külön tárgyalva említjük azt az egyet, amely hosszú távon a legérdekesebb kérdéseket veti fel: ez pedig nem más, mint a frankofónia, a francia nyelv használata. A következő évtizedekben várható afrikai népességrobbanás miatt a francia nyelv globális kilátásai nem kedvezőtlenek,⁹³ 2050-re akár a 800 milliót is elérheti a főként afrikai frankofónok száma.⁹⁴ Ez értelemszerűen Franciaország számára ismét lehetőség lesz. Ugyanakkor hiba lenne azt gondolni, hogy a francia nyelvet beszélők majd automatikusan Franciaország felé gravitálnak. Az amerikai angol és a mögötte található amerikai puha hatalom komoly versenytárs, és az angol mögött éppúgy áll értékrend és társadalmi modell, mint a francia mögött. Amint arra Peter L. Berger szociológus rámutatott, az angol nyelv – ahogy minden nyelv – világméretű és értéktartalmat is hordoz:

⁸⁷ Guiffard, Jonathan: *Une solution providentielle surestimée: dissiper le mirage de l'offre sécuritaire russe en Afrique et ailleurs*. [online], 2022. 09. 15. Forrás: Institut Montaigne.

⁸⁸ Ugródsy 2022: 513.

⁸⁹ Cohen 2022: 11.

⁹⁰ Campus France (2022): *Les grandes tendances de la mobilité étudiante en Afrique Subsaharienne*. *Dynamiques Régionales*, (4), 1–32. Idézi: Devoize, Lauriane: *Operation Reciprocity: France's Evolving Relationship With Africa*. [online], 2023. 05. 30. Forrás: ECFR.

⁹¹ *A Low Profile for France in Africa*. [online], 2023. 11. 04. Forrás: Le Monde.

⁹² Shurkin, Michael: *Time's up for France in Africa*. [online], 2023. 08. 22. Forrás: Politico.

⁹³ Mathieu, Thibault: *Quelle place dans le monde pour la langue française en 2050?* [online], 2018. 03. 20. Forrás: Europe1.

⁹⁴ Lionnet, Elena (2021): *La Francophonie en quelques chiffres, pour voir le monde sous un autre angle*. [online], 2021. 03. 20. Forrás: TV5 Monde.

„Egy nyelvet azonban nem ártatlanul használunk. Minden nyelv értékek, érzékenységek, a valósághoz való hozzáállás rakományát hordozza, amelyek mind beleivódnak a nyelvet beszélők tudatába. Logikus feltételezni, hogy az angol nyelv vonzereje, különösen amerikai formájában, legalábbis részben annak köszönhető, hogy képes kifejezni egy dinamikus, pluralista és racionálisan innovatív világ érzékenységét. Ez még az evangéliumi protestantizmusra is igaz, amely többnyire nem angol nyelven fejezi ki magát, de amelynek vezetői és fiataljai azért tanulnak angolul, hogy kapcsolatban legyenek az Egyesült Államok evangéliumi központjaival. Ezáltal talán többet kapnak, mint amit kapni akartak. A Christian Broadcasting Networktől Oprah Winfreyig vezető út zavarba ejtően egyenes.”⁹⁵

A neoprotestantizmusra vonatkozó megjegyzést azért is idéztük hosszabban, mert a protestantizmus Afrikában nagyon is dinamikában van, s ez, ahogy Berger is jelzi, az amerikai puha hatalom számára lehetőség.⁹⁶ Ha elfogadjuk, hogy a nyelvek értékeket hordoznak, akkor ez a franciára is igaz. Ezeket Kruzslíc Páter úgy foglalja össze, hogy „a sokszínűség védelme, a humanizmus és a felvilágosodás kultúrája, és annak eredményei, a demokrácia és az alapjogvédelem”.⁹⁷ De nemcsak így, hanem szigorúan vett nyelvi szempontból is érvelhetünk: ez esetben önképe szerint a francia nyelv az érvelés, a logika és a pontosság nyelve – de ez a nyelv nem a rövidsége, nem a gazdaságos, deklarátor közösségi média világára van optimalizálva. Ám valóban, ott van mögötte viszont az univerzalizmus, illetve a szabadság, egyenlőség, testvériség igénye. Csakhogy a deklarátor francia értékekkel kapcsolatban az afrikaiak, mint fentebb láttuk, gyakran azt élik meg, hogy Franciaország vallja, de nem gyakorolja őket, például amikor a vízumhozzáférés ügyében szigorít. A francia nyelv potenciálja tehát a mai állapot szerint inkább csak perspektivikusan támasztható alá hatalmi célokra is alkalmazható értéktartalommal. Közben itt is felmerül egy belpolitikai dilemma: a következő évtizedekben születő frankofónok biztosan nem az akadémiai-párizsi franciát beszélik majd (sőt, több regionális dialektus, évszázados távlatban pedig a franciából táplálkozó új nyelvek kialakulása is elképzelhető). Ez, ha bekövetkezik, Franciaország és a nyelvére rendkívül büszke párizsi elit számára érzelmileg is kihívást jelenthet.

Összefoglalás és konklúzió

A francia hatalom az afrikai kontinensen mind kemény, mind puha elemeiben visszaszorulóban van a Macron-korszakban, amire Franciaország tudatos visszahúzóddással, új utak keresésével reagált. Eközben a konkurens esetleges elhasználódása, illetve a francia nyelv jelentőségének a növekedése közép- és hosszú távon rejthet lehetőséget Franciaország számára. A kemény hatalmi pozíciók visszaépítése puha hatalmi erő nélkül nem reális, és mint láttuk, a francia kormányzat számára jelenleg nem is kívánatos. A puha hatalom

⁹⁵ Berger, Peter L. (1997): Four Faces of Global Culture. *The National Interest*, (49), 23–29.

⁹⁶ Renard, Camille (2017): *Le protestantisme à la conquête du monde*. [online], 2017. 10. 31. Forrás: Radio France.

⁹⁷ Kruzslíc Páter (2022): Frankofónia: a többoldalú nemzetközi együttműködés különleges formája. In Brucker Balázs – Kruzslíc Páter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 11.

ügyében viszont a francia elit dilemma előtt áll: egyrészt fennállnak olyan kötöttségek, amelyek belpolitikai oldalról befolyásolják a puha hatalmi építkezést, mert a belpolitikai elvárások (például a laikus államra, a migrációs folyamatok kontrolljára vonatkozóan) szembemennek az afrikai kontinensen népszerű politikákkal, miközben olyan afrikai háttérű francia közösségek is élnek Franciaországban, amelyeknek a preferenciáit szintén figyelembe kell vennie a párizsi döntéshozónak. Az afrikai francia vonzóság újjáépítéséhez, pontosabban az újjáépítés megkezdéséhez vélhetően elengedhetetlen a francia belvitáknak ha nem is a megoldása, de nyugvópontra juttatása, vagy legalábbis a *Francafrique* gyakorlatát övező hallgatolagos konszenzus után valamiféle elfogadott, új *modus vivendi* kialakítása. A puha hatalmi (újra)építkezés sikeressége attól függ tehát, hogy a konkrét szak- és külpolitikai mozgások, erőforrás-allokálások mögött milyen konszenzust sikerül az elitben kialakítani, és az belpolitikailag mennyire elfogadott.

A nyitott kérdésekre jó példa, hogy mekkora vitákat váltott ki Franciaországban a mali születésű, kettős állampolgár Aya Nakamura énekesnő fellépése (a Köztársasági Gárdával bemutatott tánca) a 2024-es olimpiai megnyitóünnepségen. Az eset illusztráció ahhoz az évek óta tartó vitához, amely azt tárgyalja, hogy mit jelent franciának lenni, és a francia kultúra mennyire globális, esetleg mennyire globalizálható. A kérdés fontos, hiszen a francia nyelv várható expanziója – és esetleges dialektusokra esése – a francia elit számára további érzelmi és politikai kihívásokat hoz majd. Ezért is érdemes növekvő kíváncsisággal és figyelemmel követni a Frankofónia Nemzetközi Szervezete (*Organisation internationale de la Francophonie*, OIF) tevékenységét és csúcstalálkozóit, amelyek a jövőben nagyobb jelentőségre tehetnek szert, mint korábban.⁹⁸

Felhasznált irodalom

- A Low Profile for France in Africa*. [online], 2023. 11. 04. Forrás: Le Monde.
- Aina, Folahanmi: *French Mistakes Helped Create Africa's Coup Belt*. [online], 2023. 08. 17. Forrás: Al Jazeera.
- Asunka, Joseph: *U.S.-China „Competition” Is a Win-Win in the Eyes of Ordinary Africans*. [online], 2022. 01. 01. Forrás: Afrobarometer.
- Asunka, Joseph – Gyimah-Boadi, E. (2021): *Do Africans Want Democracy – And Do They Think They're Getting It?* [online], 2021. 10. 22. Forrás: Washington Post.
- Berger, Peter L. (1997): Four Faces of Global Culture. *The National Interest*, (49), 23–29.
- Bobin, Frédéric: *Le délicat jeu d'équilibre de la France au Maghreb*. [online], 2023. 01. 06. Forrás: Le Monde.
- Boniface, Pascal: *La France en Afrique: un déclin relatif?* [online], 2023. 03. 07. Forrás: IRIS France.
- Burkina Faso Expels Reporters From French Newspapers 'Le Monde', 'Libération'*. [online], 2024. 04. 02. Online: France24.
- Burkina Faso Gives French Troops a Month to Leave, Says Local Media*. [online], 2024. 01. 22. Forrás: France24.
- Burkina Faso Signs Agreement With Russia for Nuclear Power Plant*. [online], 2023. 10. 13. Forrás: France24.
- Burkina Faso Suspends French International Station TV5 for Six Months*. [online], 2024. 06. 19. Forrás: France24.
- Burkina Faso Suspends French News Outlet Jeune Afrique for Trying to 'Discredit' Army*. [online], 2023. 09. 26. Forrás: France24.

⁹⁸ Ehhez lásd bővebben Kruzslicz 2022: 11.

- Campus France (2022): Les grandes tendances de la mobilité étudiante en Afrique Subsaharienne. *Dynamiques Régionales*, (4), 1–32. Online: https://ressources.campusfrance.org/publications/dynamiques_regionales/fr/dynreg_afrique_subsaharienne_fr.pdf
- Chahuneau, Louis: *Niger's Repeal of Migrant Smuggling Law Prompts EU Fears Over Curbing Immigration*. [online], 2023. 12. 04. Forrás: France24.
- Châtelot, Christophe – Bensimon, Cyril: *En Afrique de l'Ouest, la France désavouée par les opinions publiques*. [online], 2023. 11. 02. Forrás: Le Monde.
- Chesnot, Christian – Malbrunot, Georges (2022): *Le déclassé français. Elysée, Quai d'Orsay, DGSE: les secrets d'une guerre d'influence stratégique*. Neuilly-sur-Seine: Michel Lafon.
- Chibelushi, Wedaeli: *Niger Pulls French Firm's Permit for Big Uranium Mine*. [online], 2024. 06. 21. Forrás: BBC.
- Chinese-Owned Gold Mines in Niger Ordered Shut After Herders Report Animal Deaths*. [online], 2024. 05. 05. Forrás: France24.
- Cohen, Corentin (2022): *Will France's Africa Policy Hold Up?* Washington: Carnegie Endowment for International Peace. Online: https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/Cohen_FranceAfrica_Policy_v4.pdf
- Demonstrators in Burkina Faso Protest France and ECOWAS While Waving Russian Flags*. [online], 2022. 10. 04. Forrás: France24.
- D'Ersu, Laurent (2014): Antoine Glaser. AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu. *Afrique contemporaine*, (1), 123–125. Online: <https://doi.org/10.3917/afco.249.0123>
- Devoize, Lauriane: *Operation Reciprocity: France's Evolving Relationship With Africa*. [online], 2023. 05. 30. Forrás: ECFR.
- Diawara, Malick: *L'Afrique est le sujet n° 1 de l'Europe pour les 50 ans à venir*. [online], 2021. 12. 02. Forrás: Le Point.
- Discours d'Emmanuel Macron à l'université de Ouagadougou*. [online], 2017. 11. 28. Forrás: elysee.fr.
- Échanges bilatéraux*. [online], 2020. 02. 27. Forrás: Insee.
- En Afrique, décriée historique en vue pour l'armée française*. [online], 2024. 06. 17. Forrás: Le Monde.
- France Urges Arab Nations to Prevent Boycotts Over Macron's Cartoons Defence*. [online], 2020. 10. 26. Forrás: BBC.
- Fuchs, Bruno – Tabarot, Michèle (2023): *Rapport d'information en application de l'article 145 du Règlement par la Commission des Affaires Étrangères en conclusion des travaux d'une mission d'information constituée le 14 décembre 2022 sur les relations entre la France et l'Afrique*.
- Gaulme, François (2019): *Emmanuel Macron et l'Afrique. La vision et l'héritage*. Paris: Ifri.
- Gerits, Frank: *France in Africa: Why Macron's Policies Increased Distrust and Anger*. [online], 2023. 09. 05. Forrás: The Conversation.
- Giros, Etienne – Sail, Brahim (2020): *Baromètre CIAN des leaders d'opinion en Afrique, réalisé par IMMAR*.
- Glaser, Antoine (2014): *AfricaFrance. Quand les dirigeants africains deviennent les maîtres du jeu*. Paris: Fayard.
- Glaser, Antoine – Airault, Pascal (2021): *Le piège africain de Macron. Du continent à l'Hexagone*. Paris: Fayard.
- Guedj, Léa: *„Tuer des millions de Français”: le message de l'ex-premier ministre malaisien supprimé par Twitter*. [online], 2020. 10. 29. Forrás: Radio France.
- Guiffard, Jonathan: *Une solution providentielle surestimée: dissiper le mirage de l'offre sécuritaire russe en Afrique et ailleurs*. [online], 2022. 09. 15. Forrás: Institut Montaigne.
- Hayes, Adam: *CFA Franc: What it Means, How it Works, History*. [online], 2022. 09. 20. Forrás: Investopedia.
- Heti TV [@HetITv]: *Franciapolitika – Marsai Viktor*. [online], 2023. 09. 22. Forrás: YouTube.
- J. Nagy László – Ferwagner Péter Ákos (2021): Az V. köztársaság algériai és afrikai politikája. In Törke András István (szerk.): *A jelenkori Franciaország II. Tanulmányok a jelenkori Franciaországról*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 209–230.
- Keulder, Christiaan: *Why Are Africans Dissatisfied With Democracy? Think Corruption*. [online], 2021. 11. 25. Forrás: Afrobarometer.
- King, Isabelle: *True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa*. [online], 2022. 03. 18. Forrás: Harvard International Review.
- Kruzslicz Péter (2022): Frankofónia: a többoldalú nemzetközi együttműködés különleges formája. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 9–22.

- La République en actes: discours du Président de la République sur le thème de la lutte contre les séparatismes.* [online], 2020. 10. 02. Forrás: Élysée.
- Last French Troops Leave Central African Republic Amid Closer Bangui-Moscow Ties.* [online], 2022. 12. 15. Forrás: France24.
- Last Remaining Members of G5 Sahel Move to Dissolve the Anti-jihadist Alliance.* [online], 2023. 12. 06. Forrás: France24.
- Le Cam, Morgane: *Niger: le suprémaciste noir Kemi Seba nommé «conseiller spécial» du chef de la junte.* [online], 2024. 08. 06. Forrás: Le Monde.
- Lee, Everett S. (1966): A Theory of Migration. *Demography*, 3(1), 47–57. Online: <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Lengyel Gábor (2022): Oroszország Afrikában – szovjet örökség vagy a 21. századi nagyhatalmi versengés színtere. In Brucker Balázs – Kruzslíc Páter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 515–534.
- Le militant radical panafricain Kemi Seba déchu de la nationalité française.* [online], 2024. 07. 10. Forrás: Libération.
- Lionnet, Elena: *La Francophonie en quelques chiffres, pour voir le monde sous un autre angle.* [online], 2021. 03. 20. Online: TV5 Monde.
- Maad, Assma: *How Dependent is France on Niger's Uranium?* [online], 2023. 08. 04. Forrás: Le Monde.
- Mali, Niger and Burkina Faso Military Leaders Establish Security Alliance.* [online], 2023. 09. 16. Forrás: France24.
- Mali's Foreign Minister Accuses France of Violating Airspace, Supporting Militants.* [online], 2022. 10. 19. Forrás: France24.
- Mathieu, Thibault (2018): *Quelle place dans le monde pour la langue française en 2050?* [online], 2018. 03. 20. Forrás: Europe1.
- Messad, Paul: *France is EU's First Importer of 'Russian Nuclear Products': Study.* [online], 2023. 09. 19. Forrás: Euractiv.
- Ministère des Armées [é. n.]: *Forces prépositionnées.*
- Mugabi, Isaac: *West Africa's Eco Currency Remains an Illusion.* [online], 2021. 02. 07. Forrás: Deutsche Welle.
- Niger, Mali, and Burkina Faso Announce Joint Anti-jihadist Force.* [online], 2024. 03. 07. Forrás: France24.
- Niger, Mali and Burkina Faso to Move Toward Monetary Alliance, Niger Leader Says.* [online], 2023. 12. 11. Forrás: Reuters.
- Nye, Joseph S. (1990): Soft Power. *Foreign Policy*, (80), 153–171. Online: <https://doi.org/10.2307/1148580>
- Nye, Joseph S. (2017): *Véget ér-e az amerikai évszázad?* Budapest: Antall József Tudásközpont.
- Ravenstein, E. G. (1885): The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235. Online: <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Renard, Camille: *Le protestantisme à la conquête du monde.* 2017. 10. 31. Forrás: Radio France.
- Renoult, Judith: *Ces cinq dossiers mémoriels qui perdurent entre la France et l'Afrique.* [online], 2024. 08. 02. Forrás: Le Monde.
- Robles, Salomé: *Niger: qu'est-ce que le M62, mouvement civil qui lutte contre la présence française dans le pays?* [online], 2023. 08. 02. Forrás: BFMTV.
- Russian Military Instructors, Air Defence System Arrive in Niger Amid Deepening Ties.* [online], 2024. 04. 12. Forrás: France24.
- Russia's Lavrov Arrives in Mali for Talks With Junta Leaders.* [online], 2023. 02. 07. Forrás: France24.
- Seibt, Sébastien (2023): *Notorious Russian General, Master Spy Duo Organise in Africa After Prigozhin's Demise.* [online], 2023. 09. 20. Forrás: France24.
- Shurkin, Michael: *Time's up for France in Africa.* [online], 2023. 08. 22. Forrás: Politico.
- Sidi, Najem: *Sahara occidental: „Le gouvernement français a décidé de saligner sur les États-Unis”.* [online], 2024. 07. 31. Forrás: Marianne.
- Simicskó István (2017): A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai. *Hadtudomány*, 27(3–4), 3–16. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2017.27.3-4.3>
- Sommet de Pau: sentiment anti-français ou sentiment anti-Françafrique?* [online], 2020. 01. 12. Forrás: Le Club de Mediapart.
- Stewart, Phil – Ali, Idrees: *Russian Troops Enter Base Housing US Military in Niger, US Official Says.* [online], 2024. 05. 03. Forrás: Reuters.

- Szunomár Ágnes – Buda Gergely (2022): Kína és frankofón Afrika kapcsolatai: politikai és/vagy gazdasági mozgatórugók. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 535–553.
- Ugrósdy Márton (2022): A térség, amely csak Kína miatt fontos: az Egyesült Államok és frankofón Afrika kapcsolatai. In Brucker Balázs – Kruzslicz Péter (szerk.): *Frankofón Afrika*. Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 499–514.
- Vincent, Elise: *L'armée française cherche à finaliser sa réorganisation en Afrique*. [online], 2024. 06. 20. Forrás: Le Monde.
- Yau, Niva: *A Global South With Chinese Characteristics*. [online], 2024. 06. 12. Forrás: Atlantic Council.

Egeresi Zoltán¹ – Csáki Lilla²

A Nyugat-Balkán biztonságpolitikai helyzete³

A tanulmány egy általános képet kíván adni a Nyugat-Balkán biztonságpolitikai helyzetéről. Áttekinti a régió általános jellemzőit, majd pedig az elmúlt években releváns, különböző biztonsági kihívásokat és az ezekre adott válaszokat mutatja be. Ezen problémák leírása mellett kiemeli, hogy noha a régióban a háborús konfliktus esélye az 1990-es vagy a 2000-es évekhez képest csökkent, továbbra is számos feszültség góc található a területen, illetve nagyhatalmi versengési területté vált.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, biztonságpolitika, etnikai konfliktusok, nagyhatalmak

The Security Politics of the Western Balkans

The study aims to provide a general overview of the security situation in the Western Balkans. After describing the general characteristics of the region, it also addresses the security challenges and the answers to them. It argues that although the possibility of a war in the region has decreased compared to the 1990s or 2000s, there are still many tensions in the Western Balkans, and it has become an area of competition of major powers.

Keywords: Western Balkans, security policy, ethnic conflicts, great powers

Bevezetés

A Nyugat-Balkán⁴ mintegy 350 ezer km²-nyi területével és megközelítőleg 20 milliós lakosságával az európai magterületek periferiáján elhelyezkedő, nyolc államból álló országcsoport. A Nyugat-Balkánt jelentő nyolc ország által felölelt terület történelmileg fontos tranzitútvonal és összekötő kapocs volt Európa középső, nyugati részei és Anatólia, illetve a Közel-Kelet között. Magyarország szempontjából különösen fontos az elhelyezkedése. Egyrészt az előző bő évezredben a legfontosabb terjeszkedési irányt jelentette (egyúttal napjainkban is a magyar tőke kivétel egyik számottevő célterülete), ugyanakkor

¹ Egeresi Zoltán az NKE EJK JLI tudományos munkatársa. E-mail: egeresi.zoltan@uni-nke.hu

² Csáki Lilla az NKE EJK JLI Stratégiai Védelmi Kutatási Programjának szakmai gyakornoka. E-mail: cslilla109@gmail.com

³ A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK Alkalmazott katonai műszaki-, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon című pályázat keretében készült.

⁴ Az elnevezés hagyományosan Albániára és Jugoszlávia volt tagköztársaságaira vonatkozik (Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Koszovó, Montenegró, Észak-Macedónia, Szerbia, Szlovénia); napjainkban azonban egyre többször beszélnek külön országcsoportként az EU-n kívüli „balkáni hatokról”, azaz Albániáról, Bosznia-Hercegovináról, Észak-Macedóniáról, Koszovóról, Montenegróról és Szerbiáról. A tanulmány alapvetően a nyolc országra vonatkozó Nyugat-Balkánt használja régiós értelmezési keretként.

a legnagyobb veszélyek is részben innen érkeztek – itt elég csak az Oszmán Birodalomra vagy a 20. század elején a szerb szeparatizmusra gondolni.

A régió napjainkban is fontos szerepet játszik Magyarország életében. Az elmúlt három évtized megmutatta, hogy biztonságpolitikai szempontból nem elhanyagolható, s hiába ért véget a délszláv háborúk az 1990-es években, a közelmúlt is eredményezett az országot érintő biztonsági kihívásokat, például a 2015–2016-os menekültválságot (igaz, ebben a Balkán inkább tranzitútvonalt volt) vagy a 2022–2023-as szerb–koszovói feszültséget, amelyben a KFOR kötelékében szolgáló magyar katonák is megsérültek.

Magyarországon számos kutatóközpont, illetve szellemi műhely, így például a Magyar Külügyi Intézet (korábban Külügyi és Külgazdasági Intézet), valamint a Pécsi Tudományegyetem releváns kutatócsoportjai és tanszékei, kiegészülve a Nemzeti Közzolgálati Egyetem kutatóival, jelentős erőfeszítéseket tettek az elmúlt években vagy évtizedekben a régió aktuális helyzetének részletes bemutatásáért (az Eötvös Loránd Tudományegyetem és az MTA Történettudományi Intézetének munkásságáról nem is beszélve, hogy csak néhány központot említsünk).

Jelen tanulmány célja ennek az akadémiai érdeklődésnek a szintetizálása, valamint hogy a területi korlátok figyelembevételével átfogó képet adjon a Nyugat-Balkánt érintő legfontosabb biztonsági kérdésekről. Az általános helyzetkép, történelmi bevezető után a mű a különböző biztonsági kihívásokat mutatja be részletesebben, főleg az aktuális problémákra fókuszálva. Kitér a balkáni államiság jellemzőire, Jugoszlávia fegyveres konfliktusokkal járó szétesésére, majd a demográfiai hanyatlásra, a migrációra, a radikalizmusra és külföldi harcosokra, egyúttal a terrorizmus veszélyére, valamint a régiót érintő nagyhatalmi versengésre. Végezetül három specifikus, azonban többé-kevésbé napjainkban is megoldatlan, az előző évtizedekben jelentős szerepet játszó problémát is bemutat, úgymint Bosznia-Hercegovina és Koszovó helyzetét, illetve a macedón név- és identitásvitát.

Általános jellemzők

A Nyugat-Balkán, de tágabban véve a Balkán is számos, mondhatni, történelmen átívelő jellemzővel rendelkezik, amelyek az európai kontinensen különleges helyet biztosítanak számára. E tényezők közül a fontosabbakat az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Ütközőzóna/peremterület: A terület történelmileg a nyugati katolicizmus és a keleti ortodoxia határvidékének számított. Míg a nyugati-északi, illetve partvidéki részén élő népcsoportok jellemzően Róma fennhatóságát ismerték el (idetartoznak a szlovének, a horvátok, a magyarok, de az egykor létezett, latin eredetű dalmátok vagy az albánok egy része is, jellemzően Észak-Albániában), addig a Konstantinápolyhoz közelebb lévő népek, főként a szerbek és a macedónok/bolgárok (tágabb földrajzi értelemben a görögök és a románok is) az ortodox hitet fogadták el. Köztük sajátos helyet foglalt el a Boszniai Egyház vagy a bogumilok eretnek mozgalma, amelynek létrejöttét megint csak az ütközőzóna jelleg tette lehetővé. A 14–15. századtól az oszmán hódítás hozott jelentős változást a régió történelmében, ami az iszlám megjelenésével járt. A terület az elmúlt ezer évben jellemzően a Magyar Királyság, majd annak bukása után a Habsburg Birodalom

(különösen az 1699-es karlócai béke után), illetve a Keletrómai, majd az Oszmán Birodalom határterülete (bizonyos részei magterülete) volt. A 20. században is megmaradt a birodalmi ütközőzóna jelleg, a hidegháború idején Jugoszlávia kiválóan példázta a keleti és a nyugati blokk közötti lavírozás lehetőségét.

Az utóbbi évtizedet alapvetően négy hatalmi központ befolyása jellemezte: a Duna-medence felől közép-európai (főleg német, újabban egyre látványosabbá váló magyar) törekvések, északkeletről Oroszország, a Földközi-tenger térségéből tengeri hatalmak (Olaszország, angolszász hatalmak), míg délkeletről Törökország (és egyéb muszlim hatalmak) törekvései határozták meg a régió geopolitikai egyensúlyát. Az erőviszonyokban történő változások jellemzően háborúkhöz vezettek a régióban, amely a 20. század folyamán több nagyhatalom „sírjává” is vált (birodalomváltó tér).⁵

Etnikai sokszínűség: A régiót határterület jellegéből fakadóan vallási és etnikai sokféleség jellemezte, amit a különböző hatalmak hódításai révén újabb migrációs hullámok alakítottak. Ennek köszönhetően jött létre a 20. századra egy etnikai mozaik, ahol egy-egy nagyobb népcsoport magterületei többé-kevésbé jól definiálhatók voltak (Dalmácia vagy Északnyugat-Horvátország a horvátoknak, Közép-Szerbia és Krajina–Észak-Bosznia a szerbeknek, Albánia és Koszovó az albánoknak, Észak-Macedónia középső és keleti része a macedónoknak), azonban az államok határainak meghatározásakor rengetegen kerültek kisebbségi sorba, illetve vegyes etnikumú területek is kialakultak (tipikusan a Vajdaság és Bosznia bizonyos részei). Mindezt kísérte egy viszonylag megkésett nemzeti ébredés és nemzetiesítés, amelynek célja jellemzően egy független nemzetállam létrehozása volt, akár etnikai tisztogatások és kényszerkitelepítések, üldözések révén is; példának okáért a 20. században Koszovóért az albánok és a szerbek négyszer csaptak össze.⁶ Az 1990-es évektől zajló háborúk és migrációs folyamatok jelentős mértékben csökkentették ezt az etnikai sokszínűséget, aminek köszönhetően a régió homogénebbé vált, azonban napjainkra is számos terület maradt etnikailag és vallásilag kevert. Idetartozik Szerbia északi részén a Vajdaság, vagy Bosznia-Hercegovina multietnikus kantonjai; de egy tömböt alkotó kisebbségként viszonylag nagy számban élnek szerbek Észak-Koszovóban, albánok Dél-Szerbiában (Preševo-völgy), ahogy bosnyákok Dél-Szerbiában és Észak-Montenegróban is. A nemzeti kisebbségek mellett ráadásul jelentős számban él a területen az etnikai kisebbségnek számító cigányság, amelynek magterületei a Balkánon főleg Bulgária és Románia, de a Nyugat-Balkánon is több százezen laknak; számukat megközelítőleg 600 ezer főre teszik. Többségében Szerbiában és Észak-Macedóniában élnek.

Kisállami fragmentáltság: Az Oszmán Birodalom kiszorulásával járó új, kisállamok létrejöttét eredményező függetlenedési folyamatot már bő száz évvel ezelőtt is balkanizációnak nevezték, a fogalom pedig az 1990-es évektől Jugoszlávia szétesésével újra napirendre került. Az európai szemmel nézve is viszonylag kis területen elhelyezkedő hét

⁵ Reményi Péter (2019): A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13(3), 24–25.

⁶ Márkus László (2022): *Koszovó története. Dardániától a brüsszeli dialógusig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

állam,⁷ illetve Albánia alapvetően kisállamnak tekinthető, még akkor is, ha egyes esetekben a saját percepciókban nacionalizmussal középhatalmi tradíciók jelennek meg (főleg Szerbia esetében). A legkisebb Montenegró a maga 600 ezres lakosságával és 10 ezer km²-nyi területével két magyarországi vármegyének felel meg, miközben a legnagyobb államalakulat, a hétmillióos Szerbia is kisállamnak minősül a nemzetközi térben, s balkáni viszonylatban is legfeljebb középhatalomként lehet definiálni.

Noha jelenleg a kisállami fragmentáltság érvényesül, a 19. század eleje óta a különböző népcsoportok körében tetten érhetőek voltak az egyesülési törekvések is, a délszlávok esetében az illírizmus vagy később, a 20. században egy ideig sikeresnek tekinthető jugoszlávizmus. Ezekre számos alkalommal kínált alternatívát az önálló (nemzet)állam létrehozásának gondolata.⁸ A 19. században induló nemzetépítések a régió jellemzően szláv népcsoportjainak körében hol a délszláv népek egyesítési törekvéseiben (illírizmus, majd jugoszlávizmus), hol pedig a nemzetállami koncepciók (önálló horvát, szerb stb. állam) előretörésében öltöttek testet. Történelmi példákkal élve a 19. században jellemzően a kisállamisági törekvések érvényesültek. Szerbia függetlenedése (1814/1867), az egész Balkán-félsziget kontextusában Görögország (1829) és Bulgária (1878/1909) elszakadása az Oszmán Birodalomtól, Montenegró területi gyarapodásai vagy a horvát és szlovén autonómiatörekvések is inkább az önálló állam megerteremtését szolgálták, vagy legalábbis a birodalmi központoktól való nagyobb függetlenedést. Ezt a 20. század első és második felében inkább integrációs törekvések váltották fel, 1919-től a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1929-től a királyi Jugoszlávia – leszámítva az 1941–1945 közötti német és olasz beavatkozásra létrejött kisállami periódust –, majd a kommunista Jugoszlávia (1945–1991) formájában. A hidegháború végével, 1991 után újra a nemzetállami próbálkozások kerültek előtérbe, s jelenleg is ez határozza meg a régió képét.⁹ Hasonló tendenciákat látunk az albánság esetében is, amely az első és a második Balkán-háború (1912–1913) révén Albánia néven létrehozta saját nemzetállamát, azonban nem tudta megakadályozni, hogy az albánok lakta területek megközelítőleg fele ne kerüljön idegen uralom alá, ezek egyesítésére paradox módon egy rövid időre a fasiszta olasz fennhatóság alatt került sor (1941–1945).¹⁰

Nagyhatalmi befolyás: A régiót ütközőzóna jellegéből fakadóan egész történelmében valamely birodalmi központ(okhoz) való tartozás dominálta. A középkor egy részében a Bizánci Birodalomhoz, illetve északi területei a Magyar Királysághoz (Szlovénia a Német-római Császársághoz) kerültek, később döntő része az Oszmán Birodalomhoz tartozott, majd 1878-tól Bosznia-Hercegovina okkupációjával az Osztrák–Magyar Monarchia emelkedett meghatározó pozícióba a Nyugat-Balkánon. Ugyan a 19. század végét és a 20. század jelentős részét a függetlenségi mozgalmak vagy éppen a kisállamiság dominálta, a különböző államalakulatok létrejöttében kiemelt szerepet játszottak az (európai)

⁷ Jugoszlávia helyén létrejött (Magyarország által elismert) államok: Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Horvátország, Koszovó, Montenegró, Szerbia, Szlovénia.

⁸ Juhász József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest: Aula Kiadó.

⁹ Juhász József (2010): *Föderalizmus és nemzeti kérdés. Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó.

¹⁰ Fischer, Bernd J. – Schmitt, Oliver Jens (2022): *A Concise History of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press.

nagyhatalmak. Még a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság létrehozása vagy Jugoszlávia újjraalakulása is nagyhatalmi beleegyezéssel történhetett meg.

A regionális biztonsági komplexumok (*regional security complexes*, RSC) elmélete szerint noha az 1990-es évek elején a régió államainak intenzív és egymás felé irányuló aktivitása, illetve az európai komplexum többi részéhez képest eltérő dinamikák (háború, etnikai tisztogatások) miatt megvolt a lehetősége egy önálló komplexum létrehozására, voltaképp ezt a nagyhatalmi beavatkozás nem tette lehetővé.¹¹ A régió két országában a biztonságot katonai missziók keretében a NATO vagy az EU garantálja (az előbbi Koszovóban a KFOR által, az utóbbi az EUFOR Altheában Bosznia-Hercegovinában). A háborús időszak lezárása óta pedig az integrációs törekvések (európai uniós csatlakozás és NATO-tagság), illetve ezzel együtt a nagyhatalmi befolyásszerzés/versengés megerősödése is tapasztalható.¹² Az 1990-es években az Egyesült Államok a régiós biztonsági folyamatok kezelésében meghatározó szerepet játszott, s noha jelenléte az utóbbi évtizedben csökkent, továbbra is fontos maradt, különösen az albán nyelvterületen (Koszovóban a függetlenség kivívásában játszott amerikai szerepért különösen hálás a közvélemény). A régió szempontjából jelenleg a gazdasági gravitációs pont az Európai Unió, azon belül is főleg a német nyelvterületek (egyes esetekben Olaszország). Azonban számos egyéb hatalom is aktív gazdaságilag és politikailag: Kína¹³ főleg Szerbiában, de más országokban is vannak érdekeltségei, látványos beruházásai, infrastrukturális projektjei, Montenegróban a kínai hitel visszafizetése pénzügyi nehézségekhez vezetett az előző években.¹⁴ Eközben Oroszország diplomáciai, dezinformációs és titkosszolgálati tevékenysége mellett gazdasági (elsősorban energiaszektor) befolyásszerzésén át félkatonai szervezetek támogatásáig aktívan igyekszik beavatkozni a régió országainak integrációs törekvéseibe.¹⁵ 2012 tavaszán a szerbiai Niš városában humanitárius segítségnyújtási központot hozott létre;¹⁶ az elmúlt években például egy puccskísérlet támogatásával (Montenegró, 2016)¹⁷ és belpolitikai folyamatok befolyásolásával (Észak-Macedónia) igyekezett akadályozni egyes államok NATO-csatlakozását. Ez a nagyhatalmi befolyás, külpolitikai kettősség plasztikusan jelenik meg Szerbia esetében. Míg tehát az Európai Unió gazdaságilag a legfontosabb partner, és a társadalmi támogatást élvező csatlakozási tárgyalások révén a hosszú távú cél az ország uniós tagsága és integrálódása a nyugati intézményi rendszerbe (a NATO kivételével, noha ott is szoros kapcsolatok épültek ki az utóbbi másfél évtizedben), addig

¹¹ Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 377–390.

¹² Lőrinczné Bencze Edit (2020): A Nyugat-Balkán szerepe a 21. század geopolitikai rendszerében. In Garaczi Imre (szerk.): *Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 321–335.

¹³ Lásd bővebben Csapó Dániel – Reményi Péter (2019): Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 12(1), 2–19.

¹⁴ Teszáry Miklós (2023): Kína térnyerése Montenegróban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 17(1–2), 58–72.

¹⁵ Bihari Rita (2020): Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában. *Felderítő Szemle*, 19(2), 213.

¹⁶ Bihari Rita (2019): *Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon*. *Hadtudományi Szemle*, 12(3), 18.

¹⁷ Gadzo, Mersiha: *Russian Spies Found Guilty of Montenegro Coup Attempt*. [online], 2019. 05. 09. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].

Szerbia történelmileg és kulturálisan sok szállal kötődik Oroszországhoz is.¹⁸ Ezt az állam igyekszik is erősíteni, legalábbis narratív dimenzióban, ami persze nem jelenti azt, hogy belpolitikai érdekekből a kormányzati média néha ne ütne meg Oroszország-kritikus hangokat, noha ezek inkább a kivételt, mint a főszabályt jelentik.¹⁹ A közvélemény-kutatások szerint komoly szimpátia irányul a keleti nagyhatalom irányába, amely gyakran Szerbia védelmezőjeként jelenik meg a köztudatban.²⁰ A szorosabb retorikai kapcsolatokat ráadásul a krími annexió óta folyamatosan hangsúlyozzák, ebben helyet kap a szláv testvériség, az ortodox vallási azonosság és a két ország közötti barátság.

Noha a Nyugat-Balkán országai sok esetben nem részei nemzetközi katonai vagy politikai szövetségeknek, igyekeznek felvenni a versenyt az őket körülvevő térséggel, gyakran pedig ezen országok segítségét élvezik. 2022. február 24. után a NATO ismét kiemelt figyelmet fordít a régió védelmére. A Bosznia-Hercegovinában szolgáló EUFOR-csapatok létszámát megduplázták,²¹ továbbá Koszovó is kérvényezte a megerősített KFOR-jelenlétet.²² Kiemelten fontos a Nyugat számára a Balkán stabilitása, az orosz befolyás megelőzése. A legtöbb csatlakoztak az EU Oroszországra kivetett szankcióihoz, Szerbia kivételével, amely megállapodást kötött Moszkvával a külpolitikájuk összehangolásáról, és igyekszik megerősíteni a kapcsolatot. Az orosz jelenlét megnövekedése a szerb kisebbségeken belül hosszú távon a jelenlegi helyzet felborulásához vezethet, amivel Oroszország elérné a célját, és újra egy bipolarizált világrend nagyhatalmává válna.²³

Integrációs törekvések: Ugyan a félszigetet sokáig elsősorban a kisebb egységekre történő szétesés miatt a *balkanizáció* jellemezte, az utóbbi két évtizedben az integrációs törekvések felerősödése tapasztalható. Gyakorlatilag minden kormányzat támogatja az Európai Unióhoz való csatlakozást, ami bizonyos esetekben sikerrel is járt: Szlovénia Magyarországgal együtt, 2004-ben lett tagállam, Horvátország pedig – egyelőre utolsóként – 2013 nyarán.²⁴ A 2022-es ukrajnai orosz agresszió újabb lendületet adott az uniós csatlakozási folyamatnak, Bosznia-Hercegovina megkapta a tagjelölt státuszt.

Számos uniós tagállam, a főbb EU-s intézmények, hat uniós²⁵ és hat régiós nem EU-tagállam részvételével 2014-ben indult kormányközi egyeztetési fórum a Berlini

¹⁸ Az ortodox valláson túlmenően Oroszország számos alkalommal segítette a történelem folyamán a balkáni államot, főleg annak függetlenségi harcait az oszmán uralom ellen. Az I. és a II. világháborút is azonos táborban fejezték be, aminek jó használhatóságát a történelmi emlékezet és a jó diplomáciai kapcsolatok alakításában akkor sem szabad lebecsülni, ha 1948 után Tito és Sztálin között megromlott a kapcsolat, s végeredményként Jugoszlávia különutas politikát kezdett el folytatni.

¹⁹ Vuksanović, Vuk: *Russia And China Friends and Brothers of The Captured State Analysis of Narratives Used to Capture the State*. [online], 2022. 01. Forrás: bezbednost.org [2022. 11. 01.].

²⁰ Jovanović, Miroslav (2010): Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti. In Petrović, Žarko N.: *Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka*. Beograd: International and Security Affairs Centre, 14.

²¹ Jovanović 2010: 39.

²² Stojanovic, Milica: *Serbia Officially Asks for Security Personnel to Return to Kosovo*. [online], 2022. 12. 16. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

²³ Kington, Tom – Sprenger, Sebastian: *At Arm's Length: NATO Juggles Conflicts From Ukraine to the Balkans*. [online], 2022. 12. 08. Forrás: Defense News [2023. 02. 26.].

²⁴ Ördögh, Tibor (2019): The EU's Relations with the Western Balkans and Turkey. In Gálík, Zoltán – Molnár, Anna (szerk.): *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 49–64.

²⁵ Ausztria, Horvátország, Franciaország, Németország, Olaszország, az Egyesült Királyság (2020. januártól már nem uniós tagállam) és Szlovénia.

Folyamat, amely azóta évente egy nagy konferencián, azt megelőző miniszteri találkozón és egyéb rendezvényeken igyekszik előmozdítani a régiós együttműködést és az uniós csatlakozás folyamatát.²⁶

A NATO-tagság helyzete annyiban más, hogy az EU-tag Szlovénián és Horvátországon kívül Albánia (2009), Montenegró (2017) és Észak-Macedónia (2020) is taggá vált, miközben egyes államok, így Szerbia vagy a boszniai szerb entitás miatt Bosznia-Hercegovina esetében ez nincs napirenden. Az uniós csatlakozási tárgyalások sikertelensége miatt az utóbbi években a korábbi bővítési hullámokból kimaradók egységtörekvései is megerősödtek.

A régiós országok részvételével az elmúlt bő harminc évben számos csoportosulás, együttműködés létrejött, így például a Délkelet-európai Együttműködési Folyamat, a Stabilitási Paktum, a Délkelet-európai Együttműködés Szervezet, a Royaumont Folyamat, a Regionális Együttműködési Tanács vagy a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás. Másrészt beszélhetünk olyan együttműködésekéről is, amelyek geopolitikai szempontból a Balkánt tágabb kontextusban értelmezve szerveződtek, mint például a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködés, a Közép-európai Kezdeményezés, a Krajovai Csoport (Szerbia, Bulgária, Románia) vagy az Adria-Jón Kezdeményezés. Mindezen átfogó kooperációk és ernyőszervezetek mellett számos – több mint 50 – projektalapú, tematikus stb. szerveződés jött létre a térségben.²⁷ A régióon belül Szerbia, Észak-Macedónia és Albánia részvételével 2021-ben megindult az úgynevezett Open Balkan kezdeményezés, amely „mini-Schengenként” a három ország közötti gazdasági kapcsolatokat igyekszik ösztönözni.

Ezek a projektek vagy intra-, esetleg interregionális együttműködések azonban nem váltják ki az EU vagy a NATO szerepét. Az előbbi továbbra is szerepel a helyi kormányzatok programjában, a NATO-tagság pedig Szerbia és a boszniai szerbek kivételével minden országban támogatást élvez.

A nyugat-balkáni kisállamiság jellemzői

A nyugat-balkáni régiót Közép-Európához és a többi balkáni államhoz hasonlóan kihívként érte a Szovjetunió összeomlása, a demokratikus átmenet, amely nemcsak a többpártrendszer bevezetését, hanem a piacgazdaságra történő átállást is jelentette. Ezt a régió államaiban etnikai alapú konfliktusok kísérték, 1991 és 2001 között egészen pontosan hat, ami megnehezítette ezt a folyamatot.

Jugoszlávia széthullásában számos tényező játszott közre. Ezek közül az egyik legmeghatározóbb az állam kialakításában és fennállásában kulcsszerepet játszó Josip Broz Tito 1980-as halála volt. Az erős vezető nemcsak képes volt letörni a különböző nacionalista mozgalmakat (lásd a horvát értelmiség nacionalista szegmensének 1977-es bebörtönzését), de egy olyan államrendet is kiépített, amely az erős népeket, nevezetesen a szerbeket lenyomta, a kisebb népeknek pedig nagyobb teret adva mintegy egyensúlyt teremtett a már a két világháború között is komoly belső feszültségekkel szembenéző államban. Ezt

²⁶ Lásd részletesebben: *Berlin Process*, [online]. Forrás: berlinprocess.de [2023. 01. 26.].

²⁷ Lőrinczné Bencze Edit (2017): Regionális együttműködések Délkelet-Európában. *Emlékeztető*, 2(1–2), 70–79.

a belső egyensúlyt nem csupán az ő személye, hanem a kommunista ideológia tartotta fenn, a felmerülő centrifugális erőkkel szemben évtizedeken keresztül hatékony ellenszert is teremtett. Azonban halála, egyúttal a kommunista ideológia autoriter rendszer legitimálásában játszott szerepének meggyengülése a régióban a nacionalizmus előretörésének kedvezett. Jugoszlávia esetében már az 1980-as években összecsapások történtek Koszovóban az albánok és a szerbek között; noha a konfliktusnak komoly szociális okai voltak, hamarosan nacionalista színezetet öltött. Hasonló, esetenként durvább történeseket lehetett látni a Balkánon Romániában és Bulgáriában is: az előbbiben a kifejezetten a magyar kisebbséget célzó úgynevezett falurombolási program, az utóbbiban a török és muszlim kisebbséget érintő névváltoztatási kampány során érintette komoly joghatárny és sok esetben fizikai erőszak a kisebbségek tagjait a nemzetiesítő államok részéről. Ez mindenhol menekülthullámokat váltott ki, Bulgária esetében 1989 közepén mintegy 350 ezer muszlim, döntő többségében török hagyta el az országot és kelt át a török határon (úgynevezett nagy kirándulás).

A jugoszláv tagállamokban is rendre olyan vezetők kerültek hatalomra, akik nyitottak voltak arra, hogy a növekvő nacionalizmussal biztosítsák be hatalmukat. Az 1987-től Szerbia vezetését átvevő Slobodan Milošević a koszovói kérdés élére állt, az 1989-es Szent Vid-napi koszovói nagygyűlésen deklarálta az albán szeparatizmus elleni fellépést. Ugyan nem ennyire látványosan, de a horvátok és a szerbek között is nőtték a feszültségek.

A belső tényezőknél további szerepet játszott az, hogy a tagállamok közötti gazdasági integráció nem teljesült, bizonyos esetben még nőtték is a legfejlettebb és legfejletlenebb területek közötti különbségek. Ez főleg azon tagállamok (jelesül Szlovénia és Horvátország) esetében okozott gondot, amelyek úgy látták, hogy hiába fizetnek be jelentős összegeket a központi költségvetésbe, valójában azok nincsenek hatékonyan felhasználva, ami visszaveti ezen országok fejlődését.

Ezen belső tényezők szorosan összefüggtek a külső környezetben bekövetkező változásokkal, amelyek ezeket a folyamatokat felerősítették. Ezek között elsődleges szerepet játszott a hidegháború vége, a szovjet csapatok kivonulása Közép-Európából, majd a Szovjetunió felbomlása 1991 végén. A történelmi szempontból viharos gyorsasággal zajló fordulat nem csak a kommunista ideológia szerepét marginalizálta, ennél fontosabb módon geopolitikai vákuumot okozott a régióban. Ez részben csökkentette a Kelet és Nyugat között egyensúlyozó Jugoszlávia szerepét, hiszen a nemzetközi arénában ezután már csak a Nyugat maradt talpon, ráadásul nemcsak gazdaságilag került ki győztesen a hidegháborúból, hanem az európai integráció is új lendületet vett az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején, ami 1992-ben a maastrichti szerződésben kulminálódott, amely létrehozta 1993-ban az Európai Uniót. Egyúttal a Szovjetunió kivonulásával megszűnt az a fenyegetés, amely a különböző, Jugoszlávia területén lévő kis népek esetében az előző évtizedekben több esetben is inkább a centripetális erőknek kedvezett.

Az állam szétesésének folyamata megközelítőleg egy évtizedet vett igénybe. Az első konfliktus Horvátországban alakult ki 1991 elején, amikor a Krajínában élő szerb többség megszervezte magát és körbebarikádotta településterületeit (úgynevezett rönkforradalom), majd deklarálta függetlenségét. A helyzet tovább romlott, miután 1991 nyarán mind Szlovénia, mind Horvátország egy népszavazással kikiáltotta a maga függetlenségét.

Ez az előbbi esetében egy rövid, viszonylag kevés halálos áldozattal járó konfliktushoz, az úgynevezett tíznapos háborúhoz vezetett, amely lényegében a Jugoszláv Néphadsereg erőinek kivonását jelentette. A folyamat során zajló incidensek képei viszont bejárták a világsajtót, s növelték a Szlovénia melletti szolidaritást. Azonban a csapatok kivonása után Szlovénia integritását, függetlenségét illetően Belgrád és Ljubljana között nem alakult ki konfliktus. Jóval másabb volt a helyzet Horvátországban, ahol a szerb lakta területek kikiáltották függetlenségüket, s amelyek védelmében Belgrád hajlandó volt beavatkozni. A felkészületlen, épp szerveződő horvát hadsereg – a Jugoszláv Néphadsereg döntő része szerbekből került ki – nem volt képes legyőzni a szerb csapatokat, így 1995 közepéig az ország területének mintegy 20%-a maradt szerb megszállás alatt az úgynevezett Krajina-i Szerb Köztársaság részeként.

Bosznia-Hercegovinában 1992 tavaszán tartottak népszavazást a függetlenségről, ami az igenek többségét hozta. Az ország lakosságának azonban csak 42%-át adták a bosnyákok, miközben a szerbek 33%-ot, a horvátok 17%-ot tettek ki az 1992-es népszámlálás szerint. Az országon belül ezután megindult a három etnikum közötti harc, amelyben a szerbek Belgrád, a horvátok Zágráb, a bosnyákok pedig különböző muszlim államok támogatására számíthattak. A három évig tartó öldöklés során számos népirtást követtek el a különböző etnikumok csapatai. Ezek közül a leghíresebb a srebrenicai mészárlás lett, amely azóta bosnyák (muszlim) emlékezteti helyét vált.

A konfliktusok végét a NATO beavatkozása Boszniában, illetve a horvátországi úgynevezett Vihar hadművelet hozta el. Ez utóbbi pár nap alatt elsöpörte a szerb ellenállást, s mintegy 250 ezer embert üldözött el otthonából. A vesztes pozícióba kerülő szerbek végül visszakoztak mindkét országban, s amerikai támogatással 1995 végén aláírták a Bosznia sorsát rendező daytoni békeszerződést, illetve az erdői megállapodást Horvátországban.

Az etnikai feszültség azonban nem ért véget, mivel a koszovói albánok hiába kiáltották ki a függetlenségüket 1992-ben, a rendezésből kimaradtak. Egyrészt annak köszönhetően, hogy Koszovó autonóm tartományi státusszal rendelkezett Jugoszlávián belül, másrészt pedig nem alakult ki nemzetközi beavatkozást szükségessé tevő véres etnikai konfliktus. Erre pár évet kellett várni: 1996 után megkezdte tevékenységét a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK), amely számos összetűzésbe keveredett a szerb rendőri erőkkel a tartományban. A helyzet odáig fajult, hogy 1999-ben Račaknál több albán is életét veszítette, ami nemzetközi felháborodást váltott ki. A boszniai népirtások megismétlődésének elkerülése érdekében a NATO úgy döntött, hogy beavatkozik Koszovóban, ami 1999 tavaszán Szerbia bombázásához vezetett. A több hónapig tartó hadművelet végén a belgrádi kormányzat visszakoezni kényszerült, végül kivonta erőit Koszovóból, ahonnan több százezer embert üldözött el. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 1999. június 10-én elfogadta 1244. sz. határozatát, amely többek között rendelkezik az ideiglenes közigazgatás felállításáról (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, UNMIK), illetve a KFOR koalíciós jellegűvé alakításáról.²⁸ Az év második felében megérkeztek a NATO KFOR-békefenntartói, illetve az UNMIK, amely azonban nem tudta megakadályozni, hogy

²⁸ ENSZ 1244 (1999) számú határozat. *Regio*, 19(2), 100–109.

kisebb-nagyobb etnikai zavargások kirobbanjanak (ezek közül a legnagyobb 2004-ben tört ki, aminek hatására a koszovói szerbek tízezrei hagyták el az entitást).

Annak ellenére, hogy úgy tűnt, Észak-Macedónia a 25–30%-os albán kisebbségi jelenlét ellenére ki tud maradni az etnikai konfliktusból, 2001-ben fegyveres összetűzések helye lett. Ezeknek sikerült gyorsan véget vetni a nemzetközi közösség beavatkozása révén, s az év augusztusában aláírt úgynevezett ohridi keretegyezmény²⁹ garantálta az albánság számára a széles jogokat, ez azóta (viszonylagos) etnikai stabilitáshoz vezetett az országban.

Jugoszlávia széthullása végül Montenegró vértelen kiválásával fejeződött be 2006-ban, miután az ország lakosságának többsége egy népszavazás keretében a függetlenség mellett tette le a voksát.

Ugyan a háborúkat lezárták, azonban a független állami lét teljességét nem mindegyik ország érte el: Bosznia-Hercegovinában még mindig az ENSZ főmegbízottja áll a különböző választott tisztségviselők fölött, miközben Koszovó 2008-ban deklarált függetlenségét sok tucat állam továbbra sem ismeri el, többek között Szerbia, Oroszország és Kína, az Európai Unió belül pedig Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország és Szlovákia. Az országot az ENSZ mintegy 117 tagállama ismeri el jelenleg (noha a szám vitatott, újabban polémia dül a szerb és a koszovói külügy között, mivel az előbbi jelezte, hogy számos ország visszavonta elismerését a közelmúltban, amit viszont Koszovó visszautasított; akárhogy is, Szerbia igyekszik az el nem kötelezettek mozgalmában játszott szerepét, súlyát arra használni, hogy ne ismerjék el újabb országok a harmadik világban Koszovót; az utóbbi években az elismerési lendület lassulása miatt ez a politika sikeresnek is tűnik).

Azonban a háborúknak köszönhetően egyes vezetők képesek voltak hatalmukat átmenteni, vagy legalábbis újabb autoriter rendszereket építeni, mint Franjo Tuđman Horvátországban vagy Slobodan Milošević Szerbiában. Ezekben az államokban a demokratizálódás megindulására az előbbi halálával (1999) és az utóbbi lemondásával (úgynevezett bulldózerforradalom) került sor.³⁰

A 2010-es évektől kezdve számos országban újraindultak az autoriter tendenciák, vagy éppen az europaizáció veszített lendületéből.³¹ Az általános kritikák a klientelizmust, a *state capture*-t, a média kormányzati vagy kormányközeli kézbe kerülését és a független orgánumok helyzetének nehezítését, a választási manipulációkat, a civil szervezetek helyzetének romlását hangsúlyozzák.³² Együttal továbbra is jellemző a nacionalista-populista retorika használata, még akkor is, ha a valós fegyveres konfliktus kialakulására immár kevés az esély. A Freedom House jelentései alapján Szlovénia és Horvátország konszenzuális demokráciának minősül, míg más államok részben szabad vagy éppen átmeneti/hibrid rezsimeknek.

²⁹ *Ohrid Framework Agreement*. [online], 2001. 08. 13. Forrás: OSCE [2025. 03. 04.].

³⁰ Knezović, Sandro (2020): Croatia: From a War-torn Country to the EU and NATO Membership. In Egeresi, Zoltán – Dúró, József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 51–63.

³¹ Orosz Anna (2019): A demokrácia állapota a Nyugat-Balkánon – regionális trendek az európai integráció tükrében. In Koller Boglárka – Ördög Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 75–88.

³² *Nations in Transit 2022. Serbia*. [online], 2022. Forrás: Freedom House [2023. 02. 26.].

A korrupció, a nepotizmus és az ezekből fakadó gazdasági kilátástalanság az utóbbi évtizedben többször vezetett kisebb-nagyobb tüntetésekhez vagy zavargásokhoz. Különösen látványosak voltak 2014 elején az épületgyújtogatásokkal és rendőri összecsapásokkal kísért boszniai zavargások, amelyek 2014 februárjától a Bosznia-hercegovinai Föderáció területén lévő Tuzlából kiindulva több hónapon át tartottak, és kisebb részben még a szerb entitás területére is áterjedtek.³³

Az etnikai politizálás továbbra is létező jelenség számos államban. Egyes politikusok (akiket helyesebb etnopolitikai vállalkozóként értelmezni)³⁴ nacionalista húrokat pengetve időről időre feszültséget szítanak a különböző etnikai csoportok között. Bizonyos államokban, főként Boszniában, a közigazgatási struktúra, amely gyakorlatilag becsatornázta a nacionalizmust, pontosabban az etnikai megosztottságot az államigazgatásba, ennek különösen eklatáns példája (lásd később).

A vezetők hivatali visszaélése is okozott belpolitikai válságokat az utóbbi egy évtizedben. Ezek közül kiemelkedik Észak-Macedónia, ahol a bal-jobb törésvonal mentén mélyült el egy válság. Ezt az váltotta ki, amikor a 2006 óta hatalmon lévő jobbközép VMRO–DPMNE-kormányfőt, Nikola Gruevszkit megvádolta Zoran Zaev szociáldemokrata pártvezető, hogy vele együtt 20 ezer embert hallgatott le éveken keresztül.³⁵ A vádak után meginduló, Zaev elleni eljárás miatt tízezrek mentek ki tüntetni, s az egyre mélyülő belpolitikai válságot végül az EU nyomására aláírt úgynevezett pržinoi egyezményben sikerült feloldani.³⁶ Gruevszki 2016-ban új választásokat írt ki, amelyek eredményeképp végül az albán pártokkal szövetségre lépve Zaev került a miniszterelnöki székbe, a korrupcióval vádolt Gruevszki pedig Magyarországra szökött.

Demográfiai kihívások

A régió hagyományosan népességekibocsátó területnek minősül. A balkáni muszlimok egy része jellemzően Törökországba emigrált, amit számos szerződés segített elő (Jugoszlávia 1954-ben írt alá illet Ankarával, aminek köszönhetően több százezer török és albán költözött Anatóliába). De sokan vándoroltak ki a hidegháború későbbi évtizedeiben is Törökországba, főleg a fejlett márvány-tengeri régióba, elsősorban a Montenegró és Dél-Szerbia határvidékén élő Novi Pazar-i bosnyákok. A boszniai és a koszovói háború idején Törökország ráadásul több tízezer menekültet fogadott be ezekből az országokból. Földrajzi és gazdasági okokból Albánia lakosságának főleg Olaszország és Görögország szolgálna migrációs célként, különösen az 1990-es évek elejétől kezdve,³⁷ míg a jugoszláviai albánok a hidegháborús viszonyok miatt inkább német nyelvterületre vándoroltak.

³³ Kurtović, Larisa (2015): 'Who Sows Hunger, Reaps Rage': On Protest, Indignation and Redistributive Justice in Post-Dayton Bosnia-Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 639–659.

³⁴ Dobos Edgár (2008): Etnicizált kategóriák és helyi valóságok: a közösségi határvonalak újrajrölása Koszovóban. A koszovói konfliktus etnicizált keretben. *Regio*, 19(2), 58–95.

³⁵ Marusic, Sinisa Jakov: *Macedonia PM Accused of Large-Scale Wire-Tapping*. [online], 2015. 02. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

³⁶ *Post-Monitoring Dialogue With „the Former Yugoslav Republic of Macedonia”*. [online], 2013. 10. 28. Forrás: Parliamentary Assembly Council of Europe [2023. 02. 26.].

³⁷ *Albania Migration Trends Change, 52 Percent Mull Leaving*. [online], 2018. 10. 19. Forrás: Reuters [2023. 02. 26.].

Köszönhetően annak, hogy a titói Jugoszlávia engedélyezte a nyugati munkavállalást, már a hidegháború évtizedeiben megindult a horvát, a szerb és a jugoszláviai albán diaszpóra kialakulása elsősorban a német nyelvű államokban, így a Német Szövetségi Köztársaságban, Ausztriában és Svájcban,³⁸ hogy az 1990-es évektől kezdve újabb (menekült)hullámok keretében több százezren csatlakozzanak a már Közép-Európában élőkhez.

A háborúk befejeződésével a kivándorlás nem állt le, a viszonylag alacsony gazdasági fejlettségű területekről napjainkban is tart a folyamat. Csak 2019-ben 230 ezer ember vándorolt ki a régióból, a legtöbben Bosznia-Hercegovinából és Koszovóból. A mintegy 1,7 milliós Koszovót is több százezren hagyták el az utóbbi évtizedekben, becslések szerint minden harmadik koszovói él külföldön, azaz megközelítőleg 800 ezren, jellemzően német nyelvterületen. Az 1992 és 1995 között súlyos háborús pusztításnak kitett Bosznia-Hercegovinát illetően még nagyobb ez a szám: a 3,8 milliós országon kívül kétmillió, azaz a népesség 56%-a él külföldön a tükörstatisztikák alapján, főként Ausztriában és Németországban, illetve a szomszédos Horvátországban és Szerbiában.³⁹

A migrációs mérleg tehát alapvetően negatív a régiót nézve – a Közel-Keletről érkezők tranzitországgként használják a nyugat-balkáni államokat, „utánpótlás” onnan nem várható –, még akkor is, ha a 2022 februárjában indult ukrajnai orosz agresszió nyomán Oroszországot elhagyók egyik kedvelt célpontja Belgrád lett, azonban egyelőre kérdéses, hogy mennyire marad tartós a pár tízezer fővel megnövekedett orosz jelenlét a balkáni országban.⁴⁰ Ugyan az utóbbi évtizedben a migrációs tendenciák annyiban változtak, hogy a végleges kitelepedés helyett sokan inkább rövidebb ideig élnek külföldön, s pár év tapasztalatszerzés/pénzgyűjtés után visszatérnek, ez a tendencia a 2020-as évek elejétől induló gazdasági nehézségek (koronavírus-járvány, az ukrajnai háború negatív gazdasági hatásai) miatt módosulhat, s újra többeket a tartós külföldi letelepedésre készíthet.

Biztonsági körkép

A nyugat-balkáni államok jelenlegi határait a jugoszláv tagállami határok, illetve Koszovó esetében a volt autonóm tartomány határvonala és az ezeket garantáló nemzetközi szerződések és nagyhatalmi (elsősorban amerikai, európai) jelenlét szavatolja. Az 1990-es évek etnikai tisztogatással, menekülthullámokkal járó konfliktusainak lezárása után nem történt a régióban etnikai összecsapás (legutóbb 2004-ben voltak zavargások Koszovóban, ekkor a szerb kisebbséget érték atrocitások), és noha feszültséggócok továbbra is jelen vannak, a fegyveres összecsapások esélye minimális.⁴¹ A határok sérthetatlensége annak ellenére is megkérdőjelezhetetlen, hogy 2021-ben a szlovén elnökség alatt kiadott uniós

³⁸ Az albán diaszpóra később a koszovói függetlenségi törekvésekben is fontos szerepet játszott: Perritt Jr., Henry H. (2008): *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*. [H. n.]: University of Illinois Press.

³⁹ Kovacevic Danijel: *Half of All Bosnians Live Outside Bosnia*. [online], 2017. 08. 08. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁴⁰ Egeresi Zoltán – Holka Aranka (2022): *A szerb külpolitika az ukrajnai háború árnyékában*. *SVKI Elemzések*, (13), 1–12.

⁴¹ Bieber, Florian (2018): *Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans*. *East European Politics*, 34(3), 337–354.

ügynevezett non-paper felvetette a területcserét bizonyos államok között, illetve egyes országok területi átszabását.⁴²

A határviták azonban nem zárultak le, habár ezek többnyire pár km²-nyi területre terjednek ki.⁴³ Ezek közül a legnagyobb publicitást a Szlovénia és Horvátország közötti Pirani-öbölt érintő vita kapta, mivel egy ideig Ljubljana akadályozta Zágráb csatlakozási tárgyalásait. Végül a két fél megállapodott, hogy a hágai Nemzetközi Bíróság elé viszik az ügyet – azonban a 2017-ben hozott bírósági döntést Zágráb nem fogadta el.⁴⁴ De viták vannak a többi állam között is, így például Horvátország és Montenegró, a Duna mentén pedig Szerbia és Horvátország között.⁴⁵ Pozitív fejleményként a Bosznia-Hercegovina és Montenegró közötti vitát 2015-ben sikerült rendezni,⁴⁶ ahogy 2015-ben Koszovó és Montenegró is megállapodott a határokról, s noha a montenegrói parlament gond nélkül ratifikálta, a területvesztéssel járó megállapodást a koszovóinak súlyos tüntetések közepette csak 2018-ban sikerült, de a határkijelölés még mindig nem zárult le.⁴⁷

A Nyugat-Balkánon további kihívást jelent a szervezett bűnözés, amely a 2000-es évektől alapvetően a kábítószer- és fegyverkereskedelem, illetve az embercsempészet hármasan nyugszik.⁴⁸

A régió biztonsági keretét a nyugati védelmi szövetségi rendszerbe történő fokozott integráció adja. A háborúk lezárása után az első lépés az amerikai kezdeményezésű Adriai Charta aláírása volt 2003-ban, amelyhez Albánia, Horvátország és Észak-Macedónia csatlakozott. Öt év múlva másik két balkáni állam, Bosznia-Hercegovina és Montenegró is tagja lett a kezdeményezésnek, illetve Szerbia és Szlovénia megfigyelő lett; Koszovó 2012-ben nyerte el a megfigyelő státuszt, azonban továbblépésre egyelőre nincs esély, mivel teljes jogú tagságát Bosznia megvétőzte.⁴⁹

Ahogy korábban említettük, a régió nyolc államából máig öt lett NATO-tagállam: Szlovénia (2004), Horvátország (2009), Albánia (2009), Montenegró (2017) és Észak-Macedónia (2020),⁵⁰ így a szomszédos Olaszországnak köszönhetően az Adriai-tenger NATO-beltengerré vált. A kimaradó három állam eltérő okokból nem tud, vagy nem kíván csatlakozni: Bosznia-Hercegovinát illetően a bosnyák és a horvát lakosság támogatná a tagságot, azonban a szerb entitás ellenzi; ehhez hasonlóan Szerbiában a lakosság

⁴² Ármás, Julianna – Németh, Ferenc – Orosz, Anna (2021): *Non-Papers on Border Changes in the Western Balkans: Promise of an Easy Solution or a Hazardous Game? KKI Policy Brief*, (43), 1–13.

⁴³ Reményi, Péter (2020): Border Disputes and Water Conflicts in the Western Balkans. In Kacziba, Péter – Glied, Viktor (szerk.): *Water Stress. Emerging Challenges of Global Water Scarcity*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 107–121.

⁴⁴ Ördög Tibor (2020): Játék határok nélkül: A horvát-szlovén határvita margójára. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Székesfehérvár: Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Történeti Alapítvány, 142–148.

⁴⁵ Bickl, Thomas: *Prospects for Judicial Settlement of the Danube Border Dispute Between Croatia and Serbia*. [online], 2021. 11. 26. Forrás: *OpinioJuris* [2023. 02. 26.].

⁴⁶ *Bih Settles Border Dispute with Montenegro*. [online], 2015. 05.15. Forrás: *Montenegro. Economist Intelligence* [2023. 02. 26.].

⁴⁷ Isufi, Perparim – Kajosevic, Samir: *BIRN Fact-Check: Can Kosovo Reopen its Border Deal with Montenegro?* [online], 2022. 04. 07. Forrás: *Balkan Insight* [2023. 02. 26.].

⁴⁸ Bihari Rita (2022): *Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon. Hadtudomány*, (E-szám), 206.

⁴⁹ *The U. S. – Adriatic Charter*. [online], 2021. 04. 16. Forrás: *Ministarstvo obrane Republike Hrvatske* [2023. 02. 26.].

⁵⁰ Egeresi, Zoltán (2020b): North Macedonia: Disputed State and Bifurcated Society. In Egeresi, Zoltán – Dúró, József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 107–122.

NATO-ellenessége⁵¹ és a 2000-es évek végén deklarált katonai semlegesség sem teszi lehetővé a csatlakozást, míg Koszovót több NATO-tagállam el sem ismeri.

Ennek ellenére ezek az államok is rendelkeznek NATO-kapcsolatokkal. Bosznia-Hercegovina részt vesz Partnerség a békéért (Partnership for Peace, PfP) programban, és a Tagsági akcióterv (Membership Action Plan) révén együttműködik a NATO-val. Szerbia többek között a Partnerség a békéért programon (2006) és az Egyéni tagsági akcióterven (Individual Membership Action Plan, 2015) keresztül működik együtt a NATO-val, amelynek 2006 óta összekötő irodája működik Belgrádban.⁵² Noha a belgrádi külpolitika sarokköve a különböző hatalmak közötti egyensúlyozás és az orosz, illetve kínai reláció erősítése, részben fegyvervásárlásokkal, részben akár orosz és belorusz hadgyakorlatokon való részvétellel, összességében a nyugati partnerekkel komolyabb a katonai együttműködése, beleértve a fegyverbeszerzést is.⁵³ Koszovó pedig a KFOR jelenléte révén szorosan kapcsolódik a biztonsági szervezethez.⁵⁴

Az 1990-es évek nyugat-balkáni fegyveres konfliktusai miatt több ENSZ-, NATO- és EU-misszió is létrejött a válságkezelés, a békefenntartás és a fegyverszünetek hatékony végrehajtása érdekében, azonban ezek közül elsősorban a NATO-missziók (illetve 2003-tól az uniós) voltak sikeresnek tekinthetők.⁵⁵ A korábbi évtizedek missziói⁵⁶ közül jelenleg két katonai működik: az EUFOR és a KFOR.

A Bosznia-Hercegovinában tevékenykedő EUFOR (European Union Force Bosnia and Herzegovina) Althea központja Butmirban található. A 2004-ben az EU által létrehozott (NATO SFOR-missziót felváltó) misszió 4000 fővel indult, a boszniai belpolitikai élet stabilizációjával párhuzamosan csökkent ez a szám 2022 elejére mintegy 600 főre. A 19 ország, köztük Magyarország részvételével működtetett misszióban nem uniós tagállamok is részt vesznek (többek között a magát jelentős kontingenssel képviseltető Törökország, rajta kívül pedig Svájc és Észak-Macedónia).⁵⁷ A 2022 februárjában indított ukrajnai orosz intervenció hatására a csapatok létszámát közel megduplázták, 500 fő érkezett Ausztriából, Bulgáriából, Romániából és Szlovákiából.⁵⁸

⁵¹ Stojanovic, Milica – Isufi, Perparim: *Serbia Remembers NATO Victims on Bombing Anniversary*. [online], 2022. 03. 24. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁵² *Relations With Serbia*. [online], 2022. 05. 23. Forrás: NATO [2023. 02. 26.].

⁵³ Harangozó, Dániel (2021): *A Balancing Act? Serbia's Military Neutrality: Concept and Implementation*. KKI Policy Brief, (69), 1–19.

⁵⁴ Peci, Lulzim (2022): Security Orientation, Security Cooperation and Reforms in the Western Balkans Six: The Case of Kosovo. In Jureković, Predrag – Kacarska, Simonida (szerk.): *Regional Security Cooperation in South East Europe in the Aftermath of North Macedonia's NATO Accession*. Bécs: Federal Ministry of Defence, 27–39.

⁵⁵ Háy Szabolcs (2019): Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 125–141.

⁵⁶ ENSZ: ENSZ Védelmi Erő (UN Protection Force – UNPROFOR): 1992–1995; ENSZ Megelőző Telepítésű Erő (UN Preventive Deployment Force – UNPREDEP): 1995–1999; ENSZ Koszovói Ideiglenes Missziója (United Nations Mission Interim in Kosovo – UNMIK): 1999–.

NATO: Végrehajtó Erő (Implementation Force – IFOR): 1995–1995; Stabilizációs Erő (Stabilisation Force – SFOR): 1996–2004; KFOR (Kosovo Force): 1999–.

EU: Koszovói Jogállami Misszió (EU Rule of Law Mission in Kosovo – EULEX): 2007–.

⁵⁷ *About EUFOR*. [online]. Forrás: euforbih.org [2023. 02. 26.].

⁵⁸ *EU Boosts Bosnia Force After Russia's Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].

A másik misszió a NATO KFOR (Kosovo Force), amelynek élén 2021–2022-ben magyar parancsnok állt. Az 1999-ben 50 ezer fővel indított misszió alapvető célja Koszovó stabilitásának biztosítása, fegyveres konfliktus megakadályozása. A jelenleg 28 ország hozzájárulásával közel 3800 fős misszióban Magyarország adja az amerikaiak és az olaszok után a legnagyobb kontingenst 469 fővel.⁵⁹

Tranzitútvonal

Ahogy a régió kedvezőtlen demográfiai tendenciáiban láttuk, maguk a nyugat-balkáni országok is népességkibocsátók; egyúttal kevésbé migrációs célpontok, sokkal inkább tranzitországhként funkcionálnak a Törökország felől érkező migrációs útvonalon.⁶⁰ Ez az útvonal a 2000-es és 2010-es években egyre népszerűbb lett (már a 2010-es évek elején megindult a bolgár és a görög határokon a kerítésépítés), azonban a legnagyobb válságot a 2015–2016-os migrációs válság hozta, amelynek keretében több mint egymillió ember hagyta el Törökországot illegálisan, és ment Görögországba vagy Bulgáriába. A válság maga felhívta a figyelmet az Európai Unió elégtelen szakpolitikai válaszadásának lassúságára, egyúttal a magyar határok lezárását, határzár építését hozta⁶¹ – majd a migrációs útvonalat Magyarország helyett más államok, Horvátország és Szlovénia felé terelve –, ehhez hasonló intézkedésekről más uniós országok is döntöttek.

A válság kezelésében végül egyes határok, így például a macedón–görög határ lezárása, illetve a 2016 márciusában Törökországgal elfogadott úgynevezett menekültügyi nyilatkozat nyomán életbe léptetett intézkedések (az illegális úton Görögországba érkezők visszaküldése, az 1+1-es rendszer, azaz az illegálisan uniós területre lépő szíriaiak visszaküldése, és helyettük ellenőrzött keretek között egy másik befogadása stb.) révén drasztikusan visszaesett az illegális migráció.⁶² Ugyan a 2015-ös csúcshoz képest tapasztalt (az év októberében több mint 200 ezren érkeztek Görögországba) komoly visszaesés nem jelentette a migráció megszűnését, így is havi pár ezer fős nyomás nehezedik az uniós határokra, a már korábban odaérkezettek migrációs potenciáljáról nem is beszélve.

Törökország alapvetően teljesítette az általa vállaltakat, noha sem a vízumliberalizáció, sem a csatlakozási tárgyalások érdemi előrehaladását illetően nem teljesültek az uniós ígéretek, illetve a 3+3 milliárd eurós pénzügyi támogatás – amely valóban jelentős könnyebbséget jelentett a szíriaiak helyzetének javításában – kifizetése is a törökök által elvártakhoz képest lassabban történt, ami jelentős szerepet játszott a szíriaiak migrációs potenciáljának és az illegális határátlépések számának csökkenésében.⁶³

A tradicionálisan problémás görög–török viszonyban az illegális határátlépők ügye az utóbbi években még inkább kiéleződött, még akkor is, ha Görögország komoly

⁵⁹ *Contributing Nations*. [online]. Forrás: jfcnaples.nato.int [2023. 02. 26.].

⁶⁰ Pénzváltó Nikolett (2022a): A nyugat-balkáni útvonal – migrációs trendek magyar szemszögből. *SVKI Elemzések*, (12), 1–11.

⁶¹ Kitanics Máté – Pap Norbert (2022): Az irreguláris migráció feltartóztatására épített déli magyar határzár (2015–2021). *Balkán Füzetek*, (3. különszám), 16.

⁶² Egeresi Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi „megállapodás” után. *SVKK Elemzések*, 6(13), 1–28.

⁶³ Egeresi 2017: 43.

erőfeszítéseket tett határvédelmének megerősítése érdekében.⁶⁴ Ebben hozott új dimenziót a 2020. február végi, március eleji migrációs válság, amelynek keretében Törökország megnyitotta Görögország felé a határátkelőit, ezzel lehetővé téve, hogy mintegy 10–13 ezer ember megpróbáljon illegális úton átjutni. A görög határőrök kemény fellépésének köszönhetően ez csak pár száz embernek sikerült,⁶⁵ s néhány hét alapvetően sikertelen próbálkozás és az akkor megjelenő koronavírus-járvány miatt a török kormány elszállította a határ mentén letáborozókat, így a válság véget ért.

A török, bolgár és görög intézkedések ellenére továbbra is zajlik a migráció, igaz, kezelhetőbb létszám mellett, azonban a Közel-Keleten vagy Afganisztánban továbbra is nagy a migrációs potenciál (illetve a török útvonalat Afrikából érkezők is használják). A magyar határok lezárása miatt a korábban népszerű Görögország–Észak-Macedón–Szerbia–Magyarország útvonal helyett főleg 2018 óta a Görögország–Albánia–Montenegró–Bosznia-Hercegovina útvonal lett a meghatározó. Az ennek végén elhelyezkedő Boszniára különösen nagy terhet ró a több tízezer illegális bevándorló kezelése, mivel pénzügyi kapacitásai – az EU korlátozott támogatása ellenére – szűkösek, ráadásul a szerb entitás visszautasította annak lehetőségét, hogy területén menekülttáborokat hozzanak létre. A Boszniából Horvátországba igyekvőket a horvát határőrség folyamatosan visszatoloncolja, így noha több uniós állam vett át az országban lévő menekültek közül ezeket, a szegényes ellátás továbbra is kihívást jelent; különösen a lipai menekülttábor 2020. decemberi leégésével (végül 2021 végére sikerült 1500 fő befogadására alkalmas új tábort építeni).⁶⁶

Radikalizmus és külföldi harcosok

A Balkán földrajzi szomszédságában folyó háborúk – így az arab tavasz nyomán a Közel-Keleten a 2010-es évek derekán jelentős területeket elfoglaló Iszlám Állam felívelése, valamint a 2014 óta zajló orosz–ukrán háború, amely 2022 februárjában eszkalációs szintre lépett – kedveztek annak, hogy a helyiek egy része külföldi harcosként bekapcsolódjon a konfliktusokba.

Az al-Káidához és az Iszlám Államhoz (IÁ) 2013-ban kezdtek el nagyobb számban csatlakozni a helyiek, s 2016-ban az IÁ visszaszorulásával ez a folyamat jobbra megállt; 2019-ig valamivel több mint ezer, jellemzően albániai, boszniai, észak-macedóniai, koszovói, montenegrói és szerbiai állampolgár ment Irakba és Szíriába harcolni.⁶⁷ A legtöbben Bosznia-Hercegovinából és Koszovóból indultak a Közel-Keletre.

⁶⁴ Kacziba Péter (2021): Folyó vagy védvonal? Az Evrosz/Meriç folyó védelmi szerepének kialakulása. In: Glied Viktor – Kákai László (szerk.): *Elfolyó és elfogyó vizeink nyomában. Vízproblémák Közép-Európában és a Balkánon*. Pécs: PTE BTK, 123–142.

⁶⁵ Egeresi Zoltán (2020a): Idlibtől Edirnéig: kettős válság a török határoknál. *SVKI Elemzések*, 2(5), 1–12.

⁶⁶ *Bosnia Opens Modern Migrant Camp After Outcry Over Humanitarian Crisis*. [online], 2021. 11. 20. Forrás: Radio Free Europe [2023. 02. 26.].

⁶⁷ Orosz Anna – Szalai Máté – Wágner Péter (2019): A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére. *KKI Elemzések*, (35), 1–15.

A kibocsátó országok igyekeztek szigorítani a szabályokon; a több száz hazatérő ellen eljárások indultak, egy részének sikerült eljutni az ítéletig is. Általában néhány éves börtönbüntetést szabtak ki, ugyanakkor a szabadulásuk utáni integrációjuk további problémát fog jelenteni. A külföldi harcosok relatíve nagy száma ellenére a régióban nem következett be terrorcselekmény az utóbbi években. Ugyan voltak próbálkozások, de ezeket a hatóságok még idejében kezelték: így például 2015-ben az albán hatóságok elfogtak öt Iszlám Államhoz kötődő személyt, akik a Pristina melletti Badovac-tó vizét szándékozták megmérgezni.⁶⁸

Paradox módon az egyik legnagyobb kibocsátó ország, Bosznia-Hercegovina fenyegetettségi szintje viszonylag alacsony, terrorcselekmények sem történtek,⁶⁹ mindez annak ellenére, hogy a boszniai háború óta élnek radikális iszlamista csoportok az országban. Az akkor a Közel-Keletről és Afganisztánból érkező al-Mudzsahid nevet viselő fegyveresek egy része az országban maradt, illetve fennmaradtak ezek a dzsihadista hálózatok is. A 2010-es években a bosnyák hatóságok fellépésének köszönhetően inkább csak a reputációban tudtak eredményeket felmutatni, néhány incidenst leszámítva nem történt semmilyen terrorakció vagy konfliktus az országban.

A külföldről „importált” szervezetek között sajátos helyet foglal el az iráni Mudzsahedin-e Khalk (MEK), amely még az 1960-as években alakult meg Iránban a Pahlavi sah által vezetett rezsim ellen. Az iráni forradalom idején azonban marginalizálódott, s végül Irakba kényszerült, ahol Szaddám Huszein szövetségesévé válva megmaradt az iráni rezsim ellenségének. A 2003-as amerikai intervenció után kiegyezett Washingtonnal, amely a síita – Irán szövetségesévé váló – kormányzat ellenében 2013-tól Albániába költöztette 2500–3000 tagját, a Durrës megyében lévő Manzába (Manëz), az úgynevezett Ashraf 3 táborba, az albán hatóságok felügyelete alá.⁷⁰ A tiranai kormányzat az együttműködésével jó szolgálatot tett az Egyesült Államoknak, de azóta – különösen az utóbbi években – az Iránnal való viszonya romlott meg, s több iráni diplomatát is kénytelen volt kitiltani, 2022 szeptemberében pedig az egész iráni nagykövetséget, miután kiderült, hogy a közel-keleti ország kibertámadást hajtott végre az ország ellen.⁷¹

A hálózatok szerepe a diaszpóra miatt is fontos, hiszen a radikális tanok a nyugat-európai, már radikalizált diaszpóratagokon keresztül is visszajuthatnak a Nyugat-Balkánra, vagy éppen helyi szinten okozhatnak gondot, ahogy például a 2020-as bécsi merényletben észak-macedóniai albánok vettek részt.⁷²

⁶⁸ Marusic, Sinisa Jakov – Hajdari, Una: *Kosovo Foils Terror 'Plot to Poison Water Supply'*. [online], 2015. 07. 13. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁶⁹ Szalai Máté: *Miért van ennyi bosnyák külföldi harcos?* [online], 2020. 11. 22. Forrás: Balmix [2023. 02. 26.].

⁷⁰ Egeresi Zoltán: *Metamorfózis: Iránból Albániába, avagy hogyan lehet terrorista csoportból demokráciapárti szervezetté válni (amerikai támogatással)*. [online], 2021. 12. 08. Forrás: Balk Magazin [2023. 02. 26.].

⁷¹ *Albania Cuts Diplomatic Ties with Iran Over Cyberattack*. [online], 2022. 09. 07. Forrás: VOA News [2023. 02. 26.].

⁷² Saal, Johannes – Lippe, Felix (2021): *The Network of the November 2020 Vienna Attacker and the Jihadi Threat to Austria*. *CTCSentinel*, 14(2), 33–43.

Szerbiából is mentek harcosok a Közel-Keletre – ők főleg a bosnyákok lakta Szandzsákból indultak⁷³ –, de az ortodox keresztény dominanciájú országból főleg Ukrajnába mentek harcolni a kalandvágyó állampolgárok. A számuk azonban mérsékelt maradt, 2017-ben száz főre tették; megítélésük az iszlamistákhoz képest is sokkal „megengedőbb”.⁷⁴

Katonai aspektus

Tito Jugoszláviája erősen militarizált volt, minden tagállam felelős volt saját területén a fegyveres erők kialakításáért. A délszláv háború kitörésekor tehát egyik állam sem rendelkezett saját, reguláris fegyveres erővel, hanem ezek a területi egységek váltak a hadseregeiké. Az ENSZ fegyverembargója ellenére 1995-ben még mindig jelentős fegyverszállítmányok érkeztek mind Horvátországba, mind Bosznia-Hercegovinába.⁷⁵

A számos szankció ellenére Szerbia és Montenegró gazdasági növekedést tudott elérni, amely tendencia Horvátországban is megfigyelhető volt. A katonai költségvetésük közel 25%-kal nőtt az előző évekhez képest, ennek egy része a boszniai etnikumok támogatására lett elkülönítve.⁷⁶

A háborút lezáró daytoni békeszerződés, illetve az 1996-os firenzei megállapodás értelmében csökkenteni kellett a rendelkezésre álló fegyverek számát, így a harckocsikét, a helikoptereket és a tüzérségi eszközöket is. Ezen a későbbiekben Horvátország NATO-tagsága, Bosznia-Hercegovina eurointegrációs törekvései és Koszovó függetlenedési harca egyaránt változtattak.

Donald Trump amerikai elnök 2018-ban azt nyilatkozta a NATO-tagországok hozzájárulásával kapcsolatban, hogy a szövetség védelmi költségvetését fel kellene emelni a GDP 2%-áról 4%-ra, azóta egy majdnem konstans növekedés figyelhető meg a Nyugat-Balkán országaiban. Szerbia ugyan nem kíván a NATO-hoz csatlakozni, a 2018-as 1,6%-hoz képest 2021-re a GDP-je 2,1%-át fordította az ország védelmére. Albánia és Észak-Macedónia továbbra sem teljesíti a 2%-ot, Horvátország azonban hatalmas ugrással elérte a 2,7%-ot, átvéve Szerbiától a vezető szerepet a régióban.⁷⁷

Noha úgy tűnik, a védelmi költségvetések arányosan csökkennek a háború utáni időszakhoz képest, a GDP-növekedés miatt valójában sok esetben jelentősen emelkednek. A haderő modernizációja és fejlesztése a NATO-tagországok esetében elsősorban a 2%-hoz való felzárkózás miatt történik. Nem elhanyagolható azonban Oroszország dezinformációs műveleteinek hatása, befolyáskeresése a Balkánon.

⁷³ Ignjatijevic, Marija (2018): Violent Extremism and Foreign Fighters in Serbia. In Orosz, Anna (szerk.): *Returning from Violence: How to Tackle the Foreign Fighters' Problem in the Western Balkans*. Budapest: Institute for Foreign Affairs and Trade, 95–103.

⁷⁴ Stojanovic, Milica: *Islamism in Serbia Fading, Far-Right Extremism Growing, NGOs Warn*. [online], 2022. 02. 11. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁷⁵ Kaldor, Mary (1999): *New and Old Wars*. Cambridge: Polity Press, 44–57.

⁷⁶ Ejodus, Filip (2020): *The Spectre of an Arms Race in the Western Balkans*. IFSH Policy Brief, (2).

⁷⁷ Reka, Blerim: *A New Military Buildup in the Balkans*. [online], 2019. 01. 10. Forrás: GIS Reports [2023. 02. 26.].

Bosznia-Hercegovina egyesített hadserege 2006-ban jött létre (OSBiH), amely egy sikeres egyesített intézményként határozható meg, és a jelen lévő missziókkal karöltve komoly lépéseket tett a NATO-csatlakozás felé. Ennek ellenére az ország védelmi költségvetése folyamatosan csökken, 2018 óta kisebb kilengésekkel stagnál, 2022-ben a 0,7% volt.⁷⁸

Bosznia – gyenge államiság és szeparatista törekvések

Jugoszlávia felbomlásával, egyes tagállamainak függetlenedésével elkezdődött a délszláv háború, amelynek legvéresebb harcát Bosznia-Hercegovinában vívták. A folyamat egyfajta nemzetépítésként fogható fel, amelyet Bosznia-Hercegovinában kifejezetten megnehezített az ország heterogenitása. A legnagyobb agresszió elsősorban civilek ellen irányult, a háború során népirtáshoz, menekültek tömkelegéhez vezetett, amit a nemzetközi közösség sokáig nem tudott megfelelően kezelni.⁷⁹

A kialakult helyzetet 1995-ben a daytoni békeszerződés rendezte, amely noha békét hozott a térség számára, egy rendkívül bonyolult, mesterséges államszerkezetet alkotott. A tárgyalásokon elsősorban nem a bosznia-hercegovinai képviselők, hanem az etnikumok anyaországainak vezető politikusai vettek részt, amerikai nyomásra. A megállapodásban foglaltakat erősen befolyásolták a részt vevő felek céljai, de kifejezetten az amerikai álláspont, amely a határok meghúzására koncentrált, a békés területi rendezést részesítette előnyben az igazságos elosztás helyett. A daytoni békeszerződés negyedik melléklete tartalmazza az ország alkotmányát, amely elsősorban az államalkotó nemzetek védelmére fókuszál, ezzel intézményesítve a konfliktus forrását.⁸⁰

Bosznia-Hercegovina területe két részre lett osztva, 51%-án a Bosznia-hercegovinai Föderáció (Federacija Bosne i Hercegovine), a maradék 49%-án pedig a Boszniai Szerb Köztársaság (Republika Srpska, RS) terül el. A Föderáció területe további 10 kantonra, illetve a speciális helyzettel rendelkező Brčko körzetre tagolódik. Mindegyik körzetnek saját önkormányzata, végrehajtó szervei vannak, ami bonyolítja a közigazgatási rendszert, és limitálja a központi kormányzat hatáskörét. Ezzel szemben az RS elnökét közvetlen szavazással, négy évre választják. A szövetségi kormányzat élén a három államalkotó nemzetből megválasztott államelnökség áll, amelynek hatáskörébe tartozik a külpolitika, a költségvetés meghatározása, továbbá a bevándorláspolitiká, néhányat említve. A képviselőket négy évre választják, és rotációs rendszerben nyolchavonta váltják egymást. Az alkotmány nagy hangsúlyt fektet az egyenlő képviseletre, amelynek célja egyes etnikai pártok túlzott megerősödésének az elkerülése. Ezt biztosítja továbbá a vétójog, amellyel bármelyik fél élhet, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az egyik etnikai csoport létfontosságú érdekei sérülnek.⁸¹

⁷⁸ Military expenditure (% of GDP) – Bosnia and Herzegovina [online]. Forrás: World Bank [2023. 02. 26.].

⁷⁹ Kemenszky Ágnes (2019): Bosznia-Hercegovina politikai rendszere. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 69–92.

⁸⁰ Vranić, Igor (2014): *International Community Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991–1995*. Budapest: Central European University History Department, 80.

⁸¹ Vranić 2014: 64.

Hogy egyik fél se tudja a fontosabb döntéshozatali folyamatokat szabotálni, létrehozták a főképvisező intézményét (Office of the High Representative, OHR). A főképvisező felelős a daytoni egyezmény politikai aspektusainak megvalósításáért, illetve felügyeletéért. Az 1997-es bonni egyezmény felhatalmazza őt arra, hogy indokolt esetben a pártokkal ellentétesen döntsön, eltávolítson képviselőket tisztségükből, amennyiben döntéseik sértik az alkotmányban foglaltakat. Hivatala elején látványos szerepe volt olyan döntések meghozatalában is, mint az ország szimbólumainak, különböző intézményeinek létrehozása.

1995-től kezdve a főképvisező legfőbb feladata egy működőképes központi kormányzat létrejöttéhez szükséges környezet megeremtése volt. Az 1996-os választásokon a politikai pártok etnikai alapon szerveződtek, és saját pozíciójukat igyekeztek megerősíteni, ami a mai napig megfigyelhető az ország vezető pártaiban.⁸² Emiatt a kormányalakítás folyamatosan problémákba ütközik. 2022 októberében tartottak utoljára általános választásokat, ezután szintén nehezen állt fel a központi elnökség. 2023 januárjában sikerült kormányt alakítaniuk, amely a Bosznia-hercegovinai Szociáldemokrata Pártból (SDP BiH), horvát oldalról a Demokrata Frontból (DF), szerb részről pedig a Független Szociáldemokraták Szövetségéből (SNSD) áll.⁸³ Az RS egykori államfője (2010–2018), majd a mostani választásokig a háromtagú elnökség tagja, Milorad Dodik elszakadási kísérletei, valamint a horvát vezetők hasonló központi hatalom elleni politikája jól mutatják az együttműködési hajlandóság hiányát. Dodik számos olyan lépést tett, amely szembemegy a daytoni békeszerződésben foglaltakkal, 2016-ban az RS függetlenségéről szeretett volna népszavazást tartani, ehelyett az RS kikiáltásának napját szavazták meg ünneppé közel 100%-kal. 2021-ben a parlament elfogadta a határozatot, amely a fegyveres erőkből, az igazságszolgáltatási szervekből és az adózási rendszerből való kilépésüket tartalmazza.⁸⁴ A mindenkori főképvisező rendelkezik annak a lehetőségével, hogy a szeparatista elveket valló politikusokat eltávolítsa pozíciójukból, azonban erre eddig nem került sor.⁸⁵

Az EU jelenleg csekély hatást gyakorol a bosznia-hercegovinai vezetőségre, az évenkénti országértékelők rendre ugyanazokat a problémákat tartalmazzák. Ennek ellenére 2022 decemberében Bosznia-Hercegovina tagjelölti státuszt kapott, amiben hatalmas szerepet játszott az orosz–ukrán háború hatása a Balkánra, továbbá Ukrajna státusza. Josep Borrell akkor hivatalban lévő főképvisező úgy nyilatkozott a lépésről, hogy ez közel sem az út vége, és Bosznia-Hercegovinának számos további reformot kell még megvalósítania, mielőtt a csatlakozási tárgyalások megkezdődhetnek.⁸⁶

⁸² Leroux-Martin, Philippe (2014): *Diplomatic Counterinsurgency. Lessons from Bosnia and Herzegovina*. Cambridge: Cambridge University Press, 150–155.

⁸³ Kurtic, Azem: *Bosnia Finally Forms State-Level Government*. [online], 2023. 01. 25. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

⁸⁴ Türbedar, Erhan (2021): *Bosna-Hersek'te milliyetçi söylemlerin tehlikeli yükselişi: tarih tekerrür mü ediyor? Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, (2), 425–456.

⁸⁵ Hajdari, Una: *Secession Threats and Nationalist Strife Shock Bosnia as EU Offers Limited Response*. [online], 2022. 01. 18. Forrás: Politico [2023. 02. 26.].

⁸⁶ *EU Candidate Status for Bosnia and Herzegovina: A Message to the People and a Tasking for Politicians*. [online], 2022. 12. 19. Forrás: European Union External Action [2023. 02. 26.].

Bosznia-Hercegovinát számos ország tartja saját befolyási övezetének. Elsősorban az országot alkotó etnikumok anyaországaira igaz ez. Belgrád igyekszik a Boszniai Szerb Köztársaságot támogatni, amely pedig minden kül- és belpolitikai lépésében arra törekszik, hogy Szerbiát kövesse. Horvátország a boszniai horvátok érdekeit igyekszik képviselni, míg a bosnyákok, főleg kulturális alapon, Ankara támogatására számíthatnak.⁸⁷ De számos muszlim állam, így az Öböl menti arab országok és Irán is rendelkezik érdekeltségekkel az országban.⁸⁸ Bosznia-Hercegovina a NATO és Oroszország között is áll,⁸⁹ utóbbi elsősorban a szerb vezetésre igyekszik hatást gyakorolni.⁹⁰

Egy koherens EU-s politika és határozott csatlakozási folyamat lefektetése, továbbá Oroszország csökkenő befolyása a szeparatista hangok visszaszorítását eredményezhetné. Azonban ehhez kevés csupán az ország törekvéseire támaszkodni, az EU-ban fellépő úgynevezett „bővítési kimerültség” és a jelen lévő belső kihívások (például a 2008-as gazdasági válság, a keleti és nyugati tagállamok közötti érték- és érdekkülönbségek) is hátráltatják a gördülékeny együttműködést.⁹¹

Az orosz–ukrán háborúról alkotott szerb álláspontot illetően érdemes lehet röviden kitérni a Boszniai Szerb Köztársaságra (Republika Srpska) is. A boszniai szerb politikusok retorikáját természetesen befolyásolják az entitás érdekei, mindenekelőtt annak fennmaradása és széles önállósága, de mivel az nem számít önálló államnak, nagyobb a mozgásterük az álláspontjuk kialakítását illetően, mint az EU-tagság mielőbbi megszerzésére törekvő Szerbiának.

Bosznia-Hercegovina hivatalosan jóváhagyta az Oroszország elleni szankciókat, azok bevezetését azonban akadályozza Milorad Dodik, a bosznia-hercegovinai elnökség szerb tagja (2018–2022), aki illegitimnek tartja az elnökség, köztük az ő beleegyezése nélkül hozott döntést.⁹² A szerb entitás képviselőházában arról beszélt, hogy a Republika Srpska érdeke a semlegesség, ezért ellenzi az Oroszország elleni szankciók bevezetését is. Mi több, a Dodik politikáját egyébként támogató Oroszországot a szerb érdekek védelmezőjének állította be, amely szavatolja az 1995-ös daytoni békeszerződésben foglaltakat és a szerb entitás nagyfokú autonómiáját.⁹³

⁸⁷ Történelmi okokból a törökök az Oszmán Birodalom hagyatékának tekintik a boszniai muszlimokat, ráadásul az iszlamista gyökerekkel rendelkező kormánypárt, az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) politikusai számára különösen fontos a muszlim közösség támogatása, amit török belpolitikai célokra is fel tudnak használni. Recep Tayyip Erdoğan török államfő emiatt is ápol jó viszonyt Alija Izetbegović fiával, Bakir Izetbegovićtyal.

⁸⁸ Pénzváltó Nikolett (2022b): *Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása a Nyugat-Balkánon*. *Nemzet és Biztonság*, 15(2), 4–17.

⁸⁹ Huskić, Adnan (2019): Bosnia and Herzegovina. Abandoned by the West, Embraced by the East? In Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (szerk.): *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. London: Routledge, 83–107.

⁹⁰ Bechev, Dimitar (2017): *Rival Power. Russia's Influence in Southeast Europe*. New Haven – London: Yale University Press.

⁹¹ Szpala, Marta (2010): The Western Balkans: Deadlock in the EU Enlargement Process. *OSW Commentary*, (43), 1–7.

⁹² *Je li i Bosna i Hercegovina uvela sankcije Rusiji?* [online], 2022. 05. 19. Forrás: bljesak.info [2022. 06. 14.].

⁹³ *Dodik: Spoljna politika BiH propala, nisam za uvođenje sankcija Rusiji*. [online], 2022. 06. 06. Forrás: Danas [2022. 06. 14.].

Elismerés nélkül: állandó feszültség Szerbia és Koszovó között

Szerbia és Koszovó viszonya a mai napig kihívást jelent a nemzetközi közösség és a Nyugat-Balkán számára. Számos erőfeszítés történt a konfliktus kezelésére, azonban az továbbra is megoldatlannak bizonyul.

A terület, amely az 1912–1913-as Balkán-háborúk eredményeként vált Szerbia részévé, mindkét fél számára kiemelt jelentőségű. A szerb történetírás a középkori szerb állam egykori központjaként kezeli Koszovót, amely évtizedek óta autonóm területként igyekszik függetlenségét kiharcolni. Már ebben az időszakban is többségben volt az albán lakosság a területen, ami Tito Jugoszláviájában sem változott, sőt népességnövekedéssel mentek keresztül. Ebben az időszakban a szerbek a lakosság mindössze 20–25%-át tették ki. Ez volt Jugoszlávia legfejletlenebb területe, ami a szerb társadalom elvándorlását eredményezte, ezzel is növelve az albánok arányát. A feszültségek eleinte gazdasági-társadalmi alapon húzódtak, azonban ez hamar az 1980-as évek végi szerb nacionalizmus egyik legforróbb témája lett.⁹⁴

Függetlenségét Koszovó egyoldalúan kiáltotta ki, ennek megvalósulását több probléma is övezte. Koszovó nem volt Jugoszlávia tagköztársasága, így a kiválás joga nem illette meg, habár speciális helyzetben volt. Az 1974-es alkotmány értelmében autonóm tartományra vált, így a tagköztársaságokéhoz hasonló jogokkal rendelkezett. Koszovó igyekezett nem katonai erővel elérni függetlenségét, hanem politikai eszközöket alkalmazva kivívni a nemzetközi közösség elismerését. Azonban a feszültségek egyre nőttek, majd amikor Koszovó a területi rendezést alakító béketárgyalásokból is kimaradt, egy erős radikalizáció kezdődött. 1998-tól a Koszovói Felszabadítási Hadsereg működése is megerősödött, amit a nemzetközi közösség nem tudott hogyan kezelni, a szerbek pedig többször is erőszakkal léptek fel ellenük. 1999-ben, amikor a helyzet változatlanak bizonyult, megkezdődött Szerbia NATO-bombázása, ennek hatására a szerb erőket pár hónapon belül kivonták a területről. Ezután az ENSZ BT 1244-es határozata értelmében létrehozták az UNMIK-missziót, illetve a NATO erői is bevonultak a térségbe a KFOR-misszió formájában, amely mai napig tevékenykedik. Ennek következtében Szerbia elvesztette ellenőrzését Koszovó felett, és noha Koszovó 2008. február 7-én kinyilvánította függetlenségét, számos ország a mai napig sem ismeri el önálló államként (az EU-ban például Ciprus, Görögország, Románia, Spanyolország, Szlovákia). Az ENSZ BT két állandó tagja, Kína és Oroszország stratégiai megfontolásból sem ismeri el Koszovó függetlenségét. Ezzel lezárult Koszovó gyors államépítési folyamata, és stabilitását főként a jelen lévő missziók tartják egyben.⁹⁵

Az EU által 2011-ben létrehozott Belgrád–Pristina párbeszéd 2012 óta a legmagasabb szinten biztosít keretet és folytat egyeztetéseket a felek között. Az első években legfőképp a technikai jellegű kérdések kerültek terítékre, majd a 2013-as és 2015-ös brüsszeli megállapodásokban rendelkeztek egymás kizárólagos feltételeiről. Az EU olvasatában a Belgrád–Pristina dialógusnak egy mindkét fél által elfogadott, jogilag kötelező érvényű megállapodással kell zárulnia.⁹⁶

⁹⁴ Juhász 1999.

⁹⁵ Juhász József et al. (2003): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest: Zrínyi Kiadó.

⁹⁶ Márkus László – Németh Ferenc (2021): *Kérdések és válaszok: a Belgrád–Pristina dialógus*. KKI Elemzések, (40), 1–14.

A brüsszeli megállapodást (First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations)⁹⁷ szerb részről Ivica Dačić, koszovói részről pedig Hashim Thaçi, a két akkori kormányfő írta alá 2013. április 19-én. Ennek értelmében Koszovó Belgrád teljes körű elismerését várja, Szerbia pedig a szerb többségű önkormányzatok szervezetének létrehozását, amely az egyik legfontosabb pontjává vált a tárgyalásoknak, noha leszögezte, hogy ennek megvalósulása után sem köteles vagy hajlandó Koszovó függetlenségét elismerni.

A technikai megállapodások kitértek a határokon való szabad átutazásra, valamint tartalmazták a rendszámtáblák kölcsönös elfogadását is. A 2021-ben hozott döntés a rendszámtáblák cseréjét illetően Koszovóban azonban heves ellenállást váltott ki, a koszovói szerbek barikád alá vontak egyes határátkelőhelyeket, a rendőrségi, igazságügyi dolgozók lemondtak tisztségeikről. Ez a brüsszeli párbeszéd egyik legfőbb célját, a koszovói rendőrség egyesítését ásta alá, így a nemzetközi közösség igyekezett sürgetni valamilyen kompromisszum létrehozását. 2022 novemberében megállapodás született: Koszovó nem cserélteti le kötelező jelleggel a Szerbiában kiadott rendszámtáblákat, Szerbia pedig nem ad ki több, a koszovói járáások jelzéseivel ellátott rendszámtáblát.⁹⁸

A dialógus célja nem kimondottan Koszovó Szerbia általi elismerése, Pristina számára azonban ez az egyetlen ideális végkimenetel. A tárgyalások alatt több mint negyven megállapodás született, azonban nem mindegyiket ratifikálták vagy hajtották végre a felek. A párbeszéd egyik legfontosabb eredménye az észak-koszovói rendőrség leszerelése és átszervezése, integrálása a koszovói rendőrségbe. Számos további pozitív hozadékuk van ettől függetlenül, ami állampolgári szinten is megnyilvánul. Egymás személyi igazolványának kölcsönös elfogadása, továbbá a nemzetközi előhívó biztosítása a koszovói lakosság mindennapjainak könnyítését szolgálja. A közvélemény-kutatások alapján azonban a társadalom úgy ítéli meg, hogy kevés kézzelfogható pozitív eredménye van a párbeszédnek, viszont jelentősen eltér a koszovói szerb és albán közösség álláspontja a párbeszédet és annak célját illetően. Abban viszont megegyezik a véleményük, hogy elsődleges problémát a korrupció és a munkanélküliség, valamint az ezzel járó gazdasági kihívások jelentik.

A megállapodások ratifikálását és a párbeszéd előrehaladtát leggyakrabban a Szerbiában és Koszovóban tartott választások okozzák. Mindkét helyen többségben vannak a nacionalista elveken alapuló pártok, amelyek hangja ebben az időszakban felerősödik, ezzel is próbálva nagyobb körű népszerűséget elérni. Tovább nehezíti a megállapodások ratifikációját az ehhez szükséges kétharmados többség a parlamentben, amit igen nehéz megszerezni. Koszovó Interpolhoz való csatlakozását évek óta akadályozza el nem ismertsége, ennek legismertebb mozzanata 2018-ban volt, amikor Koszovó csatlakozási kérelmét ismét visszadobták, amit ez a fél a szerb lobbitevékenységnek tudott be. Ez ellen tiltakozva büntetővármokat vezetett be a bosznia-hercegovinai és a szerbiai termékekre egyaránt, amit csupán 2020-ban oldottak fel.⁹⁹

⁹⁷ *First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. [online]. Forrás: The Government of the Republic of Serbia [2023. 02. 26.].

⁹⁸ Ármás Julianna (2022): *Brüsszeli dialógus, az állandósult koszovói (ál)válságok keretrendszere*. KKI Elemzések, (67), 4–7.

⁹⁹ Daunt, Rebekah: *Kosovo's PM Says Polling Stations Will Be Closed in Serbia Elections*. [online], 2022. 04. 02. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].

Az Egyesült Államok kezdetektől fogva elismerte Koszovó függetlenségét, és továbbra is elkötelezetten támogatja a nemzetközi közösségbe való integrációját. Koszovó és Szerbia kapcsolatának rendeződését a Balkán stabilitásának egyik kulcsaként határozza meg, azonban a párbeszéd kereteinek biztosítását teljes mértékben az EU kezében hagyta. Katonai területen azonban aktív szerepet vállal mind a katonai oktatás, mind a felszerelések tekintetében. Bilaterális gazdasági kapcsolataikon keresztül olyan projektekkel támogatják Koszovót, amelyek a technológiai, egészségügyi és energiaügyi fejlődését is elősegítik. Az első Trump-kormányzat utolsó éveiben sikerült a legnagyobb eredményt elérniük, amikor a kormányzat kifejezett hangsúlyt fektetett a látványos külpolitikai fejlődésre. 2020-ban aláírt egy-egy megállapodást Aleksandar Vučić szerb államfő és Avdullah Hoti koszovói miniszterelnök is, amelybe az USA érdekeit szolgáló pontok kerültek. Idetartozott a gazdasági normalizáció, az 5G-hálózatok kérdésköre, az energiadiverzifikáció az orosz térnyerés elkerülésére, továbbá a diplomáciai képviselő áthelyezése/nyitása Jeruzsálemben, ami kisebb törést okozott Koszovó és Törökország kapcsolatában.¹⁰⁰

Mivel a dokumentumok alapvetően puha kötelezettségvállalást jelentenek, kevés érdemi változást hoztak a két fél kapcsolatában, és továbbra sem jelentenek megoldást a feszültségekre. A nacionalista fellángolások a választások alkalmával pedig elkerülhetlenné teszik, hogy kiújuljon egy konfliktusos helyzet. Ilyen volt a 2022-es szerb választás, ahol a koszovói szerbeknek nem volt lehetőségük Koszovóban szavazni, mivel értelemszerűen nincs szerb nagykövetség a területen. A koszovói szerbek Belgrád nyomására végül a közelebbi szerb területeken adhatták le voksukat.

A Szerbia és Koszovó közti dialógus tehát lassan halad, gyakran befagy vagy megszakad. A széles körű támogatást élvező nacionalista pártok vezetői nem mutatnak hajlandóságot egymás kéréseinek teljesítésére, ami valószínűleg így is marad, amíg Koszovó számára az egyetlen elfogadható álláspont függetlenségének Szerbia általi elismerése. Egy mindkét fél számára elfogadható, átfogó jogi erejű megállapodás érdekében a jelenleg érvényes ENSZ-határozatot, amelynek keretében a dialógus zajlik, hatályon kívül kellene helyezni, ehhez azonban szükséges lenne Kína és Oroszország beleegyezése is. A 2022. február 24-i események után azonban valószínűsíthető, hogy Moszkva nem fog ehhez hozzájárulni, mivel precedensként szolgál a jogalap nélküli államalapításra, és ezzel tudja magyarázni a Donyeck és Luhanszki Népköztársaság legitimitását.¹⁰¹

A helyzet megoldatlansága ráadásul továbbra is kedvez a konfliktusok kirobbanásának a nemzetiesítő Koszovó és a szerb kisebbségek védelme érdekében fellépő Szerbia között, amit a két ország vezetésének belpolitikai érdekei is motiválnak. Mivel 2022 őszén a négy szerb többségű észak-koszovói önkormányzat éléről lemondtak a szerb polgármesterek, ezek vezetéséről vita alakult ki a központ és a helyiek között, ami miatt már 2022 őszén barikádokat emeltek a szerbek Észak-Koszovóban. A helyzet tovább fokozódott, miután 2023 áprilisában önkormányzati választást tartottak, amelyet a helyi szerbek bojkottáltak, az urnákhoz járuló pár százalékos albánság viszont albán polgármestereket

¹⁰⁰ Stojanovic, Milica – Bami, Xhorxhina: *Kosovo and Serbia Sign 'Historic' Deal Under Trump's Auspices*. [online], 2020. 09. 04. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

¹⁰¹ Pineles, Dean B.: *How the 'Kosovo Precedent' Shaped Putin's Plan to Invade Ukraine*. [online], 2022. 03. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

választott – a helyiek által illegitimnek tartott eredmény miatt májusban a szerbek megakadályozták, hogy az albán polgármesterek elfoglalják az önkormányzati épületeket. Az összecsapásokban a KFOR katonái is részt vettek – ezek során 27 magyar KFOR-katona is megsebesült. Aleksandar Vučić a szerb haderőt a legmagasabb készségbe helyezte. Az incidensek az év további részében sem értek véget.

EU-csatlakozás helyett: bolgár–macedón identitásvita

Észak-Macedónia helyzete nem befolyásolja közvetlenül a Balkán stabilitását, azonban az uniós csatlakozási folyamatot a bolgárokkal évek óta tartó identitásvita nemcsak számára, hanem Albánia számára is megnehezíti. A szomszédsági viszonyok rendezése pedig az EU-hoz való csatlakozás egyik alappillére, ami ebben a formában a Balkán sebezhető államait is érinti.

Észak-Macedónia identitáspolitikájára nagy hatással van területének viszontagságos történelme, amelynek során különböző országok befolyási övezetébe vagy fennhatósága alá tartozott. Az első és a második balkáni háborúk alatt kis részben Bulgáriához, mai területe szinte teljes egészében Szerbiához került. Az 1940-es évek Jugoszláviájának egyik tagállama volt, Macedón Népköztársaság néven. A balkáni országokra jellemző identitásalkotás éveitől a macedónok is igyekeztek egyfajta történelmi kontinuitást, nemzeti identitást kialakítani, párhuzamot vonni az egykori makedónok és a mai macedón társadalom között. 1991-ben függetlenedése beleillett a volt jugoszláv államok kiválásának sorába, azonban ez sem ment olyan könnyen, hiszen azonnal Görögország ellenállásával kellett szembenézniük. A két ország között kialakult névvitára, amelynek alapja Görögország követelése, hogy elforduljanak a felállított történelmi tézistől, sikerült ideiglenes megoldást találni, azonban végleges eredményt csak a 2018-as Preszpatavi megegyezés hozott. Ennek értelmében innentől az Észak-Macedónia elnevezés használandó, identitásukat a görögök szereztek a makedónoktól.¹⁰² A Ciprasz- és Zaev-kormányok között kötött megállapodás eredményét ugyan nehéz volt mindkét félnek érvényre juttatnia, a név vita ezáltal rendeződött, és az új, jobboldali görög kormány sem törte meg az együttműködési folyamatot.¹⁰³

Nem Görögország az egyetlen, amely Észak-Macedónia uniós csatlakozását akadályozta. Az ország 2004-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét, majd 2005-ben tagjelölti státuszt kapott, azonban a tárgyalások a folyamatos görög, illetve bolgár, továbbá francia és holland vétók miatt nem tudtak megkezdődni. Az Athén-nal megkötött szerződés után rögtön a bolgár identitásvita lépett elő a legfontosabb külső akadályozó tényezővé: ennek alapját az képezi, hogy a bolgár identitás és történelemszemlélet szerint a macedónok valójában bolgárok. Annak ellenére, hogy 2017-ben megállapodás¹⁰⁴ született a két ország között a jószomszédsági viszonyról és a vitás kérdések rendezéséről egy történészekből

¹⁰² *Prespa Agreement*. [online]. Forrás: mfa.gr [2023. 02. 26.].

¹⁰³ Kokkinidis, Tasos: *Greece and North Macedonia Can be Great Allies, FM Dendias Says*. [online], 2021. 01. 15. Forrás: Greek Reporter [2023. 02. 26.].

¹⁰⁴ *Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија*. [online] 2017. Forrás: Ministry of Foreign Affairs, Republic of North Macedonia [2025. 03. 04.].

álló bizottság révén, a nézeteltérések megmaradtak. A 2021. áprilisi bolgár parlamenti választások miatt még 2020 őszén megvétózta a bolgár kormány az uniós csatlakozási tárgyalások elkezdését.¹⁰⁵

2021-ben a bolgár államfő, Rumen Radev a brdói csúcstalálkozón fejtette ki, milyen területeken várnak rendezést Észak-Macedóniától.¹⁰⁶ Ebből akkor mindössze egy tárgykörben, a névkérdésben tudtak megállapodni, amivel Észak-Macedónia egyértelműsítette, hogy nincsenek területi követelései a bolgárokkal szemben.¹⁰⁷ A további megoldandó kérdések közé tartozik még a kommunizmus áldozatainak rehabilitációja, mivel a lusztrációra nem került sor, amiben a bolgár állam mindenképp lépéseket szeretne elérni. A történelmi oktatás ügyében 2017-ben létrehozott szakértői bizottság munkájának segítése is egy olyan vitás pont, amelyet tovább nehezít, hogy a II. világháború előtt tevékenykedő történelmi alakokat mindkét fél sajátjaként kezeli. A bolgárellenes gyűlöletbeszéd megfékezése is fájó pont a bolgárok szemében, amelynek szintén történelmi alapjai vannak, ugyanis a mai macedón szemléletben az 1940–1944 közötti bolgár fennhatóság fasiszta megszállásnak minősül, aminek fényében a jugoszláv identitásalakítás enyhe bolgárellenes vonalon valósult meg.¹⁰⁸ Az észak-macedón kisebbségről való lemondás is fontos pontként szerepel, amit a macedónok nem tudnak elfogadni, hiszen ez fordított esetben is problémákba ütközne, ebből következik az utolsó pont, amelynek értelmében a bolgár kisebbséget szeretnék a macedón alkotmány részeként tudni. Az uniós előnyök megszerzése érdekében, körülbelül 120 ezer fő vette fel a bolgár állampolgárságot, a bolgár vezetés pedig szeretné, ha a népszámlálási eredmények ezen adatok szerint jelennének meg, ami ott ütközik ellentmondásokba, hogy évek óta nem ismeri el saját határain belül a macedón kisebbséget.¹⁰⁹

2022 nyarán azonban a bolgár és az észak-macedón parlament megegyezett, francia segítséggel. A megállapodás számos olyan kérdéskört tárgyal, amelyek felett korábban nem tudtak napirendre térni. Olyan kérdésekben született megoldás, mint a bolgár kisebbség elismerése az észak-macedón alkotmányban, amiért cserébe Bulgária nem akadályozza tovább az EU-s csatlakozási tárgyalásokat.¹¹⁰ A döntés mindkét országban ellentmondásokat váltott ki, a két fél viszont folytatja az együttműködést több területen is, ilyen például az alternatív energia. A kooperáció célja Oroszország energiamonopóliumának megszüntetése a régióban.¹¹¹

¹⁰⁵ Heil, Andy: *No Easy Escape For North Macedonia From Bulgaria's EU Veto*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Radio Free Europe [2025. 03. 04.].

¹⁰⁶ Taylor-Brace, Alice: *Bulgaria's Veto Hurts Future of North Macedonia – Diaspora Leader*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].

¹⁰⁷ Marusic, Sinisa Jakov: *BIRN Fact-Check: Can North Macedonia Meet Bulgaria's Six Demands for Breakthrough?* [online], 2021. 10. 19. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

¹⁰⁸ Nikolov, Krassen: *North Macedonia Must Change Its Constitution Ahead of Membership Talks, Bulgaria Tells EU*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].

¹⁰⁹ Marusic, Sinisa Jakov: *North Macedonia Census Reveals Big Drop in Population*. [online], 2022. 03. 30. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

¹¹⁰ *North Macedonia Votes to Resolve Dispute With Bulgaria*. [online], 2022. 07. 16. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].

¹¹¹ Jovanovski, Borjan: *North Macedonia and Bulgaria Agree to Work Together on New Energy Deal*. [online], 2022. 10. 18. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].

Habár a megállapodás még számos ajtót hagyott nyitva, az EU megkezdte a csatlakozási tárgyalásokat Észak-Macedóniával és Albániával egyaránt. Azonban a bolgárok által kért módosításokat nem hajtotta végre a macedón kormányzat, a 2024. áprilisi választáson hatalomra kerülő miniszterelnök, a VMRO–DPMNE vezetője, Hrisztijan Mickoski jelezte, hogy nem teljesítik a bolgár kéréseket, ami a csatlakozási tárgyalások *de facto* megfeneklését jelentette. Az Európai Bizottság 2024 szeptemberében úgy döntött, hogy az albán és a macedón tárgyalásokat elválasztja egymástól,¹¹² egyúttal továbbra sem várható, hogy megnyugtató rendezés születik a két ország viszonyában.

Konklúzió

A Nyugat-Balkán jelenleg a 90-es évekhez képest jóval kevesebb biztonsági kihívást okoz. A háborús konfliktus kirobbanásának esélye alacsony, a terrorista akciók elkövetésének lehetősége ugyan nem zárható ki, azonban ennek valószínűsége is elhanyagolható jelenleg, miközben a 2010-es évek közepi migrációs válság megismétlődése is kevésbé sanszos, annak ellenére, hogy továbbra is sok Ázsiából érkező migráns tranzitútvonalként használja a régiót. Eldől, hogy a térség az európai biztonsági komplexumba integrálódik, azóta számos állam a NATO és az Európai Unió tagja lett, a gravitációs pontot gazdaságilag és migrációs szempontból is az utóbbi jelenti. Ez még akkor is így van, ha számos nagyhatalom is aktivizálta magát az utóbbi években, évtizedekben a régióban, azonban tevékenységük vektora különböző. Kína elsősorban gazdasági, és kevésbé politikai téren aktív, a balkáni muszlimok támogatójaként megjelenő Törökország inkább security providerként definiálható, a főleg az energetikában fajsúlyos Oroszország pedig inkább a nyugati integráció ellenlábasaként, egyfajta spoiler szerepet magára öltve próbálja fenntartani a régiós feszültségforrások egy részét. Ebből a szempontból a Nyugat-Balkán továbbra is nagyhatalmi befolyási és beavatkozási terület; a jelenlegi kisállamiság és nemzetközi rendszer fennmaradása mellett inkább nyugati (gazdasági és politikai) orientációval.

A régióban azonban továbbra is számos kérdés megoldatlansága jelent problémát, ami nemcsak beavatkozási lehetőséget teremt, de a további nyugati integráció kifejezett akadályozója, egyúttal a (távolabbi) jövőre nézve akár nagyobb konfliktus kialakulásának esélyét is magában hordozza. Két kérdés mindenképp akut problémát jelent: Koszovó helyzetének megoldatlansága, illetve Bosznia-Hercegovina helyzete. Előbbi a közelmúltban is számos feszültséghez, összetűzéshez vezetett, ami a különböző nagyhatalmak diplomáciai nyomásgyakorlását tette szükségessé. Azonban a válságkezelés ellenére érdemi előrelépést nem sikerült elérni, így a Belgrád–Pristina párbeszéd elakadása miatt továbbra is azt látjuk, hogy a közeljövőben sem várható megegyezés a két fél között. Ez a kérdés további megoldatlanságát jelenti, egyfajta befagyott konfliktust, ami továbbra is a NATO-erők koszovói állomásoztatását teszi szükségessé, még akkor is, ha egy háború kirobbanására Szerbia és Koszovó között, vagy nagyobb etnikai konfliktus kialakulására kevés az esély.

¹¹² *Decision to Separate Albania, North Macedonia in Their Path towards European Integration Sends Bad Message to Citizens of North Macedonia, Hristijan Mickoski Says.* [online], 2024. 09. 26. Forrás: Bulgarian News Agency [2025. 03. 04.].

A másik elhúzódó problémát Bosznia-Hercegovina képviseli, amely több mint két és fél évtizeddel a daytoni békeszerződés aláírása után sem tudott a nemzetközi ellenőrzéstől (az ENSZ főképviselőjének jelenlététől) függetlenedni. A központi (föderatív) hatalom erősödése mellett továbbra is állandóan napirenden van a szerb entitás szeparatista törekvése, amelyre ugyan az állandó napirendre kerülés ellenére igen korlátozott az esély, s vajmi kevés nemzetközi támogatottsága van, sikeresen akadályozza az ország nyugati integrációját, egyúttal állandó belpolitikai feszültséget okoz. Szintén az integrációt gátolja a görög–macedón névvita megoldása után a bolgár–macedón identitásvita, amely a következő években továbbra is feszültségforrás marad Szófia és Szkopje között.

A régiót érintő általános, kedvezőtlen folyamatok közül a demográfiai hanyatlást, a lakosság csökkenését, előregedését és elvándorlását kell kiemelni. Ugyan ez eltérő mértékben érinti az országokat, de mindegyiket sújtja – egyedülként a koszovói és kisebb részben az albániai korfa kedvező, de a nagyarányú kivándorlás miatt ezekben az országokban is népességcsökkenés tapasztalható –, ami a későbbiekben a szociális ellátórendszerekre fog egyre nagyobb terhet róni. Ez számos áttétlen keresztül a régió gazdasági felzárkózását is akadályozza, hiába valósult már meg milliók esetében a „lábbal szavazás” és egy gazdagabb uniós országban való letelepedés után az uniós állampolgárság megszerzése. A régió megoldatlan problémái – az uniós integráció elmaradása bizonyos országok esetében, kiegészülve az autoriter tendenciákkal és a korrupcióval, a csökkenő lakossággal – a régió államainak felzárkózását nehezítik meg (vagy éppen teszik lehetetlenné), így megközelítőleg az uniós államokhoz képest a jelenlegi fejlettségi szintet konzerválja, a kimutatható gazdasági konvergencia ellenére.

Felhasznált irodalom

- About EUFOR*. [online]. Forrás: euforbih.org [2023. 02. 26.].
- Albania Cuts Diplomatic Ties with Iran Over Cyberattack*. [online], 2022. 09. 07. Forrás: VOA News [2023. 02. 26.].
- Albania Migration Trends Change, 52 Percent Mull Leaving*. [online], 2018. 10. 19. Forrás: Reuters [2023. 02. 26.].
- Ármás Julianna (2022): Brüsszeli dialógus, az állandósult koszovói (ál)válságok keretrendszere. *KKI Elemzések*, (67), 1–10. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2022.67>
- Ármás, Julianna et al. (2021): Southeast European Demographic Overview I. Bulgaria, Croatia, Romania, and Serbia. *KKI Policy Brief*, (32), 1–13. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.32>
- Ármás, Julianna – Németh, Ferenc (2021): Southeast European Demographic Overview II. Albania, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Montenegro, and North Macedonia. *KKI Policy Brief*, (50), 1–13. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.50>
- Ármás, Julianna – Németh, Ferenc – Orosz, Anna (2021): Non-Papers on Border Changes in the Western Balkans: Promise of an Easy Solution or a Hazardous Game? *KKI Policy Brief*, (43), 1–13. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.43>
- Bechev, Dimitar (2017): *Rival Power: Russia's Influence in Southeast Europe*. New Haven – London: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1bzfp6>
- Berlin Process*. [online]. Forrás: berlinprocess.de.
- Bickl, Thomas: *Prospects for Judicial Settlement of the Danube Border Dispute Between Croatia and Serbia*. [online], 2021. 11. 26. Forrás: OpinioJuris [2023. 02. 26.].
- Bieber, Florian (2018): Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans. *East European Politics*, 34(3), 337–354. Online: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1490272>

- Bih Settles Border Dispute with Montenegro*. [online], 2015. 05. 15. Forrás: Montenegro. Economist Intelligence [2023. 02. 26.].
- Bihari Rita (2019): Orosz hibrid módszerek a Nyugat-Balkánon. *Hadtudományi Szemle*, 12(3), 5–20. Online: <https://doi.org/10.32563/HSZ.2019.3.1>
- Bihari Rita (2020): Külső hatalmi érdekek a Nyugat-Balkán biztonsági szektorában. *Felderítő Szemle*, 19(2), 213–226.
- Bihari Rita (2022): Transznacionális biztonsági kihívások a Nyugat-Balkánon. *Hadtudomány*, (E-szám), 202–226. Online: <https://doi.org/10.17047/Hadtud.2022.32.E.202>
- Bosnia Opens Modern Migrant Camp After Outcry Over Humanitarian Crisis*. [online], 2021. 11. 20. Forrás: Radio Free Europe [2023. 02. 26.].
- Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Contributing Nations*. [online]. Forrás: jfcnaples.nato.int [2023. 02. 26.].
- Csapó Dániel – Reményi Péter (2019): Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 12(1), 2–19.
- Daunt, Rebekah: *Kosovo's PM Says Polling Stations Will Be Closed in Serbia Elections*. [online], 2022. 04. 02. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].
- Decision to Separate Albania, North Macedonia in Their Path towards European Integration Sends Bad Message to Citizens of North Macedonia, Hristijan Mickoski Says*. [online], 2024. 09. 26. Forrás: Bulgarian News Agency [2025. 03. 04.].
- Dobos Edgár (2008): Etnicizált kategóriák és helyi valóságok: a közösségi határvonalak újrarájzolása Koszovóban. A koszovói konfliktus etnicizált keretben. *Regio*, 19(2), 58–95.
- Dodik: Spoljna politika BiH propala, nisam za uvođenje sankcija Rusiji*. [online], 2022. 06. 06. Forrás: Danas [2022. 06. 14.].
- Egeresi Zoltán (2017): Ki mit nyert? Több mint egy évvel a menekültügyi „megállapodás” után. *SVKK Elemzések*, 6(13), 1–28.
- Egeresi Zoltán (2020a): Idlibtől Edirnéig: kettős válság a török határoknál. *SVKI Elemzések*, 2(5), 1–12.
- Egeresi, Zoltán (2020b): North Macedonia: Disputed State and Bifurcated Society. In Egeresi, Zoltán – Dúró József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 107–122.
- Egeresi Zoltán: *Metamorfózis: Iránból Albániába, avagy hogyan lehet terrorista csoportból demokráciapárti szervezetté válni (amerikai támogatással)*. [online], 2021. 12. 08. Forrás: Balk Magazin [2023. 02. 26.].
- Egeresi Zoltán – Holka Aranka (2022): A szerb külpolitika az ukrajnai háború árnyékában. *SVKI Elemzések*, (13), 1–12. Online: <https://bit.ly/43MBsls>
- Ejdus, Filip (2020): The Spectre of an Arms Race in the Western Balkans. *IFSH Policy Brief*, (2). Online: <https://doi.org/10.25592/ifsh-policy-brief-0220>
- ENSZ 1244 (1999) számú határozat. *Regio*, 19(2), 100–109.
- EU Boosts Bosnia Force After Russia's Invasion of Ukraine*. [online], 2022. 02. 24. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].
- EU Candidate Status for Bosnia and Herzegovina: A Message to the People and a Tasking for Politicians*. [online], 2022. 12. 19. Forrás: European Union External Action [2023. 02. 26.].
- First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. [online]. Forrás: The Government of the Republic of Serbia [2023. 02. 26.].
- Fischer, Bernd J. – Schmitt, Oliver Jens (2021): *A Concise History of Albania*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781139084611>
- Gadzo, Mersiha: *Russian Spies Found Guilty of Montenegro Coup Attempt*. [online], 2019. 05. 09. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].
- Hajdari, Una: *Secession Threats and Nationalist Strife Shock Bosnia as EU Offers Limited Response*. [online], 2022. 01. 18. Forrás: Politico [2023. 02. 26.].
- Harangozó, Dániel (2021): A Balancing Act? Serbia's Military Neutrality: Concept and Implementation. *KKI Policy Brief*, (69), 1–19. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.69>
- Háry Szabolcs (2019): Védelem- és biztonságpolitika a Nyugat-Balkánon. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 125–141.

- Heil, Andy: *No Easy Escape For North Macedonia From Bulgaria's EU Veto*. [online], 2022. 06. 22. Forrás: Radio Free Europe [2025. 03. 04.].
- Huskić, Adnan (2019): Bosnia and Herzegovina. Abandoned by the West, Embraced by the East? In Bieber, Florian – Tzifakis, Nikolaos (szerk.): *The Western Balkans in the World. Linkages and Relations with Non-Western Countries*. London: Routledge, 83–107. Online: <https://doi.org/10.4324/9780429243349-5>
- Ignjatijevic, Marija (2018): Violent Extremism and Foreign Fighters in Serbia. In Orosz, Anna (szerk.): *Returning from Violence: How to Tackle the Foreign Fighters' Problem in the Western Balkans*. Budapest: Institute for Foreign Affairs and Trade, 95–103.
- Isufi, Perparim – Kajosevic, Samir: *BIRN Fact-Check: Can Kosovo Reopen its Border Deal with Montenegro?* [online], 2022. 04. 07. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Je li i Bosna i Hercegovina uvela sankcije Rusiji?* [online], 2022. 05. 19. Forrás: bljesak.info [2022. 06. 14.].
- Jovanović, Miroslav (2010): Dve Rusije: o dva dominantna diskursa Rusije u srpskoj javnosti. In Petrović, Žarko N.: *Odnosi Rusije i Srbije na početku XXI veka*. Beograd: International and Security Affairs Centre, 11–17.
- Jovanovski, Borjan: *North Macedonia and Bulgaria Agree to Work Together on New Energy Deal*. [online], 2022. 10. 18. Forrás: Euronews [2023. 02. 26.].
- Juhász József et al. (2003): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Juhász József (2010): *Föderalizmus és nemzeti kérdés. Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Juhász József (1999): *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest: Aula Kiadó.
- Kacziba Péter (2021): Folyó vagy védvonal? Az Evrosz/Meriç folyó védelmi szerepének kialakulása. In Glied Viktor – Kákai László (szerk.): *Elfolyó és elfogyó vizeink nyomában. Vízproblémák Közép-Európában és a Balkánon*. Pécs: PTE BTK, 123–142.
- Kaldor, Mary (1999): *New and Old Wars*. Cambridge: Polity Press.
- Kemenszky Ágnes (2019): Bosznia-Hercegovina politikai rendszere. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 69–92.
- Kington, Tom – Sprenger, Sebastian: *At Arm's Length: NATO Juggles Conflicts From Ukraine to the Balkans*. [online], 2022. 12. 08. Forrás: Defense News [2023. 02. 26.].
- Kitanics Máté – Pap Norbert (2022): Az irreguláris migráció feltartóztatására épített déli magyar határzár (2015–2021). *Balkán Füzetek*, (3. különszám), 19–34.
- Knezović, Sandro (2020): Croatia: From a War-torn Country to the EU and NATO Membership. In Egeresi, Zoltán – Dúró, József (szerk.): *Political History of the Balkans (1989–2018)*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 51–63.
- Kokkinidis, Tasos: *Greece and North Macedonia Can be Great Allies, FM Dendias Says*. [Online], 2021. 01. 15. Forrás: Greek Reporter [2023. 02. 26.].
- Kovacevic, Danijel: *Half of All Bosnians Live Outside Bosnia*. [online], 2017. 08. 08. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Kurtic, Azem: *Bosnia Finally Forms State-Level Government*. [online], 2023. 01. 25. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Kurtović, Larisa (2015): 'Who Sows Hunger, Reaps Rage': On Protest, Indignation and Redistributive Justice in Post-Dayton Bosnia-Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 639–659. Online: <https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1126095>
- Leroux-Martin, Philippe (2014): *Diplomatic Counterinsurgency. Lessons from Bosnia and Herzegovina*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139096621>
- Lőrinczné Bencze Edit (2017): Regionális együttműködések Délkelet-Európában. *Emlékeztető*, 2(1–2), 70–79.
- Lőrinczné Bencze Edit (2020): A Nyugat-Balkán szerepe a 21. század geopolitikai rendszerében. In Garaczi Imre (szerk.): *Az életminőség-fejlesztés új paradigmái a 21. században*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 321–335.
- Márkus László – Németh Ferenc (2021): Kérdések és válaszok: a Belgrád–Pristina dialógus. *KKI Elemzések*, (40), 1–14. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2021.40>
- Márkus László (2022): *Koszovó története. Dardániától a brüsszeli dialógusig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

- Marusic, Sinisa Jakov: *BIRN Fact-Check: Can North Macedonia Meet Bulgaria's Six Demands for Breakthrough?* [online], 2021. 10. 19. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Marusic, Sinisa Jakov: *Macedonia PM Accused of Large-Scale Wire-Tapping*. [online], 2015. 02. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Marusic, Sinisa Jakov: *North Macedonia Census Reveals Big Drop in Population*. [online], 2022. 03. 30. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Marusic, Sinisa Jakov – Hajdari, Una: *Kosovo Foils Terror 'Plot to Poison Water Supply'*. [Online], 2015. 07. 13. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Nations in Transit 2022. Serbia*. [online], 2022. Forrás: Freedom House [2023. 02. 26.].
- Nikolov, Krassen: *North Macedonia Must Change Its Constitution Ahead of Membership Talks, Bulgaria Tells EU*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].
- North Macedonia Votes to Resolve Dispute with Bulgaria*. [online], 2022. 07. 16. Forrás: Aljazeera [2023. 02. 26.].
- Ohrid Framework Agreement*. [online], 2001. 08. 13. Forrás: OSCE [2025. 03. 04.].
- Orosz Anna (2019): A demokrácia állapota a Nyugat-Balkánon – regionális trendek az európai integráció tükrében. In Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Európaizáció a Nyugat-Balkánon*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 75–88.
- Orosz Anna – Szalai Máté – Wágner Péter (2019): A külföldi harcosok jelentette fenyegetés a „kalifátus” bukását követően (2.) – Európai válaszok a hazatérők problémájának kezelésére. *KKI Elemzések*, (35), 1–15.
- Ördögh, Tibor (2019): The EU's Relations with the Western Balkans and Turkey. In Gálík, Zoltán – Molnár, Anna (szerk.): *Regional and Bilateral Relations of the European Union*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 49–64.
- Ördögh Tibor (2020): Játék határok nélkül: A horvát–szlovén határvita margójára. In Koudela Pál – Simándi Irén (szerk.): *Történelem, régió, politika. Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára*. Székesfehérvár: Kodolányi János Egyetem – Alba Civitas Történeti Alapítvány, 142–148.
- Peci, Lulzim (2022): Security Orientation, Security Cooperation and Reforms in the Western Balkans Six: The Case of Kosovo. In Jureković, Predrag – Kacarska, Simonida (szerk.): *Regional Security Cooperation in South East Europe in the Aftermath of North Macedonia's NATO Accession*. Bécs: Federal Ministry of Defence, 39–39.
- Pénzváltó Nikolett (2022a): A nyugat-balkáni útvonal – migrációs trendek magyar szemszögből. *SVKI Elemzések*, (12), 1–11. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.1.1>
- Pénzváltó Nikolett (2022b): Muszlim patrónusok? Az Egyesült Arab Emírségek, Irán, Szaúd-Arábia és Törökország befolyása a Nyugat-Balkánon. *Nemzet és Biztonság*, 15(2), 4–17. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2022.2.1>
- Perritt Jr., Henry H. (2008): *Kosovo Liberation Army: The Inside Story of an Insurgency*. [H. n.]: University of Illinois Press.
- Pineles, Dean B.: *How the 'Kosovo Precedent' Shaped Putin's Plan to Invade Ukraine*. [online], 2022. 03. 09. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Post-Monitoring Dialogue With „the Former Yugoslav Republic of Macedonia”*. [online], 2013. 10. 28. Forrás: Parliamentary Assembly Council of Europe [2023. 02. 26.].
- Prespa Agreement*. [online]. Forrás: mfa.gr [2023. 02. 26.].
- Reka, Blerim: *A New Military Buildup in the Balkans*. [Online], 2019. 01. 10. Forrás: GIS Reports [2023. 02. 26.].
- Relations With Serbia*. [online], 2022. 05. 23. Forrás: NATO [2023. 02. 26.].
- Reményi Péter (2019): A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13(3), 23–38.
- Reményi, Péter (2020): Border Disputes and Water Conflicts in the Western Balkans. In Kacziba, Péter – Glied, Viktor (szerk.): *Water Stress. Emerging Challenges of Global Water Scarcity*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 107–121.
- Saal, Johannes – Lippe, Felix (2021): The Network of the November 2020 Vienna Attacker and the Jihadi Threat to Austria. *CTCSentinel*, 14(2), 33–43.
- Stojanovic, Milica: *Islamism in Serbia Fading, Far-Right Extremism Growing, NGOs Warn*. [online], 2022. 02. 11. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Stojanovic, Milica: *Serbia Officially Asks for Security Personnel to Return to Kosovo*. [online], 2022. 12. 16. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].

- Stojanovic, Milica – Bami, Xhorxhina: *Kosovo and Serbia Sign 'Historic' Deal Under Trump's Auspices*. [online], 2020. 09. 04. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Stojanovic, Milica – Isufi, Perparim: *Serbia Remembers NATO Victims on Bombing Anniversary*. [online], 2022. 03. 24. Forrás: Balkan Insight [2023. 02. 26.].
- Szalai, Máté: *Miért van ennyi bosnyák külföldi harcos?* [online], 2020. 11. 22. Forrás: Balmix [2023. 02. 26.].
- Szpala, Marta (2010): The Western Balkans: Deadlock in the EU Enlargement Process. *OSW Commentary*, (43), 1–7.
- Taylor-Brace, Alice: *Bulgaria's Veto Hurts Future of North Macedonia – Diaspora Leader*. [online], 2022. 02. 09. Forrás: Euractiv [2023. 02. 26.].
- Teszáry Miklós (2023): Kína térnyerése Montenegróban. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 17(1–2), 58–72.
- The U. S. – Adriatic Charter*. [online], 2021. 04. 16. Forrás: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske [2023. 02. 26.].
- Türbedar, Erhan (2021): Bosna-Hersek'te milliyetçi söylemlerin tehlikeli yükselişi: tarih tekerrür mü ediyor? *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi*, (2), 425–456. Online: <https://doi.org/10.53838/ankarad.1034739>
- Vranić, Igor (2014): *International Community Peace Plans in Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991–1995*. Budapest: Central European University History Department.
- Vuksanović, Vuk: *Russia And China Friends and Brothers of The Captured State Analysis of Narratives Used to Capture the State*. [online], 2022. 01. Forrás: bezbednost.org [2022. 11. 01.].
- Договор за пријателство, добрососедство и соработка меѓу Република Македонија и Република Бугарија*. [online], 2017. Forrás: Ministry of Foreign Affairs, Republic of North Macedonia [2025. 03. 04.].

Ceylan-Szakács Mirjam¹

A dél-csendes-óceáni vizek új ragadozója, az SSN AUKUS

A tengeralattjáró-beszerzés ausztrál perspektívája

Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Ausztrália 2021 szeptemberében írta alá a nukleáris meghajtású tengeralattjáró beszerzéséről szóló háromoldalú együttműködési megállapodást, az AUKUS-t. Az elmúlt három év átalakította az ausztrál biztonság- és védelempolitikai gondolkodást. Az átfogó stratégiai felülvizsgálat eredményeként Ausztrália fejleszti védelmi képességeit, valamint hozzájárul az indo-csendes-óceáni térség stratégiai dinamikájának újragondolásáról és a térség növekvő szerepéről szóló diskurzushoz. Mindezek tükrében időszerű megvizsgálni az AUKUS-megállapodás két pillérét, valamint az ausztrál stratégiai gondolkodás új mozgatórugóit a kormányzati narratíva és bírálatok mentén.

Kulcsszavak: AUKUS, indo-csendes-óceáni térség, Ausztrália, nukleáris meghajtású tengeralattjárók, stratégiai tagadás

The New Predator of the South Pacific Waters: the SSN AUKUS – The Australian Perspective on the Submarine Procurement

The United States, the United Kingdom, and Australia signed the trilateral cooperation agreement on the procurement of nuclear-powered submarines, known as AUKUS, in September 2021. Over the past three years, this initiative has significantly reshaped Australia's security and defense policy thinking. As a result of a comprehensive strategic review, Australia is improving its defence capabilities and contributing to the discourse on rethinking the strategic dynamics of the Indo-Pacific and the growing role of the region. In this context, it is time to examine the two pillars of the AUKUS agreement, as well as the new factors of Australian strategic thinking through the lens of governmental narratives and critiques.

Keywords: AUKUS, Indo-Pacific, Australia, nuclear-powered submarines, strategic denial

Bevezetés

Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Ausztrália 2021. szeptember 16-án jelentette be az új, indo-csendes-óceáni térségre is kiterjedő háromoldalú védelmi megállapodást, az AUKUS-t.² A megállapodás fő mozgatórugója az ausztrál haderő modernizálása

¹ Ceylan-Szakács Mirjam az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának doktori hallgatója. E-mail: mirjamszakacs@gmail.com

² Az AUKUS mozaikszó a szerződő országok angol elnevezésének kezdőbetűiből áll össze: Ausztrália (A), Egyesült Királyság (UK), Egyesült Államok (US).

és fejlesztése nukleáris meghajtású tengeralattjárók beszerzésével. Ezáltal Ausztrália az egyik első olyan állam lehet, amely nem birtokol nukleáris fegyvereket, de haditengerészeti nukleáris technológiával rendelkezik. A megállapodás aláírása óta eltelt bő három évben jelentős előrelépések történtek mind a felek közötti megállapodás konkrétumait illetően, mind az ausztrál biztonság- és védelempolitikában. Ezért időszerű megvizsgálni a megállapodás eddig nyilvánosságra hozott részleteit és megismerni az új ausztrál biztonság- és védelempolitikai gondolkodás mozgatórugóit. A tanulmány első része bemutatja az AUKUS-megállapodás két pillérét, és megvizsgálja, hogy a megállapodás hogyan jelenik meg az aláíró felek frissített és új stratégiai dokumentumaiban. A második rész foglalkozik az Albanese-kormány AUKUS-narratíváival, valamint górcső alá veszi az AUKUS-t ért ausztrál kritikákat az ellenzéki politikai pártokon és a civil szervezeteken keresztül egészen a korábbi miniszterelnökökig. A tanulmány azt feltételezi, hogy az új ausztrál stratégiai gondolkodás az Egyesült Államok és Kína között zajló nagyhatalmi versengésre való adekvát válasz, amelynek a fő gyakorlati eszköze az AUKUS. Ezt alátámasztja az elmúlt három évben történt ausztrál stratégiai felülvizsgálat, amelynek eredményeképpen számos új – a biztonság- és védelempolitikai gondolkodást alapjában meghatározó – dokumentumot fogadott el az ausztrál kormány. Ezek középpontjában többek között a robusztusabb képességfejlesztés és az elrettentés áll. Mindeközben az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Ausztrália jelentős forrásokat fordít az AUKUS sikerének biztosítására.³ A projekttervezés előrehaladott állapotban van, az előkészítés javában zajlik, a munkacsoportok folyamatosan üléseznek, a személyi toborzás és a képzések szervezése halad előre, a védelmi és hadiipari exportkorlátozásokra vonatkozó szabályozási rendszerek átalakulnak, az SSN AUKUS-tengeralattjárók tervezésének és gyártásának előkészületei pedig megkezdődtek.

Az ausztrál biztonság- és védelempolitika új irányának helye a biztonságelméletekben

A realista iskola biztonságpolitikai megközelítésében az államok a biztonsági dilemmával szembesülve a hatalmi egyensúly és az elrettentés koncepcióit alkalmazzák a saját stratégiájuk kialakításában.⁴ Patrick M. Morgan *Deterrence: A Conceptual Analysis* című könyvében az elrettentést úgy fogalmazza meg, mint erőszak alkalmazásával való fenyegetést, amelynek célja megakadályozni, hogy valaki más elsőként alkalmazzon erőszakot.⁵ Glenn Snyder szerint a tagadással való elrettentés olyan katonai erővel valósul meg, amely meggátolhatja az ellenség katonai erőit a területi előnyök megszerzésében.⁶ A tagadással történő elrettentés célja, hogy kellőképpen befolyásolja az ellenséget, és eltántorítsa magától a cselekvéstől. Ausztrália esetében Kína áll a biztonsági dilemma mögött,

³ Az AUKUS szerződő felei közötti bizalom értékét növeli, hogy az USA a történelme során mindössze másodszor oszt meg atomtechnológiát partnerszággal. Ez először 1958-ban történt meg, amikor kölcsönös védelmi megállapodást kötött az Egyesült Királysággal.

⁴ Matus János (2005): *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. Budapest: A Pesti Csoport, 59.

⁵ Morgan, Patrick M. (1983): *Deterrence: A Conceptual Analysis*. Beverly Hills: Sage Publication.

⁶ Idézi Rahman, Chris – Gopal, Prakash (2024): The Role of Deterrence in Australian Strategic Thought. Implications for ANZUS. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 7(6), 84–100.

amelyre az új ausztrál stratégiai gondolkodás a válasz. Az új gondolkodásmódnak pedig az irányítója a stratégiai tagadás. De mielőtt a stratégiai tagadást részletesebben górcső alá venném, szükséges egy rövid kitérőt tenni a biztonsági dilemma területén. A John H. Herzről származó biztonsági dilemma alaptétele, hogy a nemzetközi kapcsolatokban anarchia van, tehát nem létezik egy nemzetközi – minden országot tömörítő – kollektív védelmi szervezet, ezért az államok a saját biztonságuk maximalizálása érdekében fegyverkezni kezdenek. A kollektív biztonság szintje csökken, viszont egyes államok részbiztonsága nő, de a saját biztonság növelésére használt eszközök mások biztonságát csökkenthetik. Herz szerint a kölcsönös félelem az érintett szereplőket folyamatos *biztonságmaximalizálásra* készteti, ami végeredményben kontraproduktív.⁷ Az államok közötti bizalmatlanság állandó, ez konfrontatív cselekvésekre készteti őket, és létrehoz egy ördögi kört: *a fegyverkezési versenyt*. A biztonsági dilemma összetettségét jelzi, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméletének főbb irányzatai, a strukturális realizmus, a neo-liberális institucionalizmus, illetve a konstruktivizmus is eltérően értelmezik a biztonsági dilemmát. Azonban a nemzetközi kapcsolatok elemzésében hosszú évtizedek óta használják a szakértők az államok kapcsolatrendszerének és viselkedésük megértésének magyarázataként.⁸ Visszatérve, a stratégiai tagadás⁹ azt jelenti, hogy az elrettentés még a konfliktus bekövetkezése előtt elkezdődik. Ennek egyik modern kidolgozója Elbridge A. Colby.¹⁰ A modern biztonságpolitikai diskurzusban a stratégiai tagadást a nagyhatalmi versengéssel hozzák összefüggésbe az Egyesült Államok biztonság- és védelempolitikai, valamint geopolitikai stratégiájának részeként. Colby *The Strategy of Denial* című könyvében az Egyesült Államok védelmi stratégiájának újragondolásával foglalkozik a 21. század nagyhatalmi versengéseinek kontextusában. A könyv központi témája a Kína jelentette fenyegetésre való válaszadás, valamint az Egyesült Államok globális szerepének és katonai stratégiájának optimalizálása. Colby szerint az Egyesült Államok legfontosabb stratégiai kihívása Kína felemelkedése és az ázsiai dominanciára irányuló törekvése. Kína olyan regionális hegemoniára törekszik, amely alááshatja az amerikai érdekeket és szövetségi rendszereket, különösen az indo-csendes-óceáni térségben. A stratégiai tagadás koncepció célja, hogy megakadályozza, hogy egy rivális nagyhatalom dominálja a saját térségét, ebben az esetben Kína az indo-csendes-óceáni térséget. Colby így fogalmaz

„ez a könyv a háborúról szól, de egy olyan megelőző háború megvívásáról, amely megakadályozza Kínát vagy bárki mászt abban, hogy uralja a világ egy kulcsfontosságú régióját. Nem Kínáellenes [...], Kínától csak annyit kér, hogy hagyjon fel minden Ázsia feletti hegemon igényével. [...] Ennek a stratégiának a sikere mindenki számára megfelelő egyensúlyt jelentene.”¹¹

⁷ Idézi Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, 316.

⁸ Zhang, Xuefei – Wang, Zihan (2023): *SHS Web of Conferences*, 169, 01056.

⁹ Természetesen a fogalom kialakulásához több realista iskolát képviselő biztonságpolitikai gondolkodó és stratégiai teoretikus is hozzájárult, tehát nem köthető egyetlen személyhez.

¹⁰ Korábbi stratégiai és haderőfejlesztési helyettes védelmi miniszter, az Amerikai Egyesült Államok 2018-as Nemzetvédelmi Stratégiájának egyik fő kidolgozója.

¹¹ Colby, Elbridge A. (2021): *The Strategy of Denial. American Defense in an Age of Great Power Conflict*. New Haven – London: Yale University Press.

Egy antihegemón koalíció létrehozása mellett érvel – Japán, Dél-Korea és Ausztrália részvételével –, és ennek a stratégiai eszközét *védelmi megtagadásnak* hívja (*denial defense*).¹² Richard Marles ausztrál miniszterelnök-helyettes 2024. április 17-én bejelentette a kormány 2024-es Nemzetvédelmi Stratégiáját (National Defence Strategy, NDS) és a hozzátartozó Integrált Beruházási Programot (Integrated Investment Program, IIP). A stratégia legnagyobb újítása, hogy Ausztrália számára a stratégiai tagadás vált a védelmi tervezés alapkövévé. A 2024-es ausztrál Nemzetvédelmi Stratégia legfőbb célja, hogy megakadályozza, hogy egy potenciális ellenség kényszerítő cselekvést alkalmazzon Ausztrália ellen. A térség biztonságának és jólétének támogatása, valamint a regionális stratégiai egyensúly fenntartása szintén kulcsfontosságú Ausztrália számára. Az elmúlt öt évtizedben az ausztrál védelempolitika általános megközelítése a *Defence of Australia* doktrínán alapult, amely magában foglalta az elrettentést és a fenyegetettség széles skálájára való válaszadási képességet. A 2023-as Védelmi Stratégiai Felülvizsgálat (National Defence Review) szerint a korábbi évtizedek megközelítését felváltja a *National Defence*, amely egy új koncepcionális stratégiai megközelítése az ausztrál védelmi tervezésnek és stratégiai döntéshozatalnak. Ebben a megközelítésben a teljes ausztrál államvezetés¹³ feladata a regionális hatalmi egyensúly fenntartása az indo-csendes-óceáni térségben.¹⁴ Ennek egyik eszköze a diplomáciai együttműködések elmélyítése és a regionális biztonság- és védelempolitikai architektúrába való befektetés, valamint a szorosabb kapcsolat kialakítása Indiával és Japánnal. Mindazonáltal talán az egyik legfőbb eszköze a regionális hatalmi egyensúly fenntartásának az új SSN AUKUS nukleáris meghajtású tengeralattjárók rendszerbe állítása. A Felülvizsgálat az Ausztrál Védelmi Erőket elrettentő szereppel bízza meg, míg az SSN AUKUS-tengeralattjárók mint elrettentő eszközök képesek végrehajtani a dokumentumban meghatározott alapvető feladatokat.¹⁵ Kijelenthető, hogy az Egyesült Államok és Kína között zajló stratégiai verseny gyakorolja a legnagyobb hatást mind Ausztrália, mind a térség biztonságára.¹⁶ Jóllehet az elrettentés Ausztrália korábbi stratégiai dokumentumaiban is megjelent, így magának az elrettentésnek a védelmi stratégia középpontjába helyezése nem új keletű.¹⁷ Azonban egy nagy változás mutatkozik a stratégiai gondolkodásban, hiszen mostantól az elrettentés a képességfejlesztés sarokkövévé is vált, tehát a teljes ausztrál biztonság- és védelempolitika a stratégiai tagadáson keresztül az elrettentés képességfejlesztési céljait prioritizálja. Ennek értelmében az ausztrál haderő is átalakuláson megy keresztül, hogy integrált haderőként képes legyen válaszolni az Ausztráliát érintő stratégiai kockázatokra és fenyegetésekre. Ausztrália legfontosabb

¹² Colby 2021: 33.

¹³ Az ausztrál szakirodalmakban *Australian statecraft* kifejezéssel hivatkoznak rá. Azokra a stratégiákra, döntéshozatali folyamatokra és kormányzati gyakorlatokra utal, amelyek meghatározzák Ausztrália politikai és intézményi működését. Ez a fogalom magában foglalja az ország kormányzásának minden szintjét.

¹⁴ Ennek a gyakorlati eszköze a *whole of government* és a *whole of nation* megközelítés, ami röviden azt jelenti, hogy az adott cél elérése érdekében az érintett szereplők átfogóan együttműködnek. Ennek része az interdiszciplináris koordináció, az ágazatok közötti együttműködés és a politikai irányok és döntések összehangolása.

¹⁵ *National Defence: Defence Strategic Review 2023*. [online]. Forrás: Australian Government of Defence [2025. 01. 17.].

¹⁶ *National Defence Strategy of Australia 2024*. [online]. Forrás: Australian Government of Defence [2025. 01. 17.].

¹⁷ Ryan, Mick: *Australia's New National Defence Strategy: Mostly Continuity but with Some Change*. [online], 2024. 05. 03. Forrás: Center for Strategic and International Studies [2024. 12. 03.].

szövetségese az Egyesült Államok,¹⁸ így a mindenkori amerikai stratégiai érdekeket is szem előtt tartva szervezi meg a saját stratégiáját. Összességében elmondható, hogy az Egyesült Államok és Kína között zajló nagyhatalmi verseny az Ausztrália előtt álló legfőbb stratégiai kihívás.¹⁹

Az AUKUS megjelenése a stratégiai dokumentumokban

Az AUKUS-megállapodás mindhárom kormány stratégiai dokumentumaiban prioritásként szerepel. A 2023-ban megjelent ausztrál Védelmi Stratégiai Áttekintésre válaszul 2024 áprilisában megjelent Nemzetvédelmi Stratégia felvázolja a kormány stratégiai irányvonalait. Az AUKUS természeténél fogva központi eleme a 2024-es ausztrál Nemzetvédelmi Stratégiának, különösen a védelmi képességek fejlesztése és a térség biztonságának megerősítése terén. A dokumentum szerint a korábban említett stratégiai tagadás a védelmi tervezés sarokköve, amelynek értelmében az Ausztrál Védelmi Erők áttérnek egy integrált és összpontosított haderőre.²⁰ A stratégia az úgynevezett *optimális út* keretében azonosítja az AUKUS első pillérének három szakaszát. Az első szakaszban megsokszorozódnak a nyugat-auztrál partokon a brit és az amerikai nukleáris meghajtású tengeralattjárók látogatásai, amelyek a 2027-ben létrehozandó rotációs erőknek az alapját képezik. A második szakasz a 2030-ban kezdődő Virginia osztályú amerikai nukleáris meghajtású tengeralattjárók eladását fedi le. Végül a harmadik szakasz – az idővonal legvégén – magát az SSN AUKUS-tengeralattjárók átadását jelenti a 2040-es évek elején. A dokumentum aláhúzza, hogy ezek a tengeralattjárók mind ausztrál zászlós és parancsnokság alatt közlekednek majd. A stratégiával párhuzamosan az Albanese-kormány kiadta a 2024-es Integrált Beruházási Program dokumentumot, hogy meghatározzák azokat a konkrét védelmi képességeket, amelyekbe a kormány beruház a Nemzeti Védelmi Stratégia végrehajtása érdekében. Természetesen ez a dokumentum is több helyen említi az AUKUS-t, kiemelve, hogy Ausztrália történetének ez a legnagyobb egyetlen védelmi képességre összpontosított beruházása. Az Egyesült Államok 2022-ben megjelent indo-csendes-óceáni térségre vonatkozó stratégiájának jelmondata: „világunk jövője a szabad és nyitott indo-csendes-óceáni térségtől függ”. Az idézet Joe Biden korábbi amerikai elnök 2021-es QUAD-csúcstalálkozón²¹ elmondott beszédéből származik.²² A közel húszoldalas dokumentum az AUKUS-megállapodásra a stratégia megvalósításának egyik

¹⁸ A két ország szoros védelmi együttműködést folytat az ANZUS keretében. A védelmi megállapodást 1951-ben írta alá Ausztrália, Új-Zéland és az Egyesült Államok. Azonban az 1980-as években a szövetség kétoldalúvá vált a megváltozott új-zélandi nukleáris politika miatt. Az ANZUS-ról bővebben lásd még Szakács Mirjam (2020): Az ANZUS mint kollektív védelmi szervezet. Új-Zéland szerepe a szövetség történetében. *Hadtudomány*, 30(2), 55–64.

¹⁹ Már a 2020-as Védelmi Stratégiai Frissítés (Defence Strategy Review) is hangsúlyozza az Egyesült Államokkal való interoperabilitás fontosságát.

²⁰ *Integrated Investment Program 2024*. [online], 2024. 04. 17. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 01.].

²¹ A Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd az Egyesült Államok, Japán, India és Ausztrália közötti informális stratégiai fórum, amelynek célja az indo-csendes-óceáni térség biztonságának és szabályokon alapuló nemzetközi rendjének fenntartása. Az együttműködés többek között a közös tengeri hadgyakorlatok, a tengeri hírszerzés, a közös technológiai fejlesztések és a humanitárius segítségnyújtás területeire terjed ki.

²² *Remarks by President Biden, Prime Minister Morrison, Prime Minister Modi, and Prime Minister Suga at Quad Leaders Summit*. [online], 2021. 09. 24. Forrás: The White House [2024. 12. 04.].

eszközeként tekint az elrettentés megerősítésének pillérén belül.²³ A 2022-es amerikai Nemzeti Biztonsági Stratégia szerint a QUAD és az AUKUS a regionális kihívások kezelésében kulcsfontosságú lesz, ezért a hasonló gondolkodású indo-csendes-óceáni országokkal való szorosabb kapcsolatokra törekszik.²⁴ A 2022-es Nemzeti Védelmi Stratégia célja, hogy tovább mélyítse a kapcsolatait Ausztráliával, amelynek szintén az AUKUS és a QUAD a két fő eszköze.²⁵ 2023-ban elkészült, 2024-ben pedig megjelent az Egyesült Államok első Nemzeti Védelmi Ipari Stratégiája (National Defense Industrial Strategy, NDIS), amely a meglévő védelmi ipari bázist egy robusztusabb, rugalmasabb és modernizált védelmi ipari ökoszisztéma felé irányítja.²⁶ A dokumentum prioritizálja az AUKUS-t, és felismeri, hogy a megállapodás megvalósításához a védelmi iparnak is készen kell állnia. Ennek keretében hét legfőbb kihívást jelöl meg, többek között a három országban fennálló munkaerőhiányt, a nemzeti szabályozásokból fakadó hosszadalmas beszerzési folyamatokat, valamint a minősített információmegosztást a partnerek között. 2024 októberében a stratégia kiegészült egy úgynevezett Megvalósítási Tervvel (NDIS Implementation Plan), amely hat kezdeményezést azonosít, többek között az indo-csendes-óceáni térségbeli elrettentést.²⁷ A dokumentum szerint a haditengerészet felgyorsítja a Columbia osztályú tengeralattjárók gyártását, és 2026-tól kezdődően évi kettőre emeli a Virginia osztályú tengeralattjárók gyártását.²⁸ Magához a tengeralattjáró-építéshez országszerte több mint 15 000 vállalat közreműködésére van szükség,²⁹ többek között emiatt is szerepel a haditengerészet emelt összegű finanszírozása a 2025-ös pénzügyi évre vonatkozó prioritások között. Itt fontos megemlíteni, hogy a Megvalósítási Tervvel összhangban 2024 tavaszán létrejött az úgynevezett Partnerség az Indo-csendes-óceáni Védelmi Ipari Rezilienciáért (Partnership for Indo-Pacific Industrial Resilience, PIPIR), a többoldalú kezdeményezés célja a védelmi ipari bázis megerősítése a térségben.³⁰ Ez a partnerség magában foglalja az Egyesült Államok és szövetségesei közötti együttműködést a védelmi technológiák közös fejlesztése terén. Az új együttműködés kulcsfontosságú tényező lesz az indo-csendes-óceáni térségben zajló elrettentés jövőjében.³¹ Az Egyesült Királyság 2023-ban adta ki az Integrált Felülvizsgálat frissített verzióját (Integrated Review Refresh 2023), amely négy fő stratégiai pillérre helyezi a fókuszot. A dokumentum már az előszóban kiemeli, hogy az AUKUS trilaterális megállapodáson keresztül jelentős mértékben megerősítette a kapcsolatait az Egyesült Államokkal és Ausztráliával. A dokumentum továbbá

²³ *Indo Pacific Strategy of the United States*. [online], 2022. 02. Forrás: The White House [2024. 12. 01.].

²⁴ *National Security Strategy of the United States of America*. [online], 2022. 10. Forrás: The White House [2024. 12. 01.].

²⁵ *National Defense Strategy of the United States of America*. [online], 2022. 10. Forrás: U.S. Department of Defence [2024. 12. 01.].

²⁶ Clark, Joseph: *DOD Releases First Defense Industrial Strategy*. [online], 2024. 01. 12. Forrás: U.S. Department of Defense [2024. 12. 07.].

²⁷ *National Defense Industrial Strategy*. [online], 2022. 10. 27. Forrás: Industrial Base Policy – Assistant Secretary of Defense [2024. 12. 07.].

²⁸ *National Defense Industrial Strategy* 2022.

²⁹ *Navy Officials Hold a Press Briefing on President Biden's Fiscal 2025 Navy Budget*. [online], 2024. 03. 11. Forrás: U.S. Department of Defense [2024. 12. 09.].

³⁰ *Endorsing a Statement of Principles for Indo-Pacific Defense Industrial Base Collaboration*. [online], 2024. 05. 31. Forrás: U.S. Department of Defense [2024. 12. 07.].

³¹ *Endorsing a Statement of Principles for Indo-Pacific Defense Industrial Base Collaboration* 2024.

kijelenti, hogy az euroatlanti és az indo-csendes-óceáni térségek jóléte és biztonsága elválaszthatatlanul összefügg, ennek szintén egyik fokmérője, hogy az Egyesült Királyság az AUKUS keretében elmélyítette a védelmi kapcsolatait. Az Egyesült Királyság katonai és polgári nukleáris szereplőkkel együttműködve indította el programját (Defence Nuclear Enterprise, DNE), amelynek az egyik célja, hogy az AUKUS-megállapodást felügyelje az Egyesült Államokkal szoros partnerségben, hogy együtt valóban az „optimális utat” biztosítsák Ausztrália számára.³² Az AUKUS-program fontos része az Egyesült Királyság nukleáris politikájának. A dokumentum szerint az AUKUS-partnerség „lehetővé teszi az Egyesült Királyságnak és szövetségeseinek, hogy együttesen egyensúlyozzanak a kényszerítő magatartásokkal szemben, és megőrizték a nyitott és stabil nemzetközi rendet”.³³

Az AUKUS két pillére

Az AUKUS-megállapodás két pillér mentén alakítja ki az együttműködést. A tanulmány középpontjában az első pillér áll, amelynek célja az ausztrál haderő modernizálása nukleáris meghajtású tengeralattjárók beszerzésével. Jóllehet a beszerzés idővonalával kapcsolatos információk eltérően jelennek meg az elemzésekben és a sajtóban, ezért az ausztrál kormány hivatalos, 2024. október 2-án frissített közleményét³⁴ használom. Amikor 2021 szeptemberében bejelentették az AUKUS-t, Scott Morrison ausztrál és Boris Johnson brit miniszterelnök, valamint Joe Biden amerikai elnök megállapodott abban, hogy 2023 márciusáig meghatározzák az ausztrál hagyományos fegyverzetű, nukleáris meghajtású tengeralattjáró-képesség úgynevezett „optimális útját”. Az eredeti tervet tartva 18 hónapos előkészítés után a 2023 márciusában bejelentett „optimális út” konkretizálta a beszerzés idővonalát. Az „optimális út” egy hármas célrendszer mentén támogatja az AUKUS sikerességét. Az első célkitűzés, hogy Ausztrália a 2030-as évek elejétől rendelkezzen nukleáris meghajtású tengeralattjáró-képességgel. A második a nemzeti védelmi ipari kapacitások növelése, hogy képesek legyenek interoperábilis nukleáris meghajtású tengeralattjárók gyártására és fenntartására az elkövetkező évtizedekben. A harmadik az egyéni és közös indo-csendes-óceáni jelenlét kiterjesztése a globális biztonság és a regionális stabilitás megőrzése érdekében. Az Egyesült Államok Kongresszusa 2023 decemberében engedélyezte³⁵ három Virginia osztályú nukleáris meghajtású tengeralattjáró eladását Ausztráliának, megelőzve a képességhiány kialakulását az ausztrál Collins osztályú dízel-elektromos meghajtású tengeralattjárók kivételével. 2027-től az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság haditengerészei megkezdik a tengeralattjárók hosszabb távú rotációs erők telepítését (Submarine Rotational Force-West, SRF-West) az ausztrál bázisokra, tovább gyorsítva a képzéseket. Legfeljebb négy Virginia osztályú tengeralattjáró és egy Royal Navy Astute osztályú hajó fog

³² *Integrated Review Refresh 2023: Responding to a More Contested and Volatile World*. [online], 2023. 03. 13. Forrás: UK Government [2024. 12. 01.].

³³ *Integrated Review Refresh 2023: Responding to a More Contested and Volatile World 2023*.

³⁴ *Optimal Pathway: Nuclear Capability Fact Sheet*. [online], 2024. 10. 02. Forrás: Australian Government [2024. 12. 07.].

³⁵ *AUKUS Undersea Defense Act. H. R. 3939*. [online], 2023. 06. 09. Forrás: US Congress [2024. 12. 07.].

állomásozni Nyugat-Ausztrália partjain, a Stirling haditengerészeti bázison.³⁶ A második pillér a közös képességfejlesztés előmozdítását és az interoperabilitás fokozását célozza. Az eredeti megállapodás a kiberképesség, a mesterséges intelligencia, a kvantumtechnológiák és továbbí tenger alatti képesség területeire terjedt ki. Néhány hónappal később további négy területtel bővült az együttműködés. Ennek köszönhetően a három ország már együtt dolgozik a hiperszonikus képességek, az elektronikus hadviselés, az innováció és az információmegosztás területein.³⁷ 2023 májusában az egyesült királyságbeli Salisbury katonai kiképző- és gyakorló bázis adott otthont az első AUKUS-megállapodás égisze alatt kifejlesztett technológia bemutatójának. A 70 katonai és civil szakértőből álló csapat által létrehozott mesterségesintelligencia-képesség egyedülálló a legénység nélküli AI ISR (hírszerzési, megfigyelési és felderítési) képességek területén.³⁸ Az ausztrál *Center for Strategic and International Studies* online folyóiratában megjelent tanulmány szerint az AUKUS második pillérének minden egyes területe hatalmas potenciállal rendelkezik a Kínával folytatott stratégiai versenyben. Az együttműködés igazi *game-changer*, amely megváltoztathatja a globális befolyásért folytatott verseny természetét, miközben biztosítja az AUKUS-nemzetek jövőbeli katonai és gazdasági előnyét.³⁹

Az Albanese-kormány AUKUS-narratívái

Anthony Albanese ausztrál miniszterelnök vezetése alatt az Ausztrál Munkáspárt nagy hangsúlyt fektet a nemzetbiztonság és a szövetségi kapcsolatok erősítésére, valamint a térség stabilitásának fenntartására. Az Albanese-kormány az AUKUS-szövetséget a Scott Morrison által vezetett konzervatív kormánytól örökölte. A Munkáspárt még ellenzékben ülve támogatta a megállapodást, és a választások után az új kormány is megerősítette, hogy elkötelezett az AUKUS mellett. Habár a szövetséget eredetileg a Morrison-kormány kezdeményezte, az Albanese-kabinet úgy tekintett rá, mint egy olyan eszközre, amely Ausztrália hosszú távú biztonsági érdekeit szolgálja a csendes-óceáni térségben. Fontos emlékezni arra, hogy a Morrison-kormány felmondta az eredeti, hagyományos meghajtású tengeralattjárók beszerzéséről szóló szerződést Franciaországgal. Ez komoly diplomáciai válságot okozott Párizs és Canberra között.⁴⁰ Az *Australian Financial Review* egy meglehetősen hosszú és részletes tényfeltáró cikket közölt a megállapodás körülményeiről, ebben Scott Morrison úgy emlékszik az eseményre, mint miniszterelnöksége

³⁶ *Work Ongoing for UK Astute Class Submarine Presence at HMAS Stirling, Australia*. [online]. Forrás: The Submarine Family [2024. 12. 14.].

³⁷ *Implementation of the Australia – United Kingdom – United States Partnership (AUKUS)*. [online], 2023. 05. 23. Forrás: Australian Government – PM transcripts [2024. 12. 07.].

³⁸ *World First as UK Hosts Inaugural AUKUS AI and Autonomy Trial*. [online], 2023. 05. 26. Forrás: UK Government [2024. 12. 07.].

³⁹ Christianson, John – Monaghan, Sean – Cooke, Di: *AUKUS Pillar Two: Advancing the Capabilities of the United States, United Kingdom, and Australia*. [online], 2023. 07. 10. Forrás: Center for Strategic and International Studies [2024. 12. 07.].

⁴⁰ Szakács Mirjam (2022): Diplomáciai meglepetés: az AUKUS-megállapodás hatása a szövetsége nemzetközi kapcsolatokra. Szelei Ildikó (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 221–233.

leghosszabb éjszakájára.⁴¹ 2021. szeptember 14-e volt, az AUKUS védelmi megállapodás hivatalos bejelentése előtti éjszaka, amikor is sms-ben tudatta Macron elnökkel, hogy Ausztrália visszalép. Franciaország 12 hagyományos tengeralattjárót biztosított volna az Ausztrál Királyi Haditengerészetnek, amiről 2016 decemberében írtak alá szerződést Malcolm Turnbull miniszterelnöksége alatt. Albanese kormányfő személyesen igyekezett helyreállítani a kapcsolatokat Franciaországgal. Kártérítési megállapodás keretében 555 millió eurót fizettek a francia Naval Groupnak, és új együttműködési lehetőségeket kerestek, különösen az indiai- és csendes-óceáni térségben.⁴² A 2022. június 11-i szingapúri Shangri-La Párbeszédén az új védelmi miniszter, Richard Marles hivatalosan is megerősítette a kormány elkötelezettségét az AUKUS mellett. Mindezek alapján elmondható, hogy az Albanese-kormány az AUKUS-t pragmatikus és hosszú távú stratégiai eszközként kezeli, amely pártpolitikai hovatartozástól függetlenül az ausztrál védelmi képességek megerősítését célozza. Az Albanese-kormány hű maradt a Morrison-kormány által lefektetett alapelvekhez, azonban láthatóan nagyobb hangsúlyt helyezett a diplomáciára, a regionális partnerek és szomszédok aggodalmainak kezelésére és az AUKUS-program társadalmi-gazdasági előnyeinek bemutatására. Ez az új megközelítés segíthet csökkenteni a belpolitikai feszültségeket és biztosítani a program folytonosságát, valamint a közvélemény támogatását. Az Albanese-kormány egyik legnagyobb kihívása továbbra is az AUKUS-program finanszírozása. A nukleáris tengeralattjárók beszerzése és az ehhez kapcsolódó ipari fejlesztések költsége a becslések szerint 368 milliárd ausztrál dollárt tesz ki 2050-ig. Az Albanese-kormány több csatornán, többek között a National Press Club⁴³ eseményein és interjúiban is hangsúlyozza, hogy ezek a kiadások elengedhetetlenek az ország védelmi képességeinek fenntartásához egy gyorsan változó, instabil geopolitikai környezetben. Az AUKUS-narratíva fontos eleme a munkahelyteremtés, különösen az ipari központokban, például Adelaide-ben. Azonban az egész nemzetet érinti, hiszen a 20 000 új munkahely illeszkedik a Munkáspárt *Future Made in Australia* gazdasági kormányprogramjába, amelynek középpontjában a nettó zéró kibocsátást célzó politika, valamint a technológiai fejlődés és a K+F áll. A terv célja, hogy vonzóná tegye az országot a befektetések számára, így Ausztrália vezető szerepet tölthet be a megújuló energia területén, ezzel erősítve a gazdasági biztonságot. A program hozzájárul az új iparágak kiépítéséhez, ezáltal teremtve új lehetőségeket Ausztrália-szerte.⁴⁴ Az Albanese-kormány folytatja az együttműködést az ASC Pty Ltd-vel (Ausztrália tengeralattjáró-építő és -fenntartó vállalata) és a BAE Systems-szel (brit multinacionális hadiipari vállalat), ezzel megkönnyítve az ausztrál technológiai és hadiipari szereplők részvételét az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok

⁴¹ Curran, James: *Morrison's 'Longest Night': Inside the Making of AUKUS*. [online], 2024. 07. 01. Forrás: Australian Financial Review [2024. 12. 19.].

⁴² 555 millió eurójába kerül Ausztráliának, hogy felrúgta a franciákkal kötött tengeralattjáró-szerződést. [online], 2022. 06. 11. Forrás: HVG [2024. 12. 09.].

⁴³ Az ikonikus National Press Klub ad otthont az Ausztrália jövőjéről szóló nyilvános vitáknak és privát megbeszéléseknek. Az ausztrál társadalmi élet pezsgő otthona.

⁴⁴ *The Australian Government Has a New Economic Plan Called a Future Made in Australia*. [online]. Forrás: Australian Government [2024. 12. 10.].

ellátási láncában.⁴⁵ Az Ausztrál Tengeralattjáró-ügynökség (Australian Submarine Agency), az ASC Pty Ltd és a BAE Systems között létrejött háromoldalú megállapodás révén 2024 márciusában elkezdődtek az ausztrál SSN AUKUS-tengeralattjárók építésének előkészítő munkái.⁴⁶ Elindult a Védelmi Ipari Beszállítói Képesítési Program (Defence Industry Vendor Qualification Program), amely racionalizálja a gazdasági folyamatokat, és felgyorsítja az ausztrál beszállítók nemzetközi ellátási láncokba való bejutását.⁴⁷ Ezzel párhuzamosan elindult egy olyan kezdeményezés (Skills and Training Academy) is, amelynek célja az ausztrál munkaerő továbbképzése és oktatása az atommeghajtású tengeralattjárók építéséhez és fenntartásához.⁴⁸ 2024 decemberében a felek megállapodtak az első feladat kiosztás (tasking statement) kapcsán is, amely támogatja az SSN AUKUS-flotta építésének és szállításának előkészítését.⁴⁹ Fontos megjegyezni, hogy ezen kezdeményezések sikerességét támogatja az Egyesült Államok által elfogadott, 2024-es pénzügyi évre vonatkozó Nemzetvédelmi felhatalmazási törvény (NDAA), amely számos könnyítést vezetett be az ausztrál ipari szereplők számára. A törvényhozáson belül a képviselők egy csoportja 2022-ben megalakította a Kongresszusi AUKUS Munkacsoportot, és számos bizottsági meghallgatást tartott az AUKUS-szal kapcsolatos különböző kérdésekről. A törvény Ausztrália és az Egyesült Királyság lehetséges fegyverexport-engedélyezési és egyéb jóváhagyási követelmények alól való mentesítéséről rendelkezik.⁵⁰ A 2022-es szövetségi választásokat megelőzően az Ausztrál Munkaspárt elkötelezte magát egy Stratégiai Kutatási Ügynökség (*Advanced Strategic Research Agency*, ASRA) létrehozása mellett a Védelmi Minisztériumon belül, amely az AUKUS-partnerség révén fokozza Ausztrália részvételét a nemzetközi kutatás-fejlesztési projektekben és technológiamegosztásban. Szorosan együttműködik az amerikai DARPA-val (Defense Advanced Research Projects Agency) és az Egyesült Királyságban is újonnan létrehozott ARIA-val (Advanced Research and Invention Agency).⁵¹ Az Ausztrál Tengeralattjáró-ügynökséget 2023. július 1-jén hozták létre, hogy koordinálja az AUKUS-megállapodás első pillérét, a nukleáris meghajtású tengeralattjáró beszerzését, tervezését és kivitelezését.

Az AUKUS és az „optimális út” ausztrál kritikája

Amikor 2021 szeptemberében bejelentették az AUKUS-t, Morrison miniszterelnök, Johnson miniszterelnök és Joe Biden elnök megállapodott abban, hogy 2023 márciusáig meghatározzák az ausztrál hagyományos fegyverzetű, nukleáris meghajtású

⁴⁵ *Albanese Government Investment in Collins Class Submarines Sustainment to Support More Than 1600 Jobs*. [online], 2024. 07. 27. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 15.].

⁴⁶ *Preparing for the Build of Australia's Nuclear-Powered Submarines in South-Australia*. [online], 2024. 11. 13. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 10.].

⁴⁷ *Australian Defence Industry*. [online]. Forrás: Australian Submarine Agency [2024. 12. 19.].

⁴⁸ Az ausztrál oktatók egy nemzetközi gyakorlati programon keresztül elsőként az Egyesült Államok haditengerészeti képzési rendszerébe kerülnek.

⁴⁹ *ASC, BAE and Defence agree to SSN AUKUS Tasking Statement*. [online], 2024. 12. 17. Forrás: Australian Defence Magazine [2024. 12. 23.].

⁵⁰ *US Congress Progresses AUKUS*. [online], 2023. 12. 18. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 10.].

⁵¹ O'Connor, Brendan – Keogh, Matt: *Labor's AUKUS Boost: An Australian Research Agency*. [online], 2022. 04. 28. Forrás: Anthony Albanese PM's Office [2024. 12. 10.].

tengeralattjáró-képesség úgynevezett „optimális útját”. Az eredeti tervet tartva 18 hónapos előkészítés után a 2023 márciusában bejelentett „optimális út” konkretizálta a beszerzés idővonalát. Ennek értelmében az Ausztrál Királyi Haditengerészet 3–5 hagyományos fegyverzetű, Virginia osztályú nukleáris meghajtású tengeralattjárót vásárol az Egyesült Államoktól, az első 2032-ig, a következő kettő pedig 2035-ig érkezik. Ha az új, közös fejlesztésű SSN AUKUS-ok késnek, akkor 2037-ben az ausztrálok további két Virginia osztályú tengeralattjárót vásárolhatnak az Egyesült Államoktól.⁵² Az AUKUS-t bírálók köre a kezdetektől fogva meglehetősen tág, a volt miniszterelnököktől a politikai pártokon át egészen az indo-csendes-óceáni szomszédokig. Azonban miután közzétették az „optimális út” idővonalát, a kritikák csak megsokszorozódtak. Alapvetően három főbb kritikai értékelés mentén zajlik a diskurzus. Az első a beszerzés anyagi háttérét és költségkeretét vitatja, a második az ausztrál stratégiai függetlenséget félti, a harmadik pedig a nukleáris technológia alkalmazását kérdőjelezi meg. Az Albanese-kormány a következő évtizedben 50,3 milliárd dollárral növeli a védelmi kiadásokat, és a tervek szerint 2033-ra eléri a 100 milliárd dollárt, ami az ország GDP-jének 2,4%-át jelentené. Az Integrált Beruházási Terv a 2024–2025-ös időszakra 55,5 milliárd ausztrál dolláros költségvetést irányzott elő, amely 2027–2028-ban 67,9 milliárd dollárra emelkedik, ami nagyjából a GDP 2,2%-a.⁵³ Adam Bandt, a harmadik leglátogatottabb politikai párt, az ausztrál Zöld Párt vezetője szerint az AUKUS felesleges fegyverkezési versenyhez vezet a térségben, miközben dollármilliókat költ az ország egy olyan védelmi képességre, amely az ő értékelésük szerint geopolitikai szempontból nem indokolt.⁵⁴ Az amerikai elnökválasztás után petíciót indítottak az AUKUS ellen, azzal a fő üzenettel, hogy az ausztrálok ne adják a függetlenségük kulcsát Trump elnök kezébe.⁵⁵ Paul Keating volt munkáspárti miniszterelnök és a liberális Malcolm Turnbull szintén volt miniszterelnök közös hangot talált az AUKUS bírálatában. Keating „a történelem legrosszabb üzletének” minősítette az AUKUS-t, hangsúlyozva, hogy az ausztrálok 40–50 hagyományos tengeralattjárót vásárolhattak volna ezért az összegért. A volt miniszterelnök szerint a megállapodás feleslegesen provokálja Kínát, ami nem az ausztrál érdekeket szolgálja. Az AUKUS által Ausztrália az Egyesült Államok *katonai vazallusává* válik, ami hatalmas költséggel jár az ausztrál adófizetőknek.⁵⁶ Turnbull volt miniszterelnök bírálta, hogy nincs életképes tartalékterv arra az esetre, ha a hajókat nem szállítják a megígért határidőre. Mindkét volt miniszterelnök külön-külön is érvelt amellett, hogy az Egyesült Államok Kongresszusa által 2023 decemberében elfogadott „AUKUS-törvényben” hiányosságok vannak.⁵⁷ A kritikákat tekintve a szakértőkből álló Submarines for Australia nevű csoport szakmai érvek felsorakoztatásával próbál hatni a jelenlegi politikai elitre. A csoportot Peter Briggs nyugalmazott ellentengernagy vezeti, aki több évtizedes múlttal rendelkezik az Ausztrál Királyi Haditengerészetnél

⁵² Motwani, Nishank: *AUKUS Faces Mounting Challenges. Australia Must Address Them*. [online], 2024. 05. 08. Forrás: The Diplomat [2024. 12. 10.].

⁵³ *Integrated Investment Program 2024*.

⁵⁴ Kadib, Charbel: *New Subs Decision Sparks Backlash*. [online], 2021. 09.16. Forrás: Defence Connect [2024. 12. 10.].

⁵⁵ *Get Out of AUKUS*. [online]. Forrás: The Greens [2024. 12. 10.].

⁵⁶ ABC News (Australia) [abcnewsaustralia]. [online], 2023. 03. 15. Forrás: YouTube [2024. 12. 19.].

⁵⁷ Dupont, Alan: *Bring Out The Big Guns in Defence of AUKUS Project*. [online], 2024. 08. 23. Forrás: Lowy Institute [2024. 12. 11.].

a tengeralattjárók tervezésében és a stratégiaalkotásban. A Collins osztályú tengeralattjáró-projekt fejlesztése során az Ausztrál Királyi Haditengerészet vezető politikai igazgatója volt. Az egyik legnagyobb aggálya az, hogy az AUKUS keretében hadrendbe álló tengeralattjárók jóval később állnak majd szolgálatba, miközben Ausztráliának szüksége lenne a tengeralattjáró-képesség megerősítésére és megújítására. Természetesen ő is vitatja a megállapodás 368 milliárd ausztrál dolláros költségét, összevetve annak valós stratégiai hozadékaival. Legújabb elemzéseiben már egy közös francia–ausztrál együttműködést hívna életre újra, hogy Ausztrália a francia Suffren osztályú tengeralattjárókkal⁵⁸ pótolja a hamarosan kiöregedő tengeralattjáró-képességét. Értékelése alapján még ha hadrendbe is állnának a több mint 10 000 tonnát nyomó SSN AUKUS-tengeralattjárók, akkor is túl nagyok lesznek Ausztrália igényeihez. Méretük növeli észlelhetőségüket, költségüket és személyzetüket.⁵⁹ A szakértői csoportot meghívták egy bizalmas megbeszélésre a canberrai Miniszterelnöki Kabinetirodába. A magas rangú kormánytisztviselőkkel folytatott megbeszéléseik során bemutatott dokumentum fő megállapítása, hogy Ausztrália pénzügyi és stratégiai katasztrófa felé halad milliárd dolláros AUKUS nukleáris tengeralattjáró-projektjével. A szakértői csoport előrejelzése szerint Ausztráliának a 2030-as és 2040-es évek végén egyáltalán nem lesz sem hagyományos, sem nukleáris tengeralattjáró-képessége, ha a jelenlegi „optimális utat” követi. A csoport nem tartja valószínűnek, hogy az Amerikai Haditengerészet beleegyezik a Virginia osztályú tengeralattjárók eladásába. Következtetésük szerint Ausztráliának szüksége van egy B tervre, amikor a nukleáris tengeralattjáró-projekt meghúszik. Hugh White, az Ausztrál Nemzeti Egyetem stratégiai tanulmányok professzor emeritusa a nukleáris meghajtású tengeralattjárók Ausztrália számára nyújtott előnyeit kérdőjelezi meg.⁶⁰ Az AUKUS-megállapodás bejelentése után fél évvel létrejött a Sydney Anti-AUKUS Koalíció, amely egy olyan Ausztráliáért kampányol, amely elkötelezett a béke, az igazságosság és az atommentes (*nuclear-free*) világ mellett. A megalakulása óta több mint húsz eseményt szervezett.⁶¹ A 2024 februárjában a Sydney állambeli Marrickville-ben tartott találkozón több mint 30 közösségi szervezet résztvevői támogatták a marrickville-i nyilatkozatot. A dokumentum az AUKUS-megállapodás veszélyeire hívja fel a figyelmet, és azért lobbizik, hogy az Albanese-kormány visszamondja a megállapodást.⁶² A Lowy Institute 2023-as közvélemény-kutatásában a megkérdezettek 49%-a szerint az AUKUS biztonságosabbá teszi Ausztráliát és a térséget.⁶³ A 2024-es felmérésben az ausztrálok csaknem kétharmada (65%) továbbra is támogatja a kezdeményezést, azonban a 2022-es közvélemény-kutatási eredményekkel szemben

⁵⁸ A francia Suffren SSN osztály volt a referenciaterve azoknak a dízelmeghajtású tengeralattjáróknak, amelyeket Ausztrália meg akart vásárolni.

⁵⁹ Briggs, Peter: *AUKUS Risks Are Piling Up. Australia Must Prepare to Build French SSNs Instead*. [online], 2024. 12. 05. Forrás: ASPI – The Strategist [2024. 12. 11.].

⁶⁰ Deane, Nick: *Hugh White Dismantles the AUKUS Project*. [online], 2024. 02. 29. Forrás: John Menadue's Public Policy Journal [2024. 12. 15.].

⁶¹ *A Public Call for Peace*. [online], 2022. 09. 16. Forrás: Australian Anti-AUKUS Coalition [2024. 12. 15.].

⁶² *The Marrickville Declaration*. [online], 2022. 02. 03. Forrás: The Independent and Peaceful Australian Network [2024. 12. 10.].

⁶³ *AUKUS*. [online]. Forrás: Lowy Institute [2024. 12. 13.].

5%-ot csökkent a támogatottsága.⁶⁴ Az ausztrál Védelmi Minisztérium honlapján több mint 80 sajtóközlemény jelent meg az AUKUS-szal kapcsolatban, míg Anthony Albanese miniszterelnök hivatalos oldalán több mint 200 olyan sajtótájékoztató anyagot és sajtóközleményt lehet olvasni, amely érinti az AUKUS-t. Azonban továbbra is az egyik legerősebb kritika, hogy a kormány nem kommunikál elég nyíltan az AUKUS-t érintő kérdésekről és tervekről.

Konklúzió

Az AUKUS-megállapodás történelmi jelentőségű. A partnerség által Ausztrália világszinten is a technológiai élvonalba kerül, megerősíti az erőkitetési képességeit, és olyan stratégiai előnyre tesz szert a térségben, amellyel bizonyos fokig képes lehet Kína növekvő katonai erejének ellensúlyozására. Az AUKUS-partnerségen belül Ausztrália hozzáférhet a világ legfejlettebb katonai technológiáinak egyikéhez. A nukleáris meghajtású tengeralattjárókkal nagyobb hatótávolságot és hosszabb merülési időt érhet el. Ausztrália a második világháború óta először néz szembe egy olyan stratégiaileg komplex geopolitikai helyzettel, amely nemcsak a biztonság- és védelempolitikai irányának újragondolását követeli meg, de az Ausztrál Védelmi Erők áttérését is egy integrált, összpontosított haderőre. Az AUKUS Ausztrália történetének legnagyobb, egy bizonyos védelmi képességre terjedő beruházási projektje. Szintén rekordösszegű az új védelmi költségvetési terv, amely szerint 55,7 milliárd ausztrál dollárt (36,8 milliárd amerikai dollárt) költ Ausztrália védelemre a 2025-ös pénzügyi évben. Ugyanakkor az AUKUS-megállapodás hosszú távú együttműködést követel meg, amelynek évtizedes távlatban lesznek érzékelhető eredményei. Jóllehet az együttműködés második pillére a rövid távú célokban tökéletesen felmutatható eredményeket fog produkálni, amelyek nemcsak valós innovatív megoldásokat és új katonai képességeket tesznek az együttműködés asztalára, hanem a közvélemény számára jól kommunikálható elemeket is. Mire az első SSN AUKUS-tengeralattjárók elkészülnek, a mindenkori ausztrál kormánynak számítnia kell a meglehetősen erős ellenszélre, azonban a két legtámogatottabb politikai párt között egyetértés mutatkozik az AUKUS-megállapodás kapcsán. A felmérések alapján a közvélemény többsége továbbra is támogatja a beszerzést, jóllehet a fiatalabb generáció körében egyre erősebb a szkepticizmus az AUKUS költségeit és hozadékait illetően. Az AUKUS-t ellenző körök és koalíciók egyre erősebben fognak kampányolni a megállapodás ellen, és az ausztrál szuverenitást megkérdőjelezők is egyre hangosabbak lesznek. A közvélemény támogatásának fenntartásához az ausztrál kormánynak kell vezetnie a kommunikációt az AUKUS-ról szóló narratívákban, miközben fenn kell tartania a párbeszédet a szakértői körökkel, és egy új dialógust kell kialakítania a fiatalabb generációkkal. Az elrettentés ma Ausztrália elsődleges stratégiai védelmi célja, az AUKUS-partnerség pedig ennek a leképződése, amit a stratégiai tagadás elméleti kerete tökéletesen alátámaszt.

⁶⁴ Neelam, Ryan: *Security and Defence. AUKUS: Nuclear-Powered Submarines*. [online], 2024. 06. 03. Forrás: Lowy Institute [2024. 12. 12.].

Felhasznált irodalom

- 555 millió eurójába kerül Ausztráliának, hogy felrúgta a franciákkal kötött tengeralattjáró-szerződést. [online], 2022. 06. 11. Forrás: HVG [2024. 12. 09.].
- ABC News (Australia) [@abcnewsaustralia]: *In Full: Former PM Paul Keating Criticises AUKUS Pact and Discusses Relations With China*. [online], 2023. 03. 15. Forrás: YouTube [2024. 12. 19.].
- Albanese Government Investment in Collins Class Submarines Sustainment to Support More Than 1600 Jobs*. [online], 2024. 07. 27. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 15.].
- A Public Call for Peace*. [online], 2022. 09. 16. Forrás: Australian Anti-AUKUS Coalition [2024. 12. 15.].
- ASC, BAE and Defence agree to SSN AUKUS Tasking Statement*. [online], 2024. 12. 17. Forrás: Australian Defence Magazine [2024. 12. 23.].
- AUKUS*. [online]. Forrás: The Independent and Peaceful Australian Network [2024. 12. 13.].
- AUKUS Undersea Defense Act. H. R. 3939*. [online], 2023. 06. 09. Forrás: US Congress [2024. 12. 07.].
- Australian Defence Industry*. [online]. Forrás: Australian Submarine Agency [2024. 12. 19.].
- Briggs, Peter: *AUKUS Risks Are Piling Up. Australia Must Prepare to Build French SSNs Instead*. [online], 2024. 12. 05. Forrás: ASPI – The Strategist [2024. 12. 11.].
- Christianson, John – Monaghan, Sean – Cooke, Di: *AUKUS Pillar Two: Advancing the Capabilities of the United States, United Kingdom, and Australia*. [online], 2023. 07. 10. Forrás: Center for Strategic and International Studies [2024. 12. 07.].
- Clark, Joseph: *DOD Releases First Defense Industrial Strategy*. [online], 2024. 01. 12. Forrás: U.S Department of Defence [2024. 12. 07.].
- Colby, A. Elbridge (2021): *The Strategy of Denial. American Defense in an Age of Great Power Conflict*. New Haven – London: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.12987/9780300262643>
- Curran, James: [online], 2024. 07. 01. Forrás: Australian Financial Review [2024. 12. 19.].
- Deane, Nick: *Hugh White Dismantles the AUKUS Project*. [online], 2024. 02. 29. Forrás: John Menadue's Public Policy Journal [2024. 12. 15.].
- Dupont, Alan: *Bring Out The Big Guns in Defence of AUKUS Project*. [online], 2024. 08. 23. Forrás: Lowy Institute [2024. 12. 11.].
- Endorsing a Statement of Principles for Indo-Pacific Defense Industrial Base Collaboration*. [online], 2024. 05. 31. Forrás: U.S. Department of Defense [2024. 12. 07.].
- Get Out of AUKUS*. [online]. Forrás: The Greens [2024. 12. 10.].
- Implementation of the Australia – United Kingdom – United States Partnership (AUKUS)*. [online], 2023. 05. 23. Forrás: Australian Government – PM transcripts [2024. 12. 07.].
- Indo Pacific Strategy of the United States*. [online], 2022. 02. Forrás: The White House [2024. 12. 01.].
- Integrated Investment Program 2024*. [online], 2024. 04. 17. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 01.].
- Integrated Review Refresh 2023: Responding to a More Contested and Volatile World*. [online], 2023. 03. 13. Forrás: UK Government [2024. 12. 01.].
- Kadib, Charbel: *New Subs Decision Sparks Backlash*. [online], 2021. 09. 16. Forrás: Defence Connect [2024. 12. 10.].
- Keohane, Robert O. (1984): *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Matus, János (2005): *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre*. Budapest: A Pesti Csoport.
- Morgan, Patrick M. (1983): *Deterrence: A Conceptual Analysis*. Beverly Hills: Sage Publication.
- Motwani, Nishank: *AUKUS Faces Mounting Challenges. Australia Must Address Them*. [online], 2024. 05. 08. Forrás: The Diplomat [2024. 12. 10.].
- National Defence: Defence Strategic Review 2023*. [online], 2023. Forrás: Australian Government of Defence [2025. 01. 17.].
- National Defence Strategy of Australia 2024*. [online]. Forrás: Australian Government of Defence [2025. 01. 17.].
- National Defence Strategy of the United States of America*. [online], 2022. 10. Forrás: US Department of Defence [2024. 12. 01.].

- National Security Strategy of the United States of America*. [online], 2022. 10. Forrás: The White House [2024. 12. 01.].
- Navy Officials Hold a Press Briefing on President Biden's Fiscal 2025 Navy Budget*. [online], 2024. 03. 11. Forrás: US Department of Defense [2024. 12. 09.].
- Neelam, Ryan: *Security and Defence. AUKUS: Nuclear-Powered Submarines*. [online], 2024. 06. 03. Forrás: Lowy Institute [2024. 12. 12.].
- O'Connor, Brendan – Keogh, Matt: *Labor's AUKUS Boost: An Australian Research Agency*. [online], 2022. 04. 28. Forrás: Anthony Albanese PM's Office [2024. 12. 10.].
- Optimal Pathway: Nuclear Capability Fact Sheet*. [online], 2024. 10. 02. Forrás: Australian Government [2024. 12. 07.].
- Preparing for the Build of Australia's Nuclear-Powered Submarines in South-Australia*. [online], 2024. 11. 13. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 10.].
- Rahman, Chris – Gopal, Prakash (2024): The Role of Deterrence in Australian Strategic Thought. Implications for ANZUS. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 7(6), 84–100.
- Remarks by President Biden, Prime Minister Morrison, Prime Minister Modi, and Prime Minister Suga at Quad Leaders Summit*. [online], 2021. 09. 24. Forrás: The White House [2024. 12. 04.].
- Ryan, Mick: *Australia's New National Defence Strategy: Mostly Continuity but with Some Change*. [online], 2024. 05. 03. Forrás: Center for Strategic and International Studies [2024. 12. 03.].
- Szakács Mirjam (2020): Az ANZUS mint kollektív védelmi szervezet. Új-Zéland szerepe a szövetség történetében. *Hadtudomány*, 30(2), 55–64. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.55>
- Szakács Mirjam (2022): Diplomáciai meglepetés: az AUKUS-megállapodás hatása a szövetsége nemzetközi kapcsolatokra. Szelei Ildikó (szerk.): *A hadtudomány és a 21. század*. Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 221–233.
- The Australian Government Has a New Economic Plan Called a Future Made in Australia*. [online]. Forrás: Australian Government [2024. 12. 10.].
- The Marrickville Declaration*. [online], 2022. 02. 03. Forrás: The Independent and Peaceful Australian Network [2024. 12. 10.].
- US Congress Progresses AUKUS*. [online], 2023. 12. 18. Forrás: Australian Government of Defence [2024. 12. 10.].
- Work Ongoing for UK Astute Class Submarine Presence at HMAS Stirling, Australia*. [online]. Forrás: The Submarine Family [2024. 12. 14.].
- World First as UK Hosts Inaugural AUKUS AI and Autonomy Trial*. [online], 2023. 05. 26. Forrás: UK Government [2024. 12. 07.].
- Zhang, Xuefei – Wang, Zihan (2023): Re-orienting China-Australia Relations in the Theoretical Perspective of Security Dilemma. *SHS Web of Conferences*, 169, 01056. Online: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202316901056>

Faragó Bence¹

Történelmi emlékezet és nemzeti identitás

A balti államok védelempolitikájának magyarázata az orosz–ukrán háború eszkalációja óta²

Az orosz–ukrán háború eszkalációja alapvetően átalakította az európai biztonsági környezetet, különösen a balti államok, azaz Észtország, Lettország és Litvánia számára. A tanulmány a balti államok védelempolitikáját elemzi, kiemelten tárgyalva a történelmi emlékezet és a nemzeti identitás szerepét. A kollektív emlékezet – különösen a szovjet megszállás traumatikus tapasztalatai – meghatározzák a balti államok biztonságpolitikai döntéseit és elrettentési stratégiáit. Az elemzés tárgyalja a megtagadó elrettentés gyakorlatát, a NATO-val való szoros együttműködést, valamint a hibrid hadviselés és a kibertámadások jelentette fenyegetések kezelését. A tanulmány rámutat, hogy a balti országok történelmi tapasztalatai és földrajzi helyzete miként formálja biztonságpolitikájukat a mai geopolitikai környezetben.

Kulcsszavak: balti államok, biztonságpolitika, kollektív emlékezet, nemzeti identitás, NATO, elrettentés, hibrid hadviselés, kibervédelem, orosz–ukrán háború, Észtország, Lettország, Litvánia

Historical Memory and National Identity: Explaining the Baltic States' Defence Policy since the Escalation of the Russia-Ukraine War

The escalation of the Russia-Ukraine war has fundamentally reshaped the European security landscape, especially for the Baltic states of Estonia, Latvia, and Lithuania. This study analyses the defence policies of the Baltic states, emphasising the role of historical memory and national identity. Collective memory, particularly the traumatic experiences of Soviet occupation, significantly influences the security policy decisions and deterrence strategies of these nations. The analysis examines deterrence by denial practices, the close cooperation with NATO, and their responses to hybrid warfare and cyber threats. The study highlights how the Baltic states' historical experiences and geographic location shape their security policies in today's geopolitical environment.

Keywords: Baltic states, security policy, collective memory, national identity, NATO, deterrence, hybrid warfare, cyber defence, Russia-Ukraine war, Estonia, Latvia, Lithuania

¹ Faragó Bence az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. E-mail: faragomail2@gmail.com

² A TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztériumnak a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Kontextus és jelentőség

Az orosz–ukrán háború, amely 2022 februárjában teljes körű orosz invázióvá szélesedett, alapvetően megváltoztatta az európai biztonsági helyzetet. Noha a régióban a konfliktus „alacsony intenzitású” szakasza és az ebből eredő biztonságpolitikai feszültségek már a Krím 2014-es elcsatolása óta tartanak, a nyílt háború kitörése kiemelte az európai biztonsági architektúra sebezhetőségét. Ennek nyomán újjáéledtek a kontinensen, különösen Közép-Kelet-Európában az elrettentésről, a védelmi együttműködésről és a kollektív biztonsági intézkedésekről szóló viták. A háború a meglévő biztonsági megállapodások – úgymint a hatályos NATO- és EU-egyezmények – újraértékelésére készítette a kormányokat. A számos felmerülő problémakörből a legégetőbbek a stratégiai autonómia, a katonai felkészültség és a diplomáciai szerepvállalás kérdései.

Épp ezért a háborúnak messze Ukrajnán túlnyúló következményei is vannak. Politikai szempontból az európai nemzetek kénytelenek voltak átértékelni és frissíteni a védelmi kiadásokat, (megpróbálni) egységet teremteni a külpolitikai válaszlépésekben, valamint szigorítani az Oroszországgal szemben alkalmazott gazdasági szankciókat.³ Gazdasági szempontból az energiabiztonsággal kapcsolatos aggodalmak váltak kiemelkedő jelentőségűvé, mivel számos európai állam függött az orosz földgáztól és kőolajtól, ami sürgősen megoldandó nemzetgazdasági fenyegetettséggént jelentkezett a közép-kelet-európai térségben. Társadalmi szempontból pedig az ukrán menekültek érkezése jelentett kihívást a fogadó országokban a humanitárius segítségnyújtás, a társadalmi és gazdasági integráció és a hosszabb távú politikai tervezés területein. A háború rávilágított arra, hogy Európa kollektív válságkezelési képességei kulcsfontosságú pontokon sebezhetők. Habár a NATO jelentős lépéseket tett kelet-európai szövetségeseinek megnyugtására az állomásoztatott csapatok számának növelésével és nagy horderejű katonai gyakorlatokkal, az egyre inkább széttartó geopolitikai környezetben továbbra is feszültségek tapasztalhatók a felelősségek és a vállalások megosztásával kapcsolatban. Emellett az EU-n belül a döntéshozatali mechanizmusok hatékonyságával és gyorsaságával kapcsolatos viták – különösen az egyhangúságot igénylő külpolitikai kérdésekben – rámutatnak az egységes álláspont kialakításának bonyolultságára is.

Jelen tanulmány célja az, hogy megpróbálja a Baltikum államainak védelempolitikai viselkedését elemezni az előbb felvázolt környezetben. A balti államok – Észtország, Lettország és Litvánia – Oroszországhoz való földrajzi közelségük miatt kritikus pozíciót foglalnak el a NATO keleti szárnyának keretrendszerében. Véleményem szerint azért is érdemes a balti államokat együtt elemezni, mert egyrészt földrajzi adottságaik, népességi és gazdasági mutatóik is nagyságrendileg egy léptékben mozognak, másrészt pedig védelempolitikájukban fokozottan egymásra utaltak, ezt felismerve ők maguk is egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a közös keretrendszerben megvalósuló védelmi projektekre.

A tanulmányban a konstruktivista iskola azon elképzelésére támaszkodom, hogy a társadalom tagjai folyamatos interakció és diskurzus révén alakítják ki és tartják fenn

³ A témát a *Nemzet és Biztonság* 2024. évi 2. tematikus lapszáma magas minőségben járja végig. Ugyanitt Tölgyesi Beatrix értekezik kiválóan a háború balti országokra gyakorolt azonnali hatásairól. Lásd Tölgyesi Beatrix (2024): [Az orosz–ukrán háború hatása a balti országokra](#). *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 81–99.

a múltból alkotott közös képüket. A kollektív emlékezet tehát nem csupán az egyéni emlékek összessége, hanem kulturális szimbólumok, intézményi narratívák és nyilvános megemlékezések révén alakul ki és marad fenn, amelyek értelmet adnak a történelmi tapasztalatoknak, és érzelmi töltettel ruházzák őket fel. Ez azért fontos, mert a konstruktivista iskola szerint a kollektív emlékezet által alátámasztott identitás alakítja az állam érdekeit és stratégiai magatartását. Az államok nem pusztán vákuumban reagálnak a külső nyomásra – a fenyegetéseket és a lehetőségeket az önmagukról és a másikról alkotott, történelmileg gyökerező felfogáson keresztül értelmezik. A kollektív emlékezet érdemben befolyásolja a nemzeti érdekek kialakítását azáltal, hogy meghatározza, ki tartozik egy közösséghez (és így védelmet érdemel), és milyen történelmi traumák érdemelnek bosszút, igényelnek jóvátételt vagy megemlékezést, valamint azt is meghatározza, hogy mik a történelmi győzelmek, egyáltalán miért számítanak győzelemnek, és hogyan kell őket ünnepelni. Ennek közvetlen hatásai vannak a külpolitikára: például a megszállás fájdalmas történelme által terhelt államok erőteljesen törekedhetnek szövetségekre és biztonsági garanciákra, míg a történelmi sérelmek orvoslására törekvő országok inkább revizionista stratégiákat alkalmazhatnak. Összességében a kollektív emlékezet és az identitás számottevő erőként alakítja mind az államok által kitűzött célokat, mind pedig a nemzetközi szinten az elérésükhöz használt eszközöket.⁴ Ily módon az emlékezet a csoportidentitás kulcsfontosságú összetevőjévé válik, és meghatározza, hogy a közösségek hogyan érzékelik önmagukat és a külső szereplőket. A balti országok esetében a szovjet megszállás emléke hagyott olyan mély nyomokat az államok döntéshozóinak mentalitásán, amelyek ma is a társadalmi párbeszéd és ezen keresztül a közös történelmi emlékezet magját alkotják. Ezek a traumák különösen a biztonságpolitikai kérdésekben és a szuverenitás percepcióján keresztül alakulnak nemzetstratégiai célokká, hiszen az általános felfogás szerint Észtország, Lettország és Litvánia a mai napig egzisztenciálisan kiszolgáltatott az orosz agresszióval. És ne feledjük, a balti államok az egyedüli NATO-tagállamok, amelyeket a Szovjetunió évtizedekig közvetlenül – tehát nem a Varsói Szerződés keretrendszerén keresztül csatlós állami sorba taszítva – megszállt és asszimilálni próbált.

Jelen írás továbbá feltételezi, hogy ez a közös történelmi emlékezetben gyökerező felfogás eredményezte a „Soha többé!” mentalitást a balti államokban – tehát soha többé nem fogják megadni magukat harc nélkül, kiváltképp nem az oroszoknak. A fő hipotézis az, hogy ez az elv alakul át megtagadáson alapuló elrettentési stratégiává a védelempolitika szintjén. A megtagadó elrettentés olyan stratégiai megközelítés, amelynek célja, hogy a potenciális ellenfeleket a siker (azaz a politikai, társadalmi, gazdasági vagy geopolitikai célkitűzés elérése) esélyének minimalizálásával tántorítsa el a katonai akcióktól. A megtorlásokon alapuló elrettentéssel ellentétben, amely az elleneséges cselekvés végrehajtását követő hipotetikus ellenlépések következményeivel akar elrettenteni kihívókat, a megtagadó elrettentés a lehetséges ellenfeleket arról akarja meggyőzni, hogy az elérni kívánt reálpolitikai célok kivívhatatlanok, megvalósíthatatlanok vagy felette vannak az agresszor ország politikai tűréshatárának. Különböző

⁴ Barnett, Michael (1999): *Culture, Strategy and Foreign Policy Change*. *European Journal of International Relations*, 5(1), 5–36.

területekbe is be lehet építeni, beleértve a katonai, kiber- és geopolitikai szférákat, és a katonai erő vagy a védelmi kapacitások növelésétől a kibervédelmi mechanizmusokig számos stratégiát tartalmazhat. A megtagadó elrettentés tehát az ellenfél sikerének megakadályozására összpontosít – és arra, hogy erről az ellenfél tudjon, és meg is értse, hogy nem járhat sikerrel –, nem pedig a támadás utáni megtorlásra.⁵ A hipotézisem szerint a balti államok a NATO-hoz való 2004-es csatlakozásuk óta erőteljes és hiteles elrettentő pozíciót szorgalmaznak a régióban. Ez az álláspont magában foglalja a NATO megerősített, előretolt állású harccsoportjainak befogadását és a kiterjesztés szorgalmazását, a védelmi kiadások növelését és közös hadgyakorlatokon való részvételeket, amelyek a NATO 5. cikkely szerinti kollektív elszántságot hivatottak aláhúzni. Habár a NATO megnyugtató intézkedései megerősítették a balti államokat, azok továbbra is tudatában vannak az orosz katonai képességek, a kiberfenyegetés és a hibrid hadviselés jelentette fenyegetésnek. Emiatt a balti országok folyamatosan a fokozott nemzetközi támogatást és az állandó NATO-csapatrotációt szorgalmazzák biztonságuk szavatolása érdekében. Mivel azt is bizonyítani szükséges, hogy Észtország, Lettország és Litvánia történelmi tapasztalataikból kiindulva elsősorban saját és szövetségeseik katonai erején keresztül kívánják szuverenitásukat garantálni, arra is rá kell mutatni, hogy nem keresik a békéltető megoldásokat Oroszországgal – nem mintha Moszkva egyébként is annyira hajlamosnak mutatkozna ezekre. Nem látunk tárgyalásos pozíciókat, érdekegyeztető platformokat, integrációt megvalósító vagy kölcsönös bizalmat építő lépéseket, sem egyéb, nem kényszerítő vagy kooperatív stratégiát egyik oldalon sem. A balti országok diplomáciai szinten általában ultimátumokon keresztül értekeznek az orosz féllel, ami viszont inkább a saját népesség és a szövetséges országok felé jelzés, semmint valódi követelés.⁶

A Baltikum történetének rövid áttekintése

A balti államok – Észtország, Lettország és Litvánia – története hosszú és komplex. Ezer év sokszínű és gyakorta disszonáns eseményeit leképezni természetesen nem lehet ezen esszében, amellet pedig megjelentek már írások, amelyek magas minőségben hajtják végre ezt a feladatot az igényességhez elvárt terjedelemben, például az alább hivatkozott, Cambridge University Press gondozásában megjelent *A Concise History of the Baltic States* című könyv, amely kiváló és részletes összefoglalást adja a régió történelmének. Ezért jelen áttekintő részben a Baltikum történetét csak nagyon nagy vonalakban vizsgálom, azokat a részeket kiemelve, amelyeket a nemzeti emlékezetpolitikákba is beépítettek, ezeken keresztül pedig a félelmekbe, az ellenségekbe és a külpolitika fő irányvonalába.

A balti országok történetét egyszerre jellemzik közös tapasztalatok és eltérő fejlődési pályák. A földrajzilag a Balti-tenger keleti partvidéke mentén fekvő országok történetük során a kulturális és politikai hatások kereszteződései voltak. Történelmüket stratégiai

⁵ Lupovici, Amir (2023): *Deterrence Through Inflicting Costs: Between Deterrence by Punishment and Deterrence by Denial*. *International Studies Review*, 25(3).

⁶ Bušs, Krišjānis: *The Baltics and Russia: Neighbors That Rarely Meet*. [online], 2019. 07. 19. Forrás: International Republican Institute [2025. 01. 21.].

elhelyezkedésük alakította, ami a térségben dominanciára törekvő külső hatalmak célpontjává tette őket. Az évszázados leigázás ellenére a mai balti népek megőrizték kulturális és nyelvi identitásukat – az észti nyelv a finnel rokonítható a finnugor nyelvek családjában, a lett és a litván pedig egymással rokon, ám mégis különálló nyelvek az indoeurópai nyelvek balti ágában, ahova az óporosz is tartozott, az ezt beszélők viszont teljesen elnémetesedtek. A Baltikum országai csak a 20. században váltak független nemzetállamokká, azelőtt csak Litvánia rendelkezett egy darabig önálló államisággal a feudális Európa keretrendszerében.

A balti térség tehát történelmének jó részén idegen uralom alatt állt. A középkorban a német keresztes lovagok ellenőrzésük alá vonták a mai Észtország és Lettország területét, létrehozva a német elit által irányított Livóniai Konföderációt. Litvánia ezzel szemben sikeresen ellenállt a német hódításnak, és önálló, erős állammá vált, amely a kereszténységet is csak a 14. század elején, Európában utolsóként vette fel. A folyamatos harcokban edzett Litván Nagyhercegség hamarosan képessé vált csapatait védekezésből támadásba fordítani, és jelentős területeket hódított meg, javarészt a mai Belarusz és Ukrajna területén, végül pedig 1569-ben perszónálunióba került Lengyelországgal. Ez hozta létre a Lengyel–Litván Uniót, amely akkoriban Kelet-Európa egyik legjelentősebb hatalma volt. Az unió keretein belül azonban a litván uralkodó osztály fokozatosan ellengyelesedett, ami később litván történelmi traumává vált, és retrospektívan a litván szuverenitás elvesztéseként értelmezték – egy olyan narratíva ez, amely noha történelmi mítosszá és nagyon is valós konfliktusok forrásává vált, a feudális Európa normái között nem állja meg faktuálisan a helyét. A protestáns reformáció tovább differenciálta a balti államokat. A mai Észtország és Lettország területe a német főurak hatására túlnyomórészt lutheránus lett, míg Litvánia a Lengyel–Litván Unió részeként szilárdan katolikus maradt. Ugyanakkor a lovagrend protestáns hitre térése az államrendet alapjaiban rengette meg, amely belső feszültségeinek hatására hamarosan a diszintegráció útjára lépett. A vallási hovatartozásban mutatkozó eltéréseknek tartós kulturális hatásai voltak, amelyek hozzájárultak az identitás és a társadalmi fejlődés különbségeihez.

A modern korban a balti régió ismét a nagy birodalmak közötti vitatott határvonallá, ezáltal csaták színterévé és céljává vált, Dánia és a Svéd Birodalom is érdekelt volt a területek ellenőrzésében a Balti-tenger felügyelete érdekében, így hosszabb-rövidebb időre ellenőrzés alá is vonták a régió szeleteit. A 18. században végül mindhárom balti állam mai területe orosz fennhatóság alá került. Az Orosz Birodalom Észtország és Lettország balti tartományokat közigazgatási területként kezelte, fenntartva a balti német arisztokrácia kiváltságait – akik gyakran nagyon magas politika tisztségeket töltöttek be a cári Oroszországban is –, míg Litvánia teljes mértékben integrálódott a birodalomba, és intenzív eloroszosítási törekvéseknek volt kitéve, különösen az orosz uralom elleni felkelések után. E kihívások ellenére a 19. században mindhárom régióban megjelentek a nemzeti mozgalmak, amelyek a növekvő kulturális tudatosságban és az idegen uralommal szembeni ellenállásban gyökereztek. Az észtek, a lettek és a litvánok elkezdték érvényesíteni nyelvi és kulturális önállósági törekvéseiket. Ez az időszak megalapozta a függetlenséget, amelyet az I. világháború után értek el, amikor az Orosz Birodalom összeomlása és Németország veresége lehetővé tette, hogy független nemzetekké váljanak.

A függetlenség azonban rövid életű volt. 1940-ben a Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop-paktum értelmében – amely befolyási övezeteket állított fel a náci Németország és a Szovjetunió között – annektálta a balti államokat, ami egy brutális, elnyomó megszállás kezdetét jelentette. A II. világháború idején a balti régió további megpróbáltatásokat élt át a náci megszállás alatt, úgymint a holokauszt és a kényszerszermunka. Például Vilnius – Napóleon szavaival élve az „észak Jeruzsálemé” – a háború előtt virágzó, 60–80 ezer fős zsidó közösségnek adott otthont, de a litvániai holokausztot mindössze 2–3 ezer vilnusi zsidó élte túl, akik vagy a Szovjetunióba menekültek, vagy partizáncsoportokhoz csatlakoztak, vagy túléltek a koncentrációs tábori körülményeket.⁷ A háború után ismét a Szovjetunió szállta meg az országot, ekkoriban az „önálló” szovjet tagköztársasági „kérelemre” hivatkozva az annexió során. Ezt a nyugati hatalmak sosem ismerték el legitim területi nyereségnek.⁸ A szovjethatalom az évtizedeken át tartó elnyomást, a kényszerkollektivizálást és a nemzeti identitások elnyomására irányuló erőfeszítéseket hozta magával. Mindezek ellenére a balti népek megőrizték különállóságukat, az eltérő kulturális és vallási hagyományok pedig megőrizték a független, önálló és szuverén Baltikum ideáját. Az 1980-as évek végén lezajlott éneklő forradalom megmutatta nemzeti identitásuk ellenálló képességét. A tömeges tiltakozások és függetlenségi követelések 1991-ben, a Szovjetunió összeomlása után a szuverenitás helyreállításával teljesedtek ki.

Így tehát miközben Észtország, Lettország és Litvánia számos történelmi tapasztalatban osztozik, jelentős különbségeket is megfigyelhetünk. Észtország és Lettország inkább kulturálisan alkot egy különálló tömböt, amelyet a Hanza-kereskedelem és a német városi polgárság formált, Litvániára pedig történelmileg inkább a Lengyel–Litván Unió öröksége és a katolicizmus volt hatással. Nyelvi szempontból pedig Litvánia és Lettország állnak közelebb egymáshoz. Mindazonáltal mindhárom állam figyelemre méltó ellenálló képességről tett tanúbizonyságot, sikeresen átvészelve a történelem kihívásait, hogy napjainkra független, demokratikus nemzetekké váljanak.⁹

A balti államok idegen uralomról, kulturális differenciálódásról és függetlenségi küzdelmekről szóló történelmi tapasztalatai jelentősen befolyásolták a mai külpolitikájukat. Mindhárom balti állam hosszabb ideig állt idegen uralom alatt, az utóbbi két évszázadban először az orosz birodalmi, majd a szovjet iga alatt. A szovjet korszakban szerzett tapasztalataik is aktívan alakították a demokratikus értékek és az emberi jogok hangsúlyozásának mai szerepét. Mindhárom ország történelme olyan képet rajzol ki, ahol az országok elsősorban csak magukra számíthatnak függetlenségük kivívása és megtartása során, és ahol a szuverenitás elvesztése tragikus következményekkel járhat. A balti államok kollektív emlékezete az orosz/szovjet megszállásról olyan nemzeti identitást alakított ki, amely alapján rendkívül érzékenyen reagálnak az orosz akciókra. Ez a közös történelmi narratíva azt eredményezi, hogy Oroszországot állandó egzisztenciális fenyegetésként fogják fel, még akkor is, ha egy teljes méretű NATO–Oroszország

⁷ Beniusis, Vaidotas – Sibierski, Mary: 'Breathtaking' Jewish Vilnius Trove Reveals Pre-War 'Jerusalem of the North'. [online], 2017. 12. 23. Forrás: The Times of Israel [2025. 01. 21.].

⁸ Daudze, Argita: *Why the Notion 'Post-Soviet' Is Obsolete – And Not Only for the Baltic States*. [online], 2022. 01. 10. Forrás: International Institute for Peace [2025. 01. 21.].

⁹ Plakans, Andrejs (2011): *A Concise History of the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press.

háború esélye napjainkban gyakorlatilag minimálisnak mondható. Ezek a hatások az orosz befolyás ellensúlyozására, a biztonságra és a nyugati intézményekhez való igazodásra összpontosító politikákat eredményeznek. Szuverenitásuk biztosítására a balti államok így a nyugati szervezetekbe való integrációban látták a sikerük kulcsát. Az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való 2004-es csatlakozás jelentős lépést jelentett a nyugati politikai, gazdasági és biztonsági struktúrákhoz való igazodásban, ami a mai napig alapja a Baltikum biztonsági garanciáinak. A 2008-as georgiai események azonnal felszínre hívták a bevezetőben tárgyalt történelmi traumákat, és a balti államok vezetői igyekeztek lehetőségeikhez mérten kihangsúlyozni az orosz agresszió jelentette veszélyt. Ez a kor geopolitikai környezetében még nem számított domináns álláspontnak, azonban a Baltikum már azóta készül egy esetleges összeütközésre, és ezeket az aggályokat a Krím 2014-es elcsatolása csak tovább erősítette.

A biztonsági környezet közvetlenül a háború után

Az Ukrajnának küldött azonnali balti segítség

A háború teljes léptékűvé szélesedése után a Baltikum azonnal kiállt Ukrajna mellett. Válaszukat az orosz agresszió határozott elítélése, Ukrajna azonnali támogatása és erőteljes nemzetközi válaszlépésre való felhívás jellemezte. Az első országok között ítélték el Oroszország invázióját.¹⁰ Ezt követően márciusban számos orosz diplomatát utasítottak ki, végül pedig 2022 áprilisában a kormányfők Lengyelország elnökével közösen Kijevbe utaztak, hogy személyesen is biztosítsák Zelenszkij elnököt támogatásukról.¹¹ Emellett szorgalmazták Ukrajna gyorsított EU- és NATO-tagságát, az euroatlanti közösség által Ukrajnának nyújtott katonai támogatás növelését és a termelési kapacitások fejlesztését,¹² valamint javasolták egy különleges bíróság létrehozását, amelynek feladata az orosz háborús bűnösök felelősségre vonása lenne.¹³ Ahogy Kaja Kallas észt miniszterelnök ellentmondást nem tűrően kijelentette, az egyetlen „út a béke felé” az, hogy „Ukrajnának meg kell nyernie ezt a háborút, és Oroszországnak vissza kell vonulnia a saját határain belülre”.¹⁴

A diplomáciai erőfeszítéseken kívül Észtország, Lettország és Litvánia katonai segítséget is nyújtott Ukrajnának a humanitárius segélyen és a menekültek befogadásán kívül. A katonai segítség követésére az egyik legjobb forrás a Kiel Intézet *Ukraine Support Tracker* projektje.¹⁵ A következő részben az ebből a forrásból származó adatokat veszem alapul. Az intézet adatai szerint 2024-ig bezárólag a következő felszereléseket adták át:

¹⁰ Zani, Nindya Raihan et al. (2022): *Analysis of the Response of the Baltic Countries to the Conflict Between Russia and Ukraine*. *Indonesian Journal of Multidisciplinary Science*, 1(9), 1076–1089.

¹¹ Nasadiuk, Serhii: *The Baltic States' Military Support to Ukraine*. [online], 2024. 08. Forrás: Finabel – The European Land Force Commanders Organisation [2025. 01. 23.].

¹² Hannén, Isabella – Moyer, Jason C.: *Baltic States' Contributions to Ukraine*. [online], 2024. 01. 29. Forrás: Wilson Center [2025. 01. 23.].

¹³ Hartwell, Leon et al. (2022): *Winter Is Coming: The Baltics and the Russia-Ukraine War. Implications and Policy Recommendations*. London: LSE IDEAS.

¹⁴ *Kallas at a Meeting With Colonna: We Will Continue to Support Ukraine to Win the War*. [online], 2022. 10. 25. Forrás: Republic of Estonia, Government [2025. 01. 23.].

¹⁵ *Ukraine Support Tracker Data*. [online]. Forrás: Kiel Institute [2025. 01. 23.].

- Észtország: 7 Mamba 4 × 4 páncélozott harcjármű, D–30 ütegek és tüzérségi lőszer, Javelin páncéltörő rendszerek és a hozzájuk való lőszer, drónok, drónok elleni fegyverrendszerek, kézifegyverek, üzemanyag, összértékben 510 millió euró.
- Lettország: MANPAD és egyéb léghárító rendszerek, 1 Mi–17 és 2 Mi–2 helikopter, illetve 2 nem meghatározott típusú forgószárnyas eszköz, 6 M109 A3GM önjáró tarack, számos drón és különböző típusú kézifegyverek, összértékben 440 millió euró.
- Litvánia: Stinger típusú és 36 Bofors L70 légielhárító rendszerek, több mint 88 páncélozott szállító harcjármű (PSZH), drónok, 2 Mi–8 helikopter, 18 M101 és M50 105 mm típusú üteg, aknavetők és a hozzájuk való lőszer, összértékben 730 millió euró.

Mindenestül Litvánia 1610 millió eurós segítséget nyújtott, Észtország 1200 milliót, Lettország pedig összesen 1280 millió euró értékben adott támogatást. Ezeket lebontva az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: Az Ukrajnának nyújtott katonai támogatás értéke 2022. január 24. és 2024. június 30. között, milliárd euróban kifejezve

Ország	Pénzügyi	Humanitárius	Katonai	Menekültsegélyezési költségek (számított)	Összesítés	GDP-résarány
Litvánia	0,04	0,10	0,74	0,73	1,61	2,61%
Lettország	0,05	0,01	0,44	0,78	1,28	3,46%
Észtország	0,01	0,05	0,51	0,63	1,20	3,47%

Forrás: Ukraine Support Tracker Data. Megjegyzés: A GDP-résarány a 2021-es GDP-hez viszonyít, így noha objektívebb indikátorokhoz képest enyhén torzít, arányszámnak mégis alkalmazható

A nyújtott támogatás mértéke (különösen összevetve a jelen tanulmányban nem feltüntetett államokkal) jól tükrözi Észtország, Lettország és Litvánia elkötelezettségét Ukrajna ügye iránt. Különösen fontos megjegyezni, hogy a Baltikum igyekezett olyan fegyvernemi támogatást nyújtani, amely valóban segítette a harcok aktuális menetét az ukrán fronton, és amelyekre Ukrajna igényt tartott; erről tanúskodnak az átadott tüzérségi eszközök, tüzérségi lőszer, páncélozott harcjárművek, léghárítók és drónok. Noha méretbeli és gazdasági okok miatt nem nevezhető döntő erejűnek a balti országok materiális támogatása, morális értelemben mégis meghatározó elkötelezett Ukrajna-pártiságuk, példamutató értékük, de nyomásgyakorló tevékenységüket sem szabad figyelmen kívül hagyni.

Milyen orosz kihívásokra készül fel a Baltikum?

Ahhoz, hogy kontextualizáljuk Észtország, Lettország és Litvánia védelempolitikáját, első lépésként tisztáznunk kell, hogy milyen jellegű fenyegetéskoncepciókra kínálnak válaszokat. Más szóval, melyek azok a forgatókönyvek vagy eshetőségek, amelyekre fel kívánnak készülni, és milyen valószínűségi faktorokat rendelnek ezekhez. Természetesen egyetlen állam rendelkezésére sem áll végtelen mennyiségű erőforrás, ezért amennyiben

a megtagadó elrettentés a védelempolitikai cél, szükségszerűen azok a megoldások fognak dominálni, amelyek minimalizálják a legvalószínűbb forgatókönyv(ek) sikerét, vagy a fenyegetések lehető legszélesebb spektrumát fedik le.

Jelen pillanatban a nyílt, teljes mértékű Oroszország–NATO fegyveres konfliktus lehetőségét a legtöbb szakértő gyakorlatilag minimálisnak tekinti. A „hagyományos” indoklás a NATO 5. cikkelyének létezése. Tényező ugyanakkor a cikk „tesztleletlen volta” – nem volt még szerencsére valódi történelmi példa arra, hogy úgy lépjen életbe a cikkely, hogy a „közös” nukleáris megtorló védelmet életbe kelljen léptetni. Nem zárható ki ugyanakkor, hogy bizonyos kihívók – aminek Oroszország pozicionálja magát – alulról megpróbálják „kipuhatolni a határokat”, tehát olyan agresszív akciókat hajtsanak végre, amelyek még a NATO-országok stratégiai ingerküszöbe alatt vannak.¹⁶ Ki akarna például észszerű keretek között atomháborút kockáztatni hackertámadások miatt?

A nyílt háború forgatókönyve

A színtér

Ha egy pillanatra viszont mégis el akarunk játszani az elméleti lehetőséggel (és a védelempolitika területén minden elképzelhető vagy megvalósítható eshetőséget számításba kell venni!), akkor egy teljes méretű Oroszország–Nyugat fegyveres konfliktusban a Baltikumon a Suwałki-folyosónak kulcsszerepe lesz. A Suwałki-folyosó egy keskeny, körülbelül 65 kilométer széles sáv a lengyel–litván határ mentén. Stratégiai szempontból kulcsfontosságú, mivel ez választja el az orosz kalinyingrádi exklávé az orosz csatlós államnak tekinthető Belarustól, és ez az egyetlen szárazföldi összeköttetés a balti államok és más NATO/EU-országok között.

1. ábra: A Suwałki-folyosó a térképen

Forrás: Siklós 2022

¹⁶ Morley-Davies, Joe: *How Might the Kremlin Test NATO's Collective Defence?* [online], 2025. 01. 03. Forrás: RUSI [2025. 01. 21.].

A NATO keleti szárnya legsebezhetőbbnek tartott pontjaként jelentősége abban rejlik, hogy az Oroszország és a NATO közötti bármilyen konfliktus gyújtópontjává válhat. Ha Oroszország elfoglalná vagy blokkolni tudná ezt a folyosót, akkor gyakorlatilag elvághatná a balti államokat NATO-szövetségeseiktől, ami jelentősen megnehezítené vagy egyenesen ellehetetlenítené a védelmüket.¹⁷ Ez a stratégiai sebezhetőség a Suwałki-vonalat a NATO védelmi tervezésének középpontjába helyezte, és a térség összetett geopolitikai feszültségeinek szimbólumává tette. A Suwałki-folyosó sebezhetősége állandó figyelmet keltett a politikusok, a katonai vezetők és a szakértők körében, ezért elsőbbséget élvez a védelmi tervezésben, és a térség biztonságának megerősítésére extra forrásokat különítenek el. A balti államok ezen a területen különösen szorosan működnek együtt a NATO-val védelmi képességeik megerősítése érdekében. Ez magában foglalja a hírszerzési információk megosztását, a közös gyakorlatok megtartását és egyéb stratégiai védelmi kezdeményezések végrehajtását a potenciális agresszió vagy küszöb alatti műveletek elrettentése érdekében. Mindez a régió stabilitásának fenntartását szolgálja. A Suwałki-vonal a NATO hadgyakorlatainak középpontjában áll (például a *Defender Europe*), hiszen ezek a lehetséges fegyveres konfliktusokra hivatottak felkészíteni a részt vevő hadseregeket.

Fokozódó NATO-jelenlét

A balti régió stratégiai fontossága és a közelmúlt biztonsági kihívásai miatt 2022 óta a NATO jelentősen fokozta katonai gyakorlatait a térségben, hogy fejlessze a műveleti kapacitást, a képességeket és az interoperabilitást a tag- és partnerországok között. Az olyan incidensek, mint a tenger alatti kábelek feltételezett – ámde az orosz fél által tagadott – sabotálása, arra késztették a NATO-t, hogy a kritikus infrastruktúra védelme érdekében megerősítse katonai jelenlétét a Balti-tengeren. A tengeri műveleti területen az évente megrendezett BALTOPS-gyakorlatok központi szerepet játszanak. A háború eszkalálódása óta a BALTOPS 2022. június 5–17. között megrendezett 51. ismétlésén 16 nemzet, köztük Finnország és Svédország is részt vett, bizonyítva a szövetség elkötelezettségét a regionális biztonság iránt. A 2024-es BALTOPS tovább szélesedett, a június 7–20. között zajló gyakorlaton 20 nemzet 30 hadihajója vett részt, összesen több mint 50 hajó, 25 repülőgép és 9000 főnyi személyzet. Ez volt a BALTOPS-művelet történetének legnagyobb szabású hadgyakorlata. A BALTOPS 2025 keretében pedig ismét össze fognak állni a tagállamok a műveleti képességek és az interoperabilitás fejlesztésére és begyakorlására.¹⁸

Az ukrajnai háború óta a balti térséget érintő szárazföldi hadgyakorlatok a következők. A 2022. május 8–11. között Lettországból megrendezett Iron Spear gyakorlaton hét ország 15 harckocsi- és gyalogságiharcjármű-csapata vett részt, hogy demonstrálják a NATO tűzerejét és közös műveleti képességét. A Steadfast Defender 2024, amelyet 2024 januárja és májusa között hajtottak végre, az 1988-as Reforger óta a legnagyobb NATO-gyakorlat volt, amely a szövetség készenlétét és gyors bevethetőségét volt hivatott

¹⁷ Turianytsia, Inna (2023). *The Suwałki Gap as a Security Problem of Lithuania and the Eastern Flank of the Area of NATO Responsibility*. *Ėvropa's'ki istorični studij*, 26.

¹⁸ Lariosa, Aaron-Matthew: *NATO to Kick off Largest Baltic Operations Exercise to Date*. [online], 2024. 06. 05. Forrás: USNI News [2025. 01. 23.].

bemutatni. 2024 májusában Litvániában zajlott ennek egyik részkomponense, a Quadriga 2024 elnevezésű hadgyakorlat, amely tovább erősítette a regionális védelmi együttműködést. A gyakorlat célja két hadosztály dinamikus átcsoportosítása volt Közép-Európából Kelet-Európába. Ennek keretében több mint 3 ezer német katonát és 200 taktikai járművet telepítettek Litvániába szárazföldi, vasúti, tengeri és légi úton közel egy hónapon keresztül. 2024. július 3-án a NATO hivatalosan is létrehozta a Multinacionális Dandár Lettországot, ezzel is megerősítve a balti előretolt NATO-jelenlétet.¹⁹ A dandár még ugyanebben az évben, 2024. november 1–14. között gyakorlatozott a Resolute Warrior hadművelet keretében. A 13 szövetséges nemzet több mint 3500 katonája, köztük három manőverzászlóalj, harci támogató egységek és 1000 katonai jármű részvételével zajló gyakorlat demonstrálta a NATO képességét a missziók egységes, multinacionális környezetben történő megtervezésére, irányítására és végrehajtására.²⁰ A Multinacionális Dandár Lettország az Északi Multinacionális Hadosztály parancsnoksága alatt áll, a NATO kollektív védelmének jelentős megerősítését jelenti. 2024 novemberében több európai helyszínen, köztük Észtország területén is zajlott a Dynamic Front 25 elnevezésű nagyszabású, többnemzeti tábori tüzéségi gyakorlat. A cél a NATO-szövetség nagy hatótávolságú tűzerejének demonstrálása, valamint az egységek felkészültségének növelése volt a közös, többnemzeti környezetben. A tervek szerint 2025. május 5–23. között tartják majd a Hedgehog 25 elnevezésű hadgyakorlatot Észtország területén. Ennek célja az észt, dán, francia és szövetséges egységek műveleti felkészültségének és hatékonyságának növelése. A gyakorlat a védekező, több területet érintő műveletekre összpontosít majd.²¹

Az átfogó kiképzési műveletek révén a NATO stratégiai célja mind a kommunikációjuk, mind a gyakorlati hatásuk alapján az agressziótól való elrettentés, a tagállamok megnyugtatása és a balti térség stabilitásának fenntartása.

A balti védelmi projektekről

A védelmi vonalak kiépítése jelentősen csökkentheti az offenzívák sikeres lefolytatásának esélyét, ami miatt azok fontos elemei a megtagadó elrettentésnek. Észtország, Lettország és Litvánia 2024. január közepén jelentette be, hogy létrehozzák a Balti Védelmi Vonalat. A projekt célja az Oroszországgal és Belarusszal közös határaik megerősítése. Az első részeket szükségzerűen, de az együttes projekt jelentősnek tűnik. Egyedül Észtország mintegy 600 bunkert kíván építeni, támpontokkal és árkokkal megerősítve. A bunkerek egyenként egy 10 fős szakasz befogadására lesznek alkalmasak egy 35 négyzetméteres alapterületen. A közelben pedig telepíthető védelmi felszereléseket fognak tartalékolni, például aknákat, szögesdrótot és sárkányfog akadályokat, amelyeket csak az utolsó pillanatban vetnének be.²²

¹⁹ *NATO Multinational Brigade in Latvia*. [online]. Forrás: Ministry of Defense of the Republic of Latvia [2025. 01. 23.].

²⁰ Armstrong, Rory Elliott: *NATO Completes First Large-Scale Military Exercise in Latvia*. [online], 2024. 11. 14. Forrás: Euronews [2025. 01. 23.].

²¹ *Allied National Exercises and Activities*. [online]. Forrás: NATO [2025. 01. 21.].

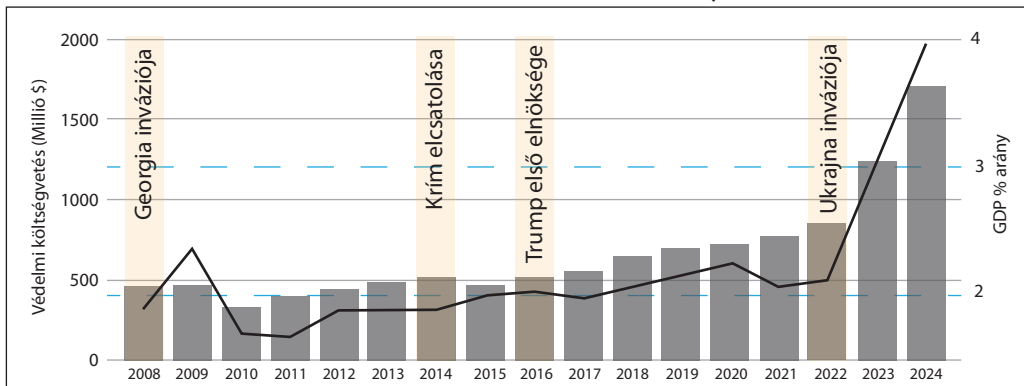
²² Milewski, Lukas (2024): *Manoeuvre Warfare in the Baltic. Political Imperatives and Tactical Conditions*. *The RUSI Journal*, 169(6), 78–86.

A NATO-csapatok logisztikájának felgyorsítása érdekében pedig új lendületet vett a Rail Baltica projekt.²³ A vállalkozás célja összekötni Észtországot, Lettországot és Litvániát Nyugat-Európával. A kereskedelem és a logisztika javítása révén jelentősen előmozdíthatja a gazdasági növekedést és az integrációt. A NATO számára a vasúthálózat megnövelné a katonai mobilitást, lehetővé téve a csapatok és a felszerelések gyors telepítését, ami az orosz fenyegetések közepette létfontosságú a regionális biztonság szempontjából. A Rail Baltica az elavult, Oroszországhoz kapcsolódó vasúti rendszerektől való függőség csökkentésével erősítené a balti államok geopolitikai függetlenségét, és infrastruktúrájukat az uniós szabványokhoz igazítja. Emellett a közúti árufuvarozástól való függőség és a károsanyag-kibocsátás csökkentése révén a környezeti fenntarthatóságot is elősegíti. A Rail Baltica tehát erősíti a balti országokban mind a gazdasági ellenálló képességet, mind az ellátási lánc biztonságát, mind a katonai biztonságot.

Folyamatban van továbbá számos radarállomás telepítése. Ez a korai észlelést fogja szolgálni, illetve az orosz légi fölény megtagadását is jelentheti.

A katonai költségvetések trendjei

A beszerzett és a jelenleg beszerzés alatt álló felszerelések listázásában és nyomon követésében a Military Balance+ adatbázis nyújt hathatós segítséget. Az International Institute for Strategic Studies (IISS) által működtetett adatbázis – amely a Military Balance évkönyv alapját is képezi – a világ haderőiről biztosít átfogó és részletes adatokat 2014-től kezdődően. Ez az adatbázis széles körben elismert mint hiteles szakértői információforrás.²⁴ A katonai költségvetésből azonnal lehet látni, hogy minden alkalommal, amikor Oroszország regionális feszültséget okozott, a balti országok a katonai költségvetésük hirtelen növelésével reagáltak, akkor is, ha ezt a természetes gazdasági növekedés nem indokolhatta volna, különösen a 2014-es és a 2022-es események után.

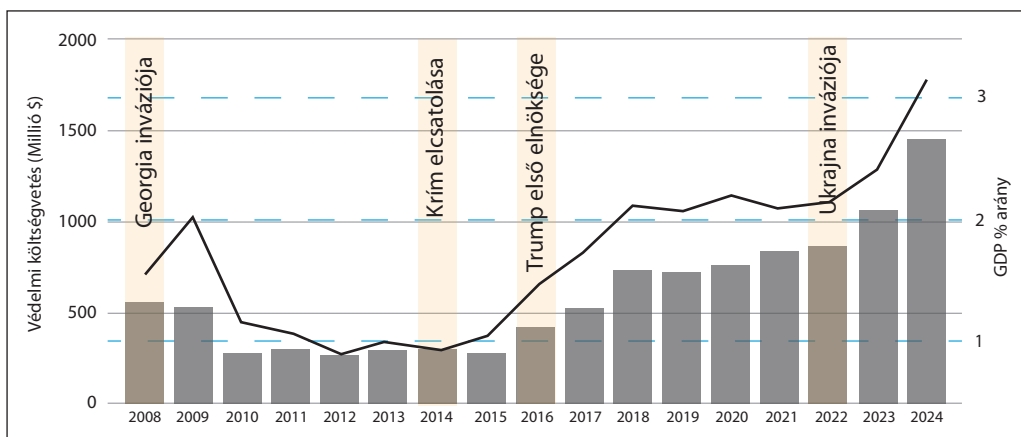

2. ábra: Észtország katonai költségvetésének alakulása 2008 után

Forrás: Military Balance+, a szerző szerkesztése

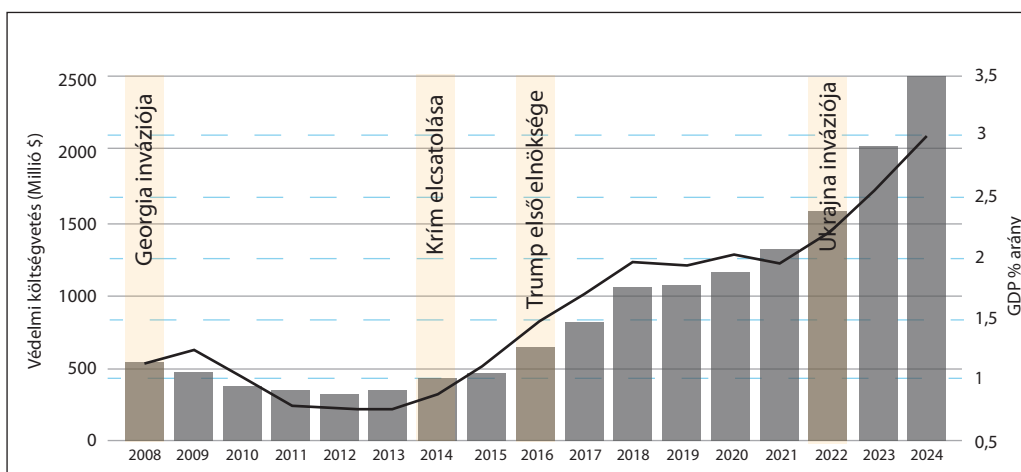
²³ Louis, Lisa: *In Russia's Shadow: The Baltics Wait for Europe's Strategic New Railway*. [online], 2024. 11. 10. Forrás: BBC [2025. 01. 23.].

²⁴ Csiki Tamás (2009): *Military Balance, 2009*. *Nemzet és Biztonság*, 2(5), 80–89.

3. ábra: Lettország katonai költségvetésének alakulása 2008 után

Forrás: Military Balance+, a szerző szerkesztése

4. ábra: Litvánia katonai költségvetésének alakulása 2008 után

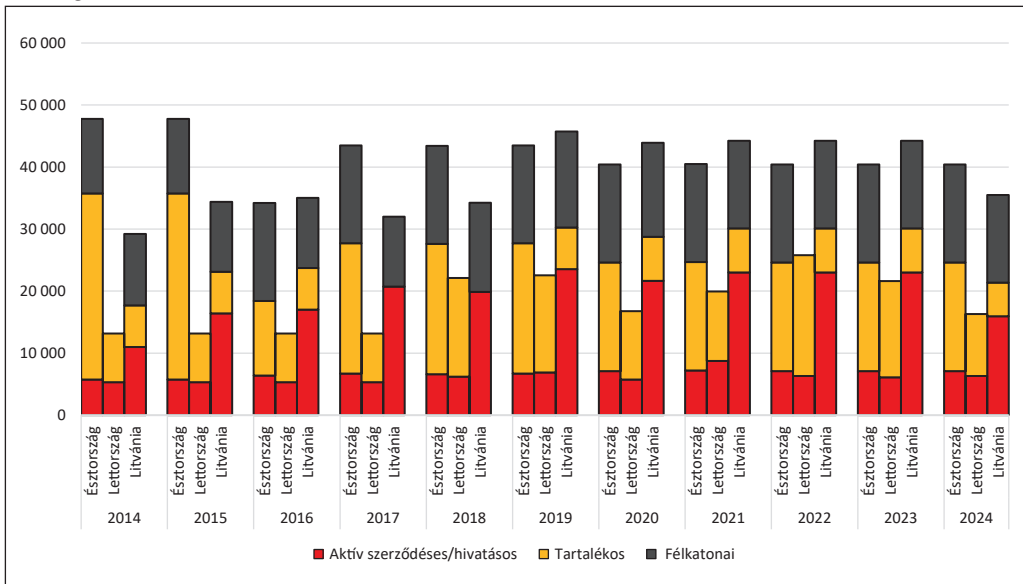
Forrás: Military Balance+, a szerző szerkesztése

Érdemes megfigyelni, hogy Észtország már 2008 óta GDP-jének nagyjából 2%-át költi védelmi kiadásokra (2. ábra), míg Lettország és Litvánia esetében ez a mutató csak 2018 környékén érte el ezt az értéket (3. és 4. ábra). Ennek oka feltételezhetően az, hogy Észtország fenyegetettségérzetében volt a leginkább domináns az orosz kisebbséget érintő orosz hibrid műveletektől való félelem.

Az előerőt érintő változások

A Military Balance+ adatbázis segítségével nyomon lehet követni az előerő változását és az évek során beszerzett haditechnika listáját is (5. ábra). Az adatbázis kizárólag a személyi állomány számát rögzíti, azok kiképzését, specializációját, harcértékét nem.

Az adatokat teljességében azonban egy másik, eddig még nem megjelent, lektorálás alatt álló publikációban értékelem, ezért jelen írásban csak a fő tendenciákra fogok rávilágítani.²⁵

5. ábra: A balti államok hadseregének összetétele a Military Balance kategóriái alapján, 2014–2023

Forrás: Military Balance+, a szerző szerkesztése

Észtország az aktív katonai létszámot viszonylag állandó szinten tartotta, míg a tartalékos és félkatonai egységek száma 2017-től növekedett, 12 ezerről 15 800 főre.²⁶ Lettországbán a tartalékos erők száma jelentősen megemelkedett 2016–2017 körül, míg Litvánia, amely a legmagasabb összlétszámmal rendelkezik, folyamatosan növelte mind a tartalékos, mind a félkatonai személyzet²⁷ számát. Érdekes megfigyelés, hogy noha Lettország népességét tekintve a második helyen áll a Baltikum országai között, hadseregének

²⁵ Faragó Bence: A Baltikum haderejeinek összevetése a Military Balance+ adatbázis adatai alapján. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*. Megjelenés alatt.

²⁶ Az Észt Védelmi Liga (Eesti Kaitseliit), amelyet 1918. november 11-én alapítottak, egy önkéntes félkatonai szervezet, és fontos része Észtország nemzeti védelmének. Kezdetben kulcsfontosságú szerepet játszott az észt függetlenségi háborúban, majd 1990-ben újjáalakult, miután Észtország visszanyerte függetlenségét a Szovjetuniótól. A Védelmi Minisztérium alá tartozó szervezet regionális gyalogos, tüzérségi és támogató egységekből áll, valamint speciális csoportokból, mint például a Naiskodukaitse (Nők Önkéntes Védelmi Szervezete) és a Noored Kotkad (Fiatal Sasok). Fő feladatai közé tartozik a katonai kiképzés, az Észt Védelmi Erők támogatása és a belföldi válsághelyzetekre, például természeti katasztrófákra való reagálás. A tagság nyitva áll az észt állampolgárok és lakosok előtt, akik szigorú kiképzésen esnek át. A Védelmi Liga Észtország elkötelezettségét testesíti meg a nemzeti védelem és a közösségi reziliencia iránt.

²⁷ A Litván Lövészek Szövetsége (Lietuvos šaulių sąjunga) egy államilag támogatott önkéntes félkatonai szervezet Litvániában, amelyet 1919-ben alapítottak. A Védelmi Minisztérium égisze alatt működik, és kulcsfontosságú szerepet játszik az ország nemzeti védelmében és polgári oktatásában. Körülbelül 14 000 taggal a szövetség elkötelezett Litvánia biztonságának fokozása iránt különféle tevékenységeken keresztül, beleértve a katonai kiképzést, a közbiztonsági kezdeményezéseket és a közösségi szolgálatot. Van egy ifjúsági ága is, a Fiatal Lövészek (Jaunieji šauliai), amely a fiatal litvánokat vonja be félkatonai és hazafias tevékenységekbe. A szervezet küldetése a hazafiság, a polgári felelősség és a nemzet védelmére való felkészültség előmozdítása.

létszáma következetesen a legalacsonyabb. Magyarozatként szolgálhat a gazdaság stagnálása, vagy előfordulhat, hogy az orosz fenyegetés 2022 előtt nem tűnt akut problémának az ország döntéshozói számára. A fentebb kirajzolt trendek azt mutatják, hogy a Baltikum országai nagy stratégiai hangsúlyt fektetnek a tartalékos erők és a félkatonai egységek erősítésére. Mindez azt jelzi, hogy az orosz hibrid hadviselésre adott válaszként mindhárom balti ország területvédelemre rendezkedik be, amit aláhúz a tartalékos erők és a félkatonai egységek erősítése. A területvédelem és az alacsony népesség melletti minél nagyobb társadalmi bevonás szintűgy elemei lehetnek a megtagadáson alapuló elrettentésnek.

Az országok sorozási politikája szintűgy igazolni látszik ezt az adatok alapján felállított hipotézist. Észtországban kötelező a katonai szolgálat a 18 és 27 év közötti férfi állampolgárok számára. A szolgálati idő általában 8 és 11 hónap között változik, a betöltött szerepkörtől és a kiképzési követelményektől függően. Az Észt Védelmi Erők (Eesti Kaitsevägi) ezt a rendszert használja, hogy jól képzett tartalékos erőt tartson fenn, amely szükség esetén mozgósítható. Litvánia 2015-ben vezette be újra a kötelező katonai szolgálatot az orosz hibrid fenyegetésre válaszul. A litván férfiaknak 18–23 éves kor között 9 hónapot kell szolgálniuk. Ezt az intézkedést azért vezették be, hogy megerősítsék az ország védelmi képességeit, és biztosítsák a készenlétet bármilyen potenciális fenyegetés esetén.²⁸ Lettország pedig 2007-ben szüntette meg a kötelező katonai szolgálatot, és áttért a teljesen professzionális haderőre, azonban a régió növekvő biztonsági aggodalmai miatt (tehát Oroszország illegális ukrajnai inváziója okán) 2023-ban először bevezette a kötelező nemzetvédelmi kiképzést, 2024 januárjában pedig visszaállította a sorkatonai szolgálatot a 18–27 év közötti férfiak számára. Az alacsony népességszám azonban még a sorozás és a félkatonai szervek használata mellett is kijelöli, hogy a korábban írtaknak megfelelően a Baltikum egyértelműen a NATO-ra támaszkodik a régió védelme során.

A haditechnikai fejlesztések

A szárazföldi katonai technikákban nagyfokú diverzifikáció figyelhető meg. Észtország és Lettország sokszínű, nem csak európai eredetű beszállítói körrel dolgozik. Ennek magyarázata az lehet, hogy gyorsan akarják felduzzasztani az elérhető haditechnika számát, amit szintisztán európai beszállítók nem feltétlenül tudnának rövid határidővel teljesíteni. Észtország fő fókuszja a katonai beszerzésekben a Military Balance+ adatai alapján az önjáró lövegek, a HIMARS rendszerek, a PSZH-k modernizálása, páncéltörő rakétarendszerek és drónok voltak. Lettország szűkösebb anyagi lehetőségei miatt kisebb jellegű beruházásokat indított, ámbár Rigának volt a legnagyobb szüksége a felzárkózásra. Lettország a légvédelemre, a HIMARS-okra, a PSZH-k beszerzésére és önjáró lövegekre fókuszált. 2023-ban Észtország Lettországgal közösen rendelt egy IRIS-T SLM légvédelmi rendszert Németországból. A két balti ország szándéknyilatkozatot írt alá a Németország által 2021-ben indított európai égboltvédelmi kezdeményezésben (ESSI) való részvételtől is. A légvédelmi rendszer képes lesz mind Észtország, mind Lettország légterét sikeresen

²⁸ Jonsson, Emma et al. (2024): *Multifaceted Conscriptio: A Comparative Study of Six European Countries*. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 7(1), 19–33.

lefedni, valamint az ukrajnai háború során már sikerességét is bizonyította.²⁹ Litvánia mutatta a legnagyobb sokféleséget és mennyiségi növekedést a katonai felszerelések terén az elmúlt években. 2022 decemberében 18 Caesart és 8 HIMARS-ot rendelt, valamint megkezdte NASAMS III légvédelmi rendszerek beszerzését. A fókusz tehát itt is a mélységi támadásokra is képes tűzérési eszközökön, a légvédelmen és a könnyebben páncélozott járműveken van. A légierő kis mérete miatt a NATO segítséget nyújt a térség légtérének biztosításában a Baltikumi Légtérrendészet program keretében.³⁰ A szövetségesek felváltva, négy hónapos rotációs rendszerben települnek a litvániai Šiauliai és az észtországi Ämari légi bázisokra, és szükség esetén a NATO Uedemben (Németország) található Egyesített Légi Műveleti Központja is készen áll a közreműködésre. Emellett pedig számos radarállomás telepítése is folyamatban van, ezzel garantálva, hogy akármilyen légi veszélyre gyorsan fel lehessen készülni, és az ellenlépések se késsenek. A robusztus szárazföldi haderőfejlesztések megerősíteni látszanak azt a hipotézist, hogy a balti országok a megtagadó elrettentés irányába kívánják elmozdítani a haderejüket. Feltehetően azzal kívánják eltántorítani Oroszországot, hogy megmutatják: egy esetleges konfliktus esetén a Baltikum képes lesz hatástalanítani az orosz légierőt, és a szárazföldi haderők képesek lesznek mélységi csapásokat mérni az Orosz Föderáció területén található katonai objektumokra, ellehetetlenítve a nagyobb csapatösszevonásokat és akár magát az épségben való eljutást is a csatatérre.

A szakértők szerint továbbá kritikus szükség van a nagy hatótávolságú képességek fejlesztésére és mély csapásmérési lehetőségekre, hogy megerősítsék a balti államok védelmét az esetleges orosz agresszióval szemben. Azt hangsúlyozzák, hogy az orosz katonai támaszpontok közelsége a balti államokhoz sebezhetővé teszi az egész balti régiót a gyors vagy váratlan csapásokkal szemben. Ez válaszul olyan fejlett rendszereket igényel, amelyek képesek az ellenséges infrastruktúrát és erőket a közvetlen határokon túl is célba venni és jelentősen károsítani. A hangsúly a nagy hatótávolságú precíziós fegyverek, például fejlett rakétarendszerek beszerzésén van, amelyek döntő csapást mérhetnek a kulcsfontosságú orosz katonai eszközökre mélyen az Oroszországi Föderáció területén belül. Ezeket a képességeket alapvető fontosságúnak tekintik a támadás elrettentése és a hiteles ellentámadási képesség biztosítása szempontjából. Emellett e rendszereknek a NATO kollektív védelmi stratégiájába való integrálása szintúgy elengedhetetlen a műveleti hatékonyság és a keleti szárny biztonságának fenntartása szempontjából.³¹

A korlátozott háború forgatókönyve, avagy a hibrid műveletek

A fentebb felsoroltak azonban mind a hipotetikus nyílt háború esetén játszanak szerepet, a képességek megléte a nyílt háború indításakor tudja betölteni a megtagadáson alapuló

²⁹ Nikers, Olevs (2023): *Latvia and Estonia Agree to Joint Acquisition of IRIS-T Air Defense Systems*. *Eurasia Daily Monitor*, 20(99).

³⁰ *Baltic Air Policing*. [online]. Forrás: NATO [2025. 01. 24.].

³¹ Kund, Oliver – Maran, Kaur – Roonemaa, Holger: *Satellite Imagery Analysis: What's Going on in Putin's Military Bases Behind the Estonian Border and How Big a Threat They Really Pose Us*. [online], 2024. 11. 01. Forrás: Eesti Ekspress [2025. 01. 21.].

elrettentés funkcióját. A közvetlen konfrontációnál ugyanakkor valószínűbb, hogy a már említett, küszöb alatti vagy hibrid műveletekkel próbálkozhatna az orosz fél, ahogy azt 2014-ben a Krímben is tette, ezzel közvetlen célja a zavarkeltés, a végső célja pedig a NATO 5. cikkelyének megkérdőjelezése lehetne.

Az orosz ajkú lakosokról

A balti országok számára bonyolítja a helyzetet, hogy mindháromban jelentős az orosz ajkú lakosság, akik kitettek lehetnek az orosz propagandagépezet működésének. Az orosz anyanyelvűek aránya a teljes népességre vetítve ráadásul a Szovjetunió szétesése óta közel változatlan maradt. Lettországbán az oroszok a teljes lakosság 37,5%-át teszik ki, különösen jelentős a számuk Rigában (35,7%) és Daugavpilsben (48,6%). Litvániában ez az arány 15,3% a teljes népességre vetítve, és Klaipėda (19,5%), valamint Visaginas (52%) városokban található a legnagyobb orosz közösségek. Észtországban 31,4% az orosz ajkúak aránya, Ida-Virumaa megyében az oroszok teszik ki a lakosság 83%-át, Narva városban pedig a lakosság 95%-a orosz ajkú, míg 86%-a orosznak is vallja magát. Észtország ötödik legnagyobb városában, Kohtla-Järvében az oroszok aránya 80%, a második legnagyobb tengeri kikötőben, Sillamäében pedig 87,5%. Tallinban is 36,5% az oroszok aránya. A balti országokban történelmi okokból adódóan az oroszok főként nagy ipari városokban és stratégiai jelentőségű területeken koncentrálódnak, erős kulturális és társadalmi összetartás jellemzi őket. A jelentős orosz ajkú kisebbség biztonsági kockázatot is jelent a Baltikum országaiban, amire különböző megoldási javaslatokat dolgoztak ki 1991 után.³² Az orosz nyelvű médiumok – mind a belföldi (a helyi orosz anyanyelvűeket célzó) csatornák, mind az Oroszországból érkező adások – a propaganda és a dezinformáció eszközeivé válhatnak. Az orosz ajkú lakosság állítólagos diszkriminációját vagy marginalizálását hangsúlyozó narratívák célja az, hogy társadalmi disszonanciát keltsenek, és erodálják a kormányokba vetett bizalmat. Ennek végső célja a politikai döntéshozatal megnehezítése vagy megbénítása, ami csökkenti a társadalmi ellenálló képességet.

A legnagyobb veszélyt egy Donbaszhoz hasonló forgatókönyv jelenti. Az orosz aktor hipotetikusán megpróbálhatná olyan szintre szítani az orosz ajkú lakosságot érintő feszültségeket, hogy azok vagy megpróbálják valami módon magukhoz ragadni a politikai hatalom bizonyos részeit, vagy szeparatista törekvésekbe kezdjenek. A valódi veszélyt az okozza, hogy a balti államok nem lehetnek teljesen biztosak benne, hogy a NATO egy ilyen esetben is a segítségükre sietne-e – elvégre a NATO 5. cikkelye még sohasem lett hasonló helyzetben élesen kipróbálva. A kérdés tehát adja magát: kockáztatna-e a NATO atomháborút Narváért?³³ A kérdés felmerülhetne egy teljesen nyílt, konvencionális háború esetén is, azonban ebben az esetben nem az írott betű ambiguitása állna fenn. Így a „hibrid dilemma” létezése önmagában indokolja, hogy miért kell a szeparatista törekvéseknek azonnal elejét venni.

³² Simonyan, Renald H. (2022): *The Russian-Speaking Diaspora in the Baltic States: A Socio-Cultural Aspect*. *Baltic Region*, 14(2), 144–157.

³³ Motyl, Alexander: *Would NATO Defend Narva?* [online], 2008. 09. 08. Forrás: Atlantic Council [2025. 01. 21.].

Megoldási kísérletek

A probléma megoldása érdekében a balti országok jelentős erőfeszítéseket tettek a nemzeti sajtótermékek és információforrások fejlesztése és a független újságírás támogatása terén; a cél az orosz nyelvű média befolyási kísérleteinek semlegesítése és megállítása. Ezek az erőfeszítések a nemzeti identitás megerősítésére és a média függetlenségének biztosítására irányuló szélesebb körű kezdeményezések részét képezik a célzott külső nyomással szemben.

Specifikus intézkedésként Észtország jelentős előrelépést tett az ETV+, az orosz anyanyelvűeket célzó közszolgálati médiacsatorna bevezetésével, amely sikeresen növelte a médiabizalmat e népességcsoport körében. Litvániában a közszolgálati média annak ellenére is növelte a nézői bizalmát, hogy a kereskedelmi tömegtájékoztatási eszközökhöz képest kisebb közönséget ér el. Lettországbán, noha a hallgatók nagyobb bizalmat mutatnak a kereskedelmi média irányába, továbbra is keresik a módját annak, hogyan lehetne növelni a közszolgálati médiumok hatókörét és hitelességét.³⁴ A balti államok továbbá olyan politikai és jogi keretet hoztak létre, amelynek explicit célja az orosz befolyás csökkentése, hiszen azt kiemelt nemzetbiztonsági fenyegetésnek tekintik. Ezek a keretek magukban foglalják az orosz médiatartalmak korlátozását és a nemzeti érdekekhez igazodó helyi médiumok támogatását.

Észtországban a kormány aktívan korlátozta az orosz médiát. Felfüggesztette a Kremllel kapcsolatba hozható televíziós csatornák – például a Roszszija Szevodnya cégcsoport érdekeltségébe tartozó Szputnyik – sugárzási engedélyét. Mindezt a már előbb említett hazai orosz nyelvű médiába történő aktív befektetés mellett (lásd: az előbb említett ETV+ televíziós csatorna). A cél alternatív, megbízható hírforrást biztosítani az orosz ajkú kisebbség számára a felforgató média kizárásával párhuzamosan. Észtországban a jogi keretek büntethetővé teszik a nemzetbiztonságot veszélyeztető dezinformáció terjesztését is, ami komoly jogi elrettentő erő a propagandával szemben.

Lettország foganatosította a régióban a legkiterjedtebb intézkedéscsomagot. Több orosz televíziós csatornát azonnali hatállyal betiltott, arra hivatkozva, hogy aggályosnak tartja a Kreml narratíváinak terjesztésében játszott szerepüket. Emellett módosította médiatörvényeit, ami megkönnyíti a dezinformációt terjesztő csatornák engedélyének felfüggesztését vagy visszavonását. A lett kormány szintúgy erőforrásokat különített el a helyi független orosz nyelvű média támogatására, hogy ellensúlyozza Moszkva befolyását, és lépéseket tett a médiaműveltség előmozdítására a fiatalabb generációkat célzó oktatási kampányok révén.

Litvániában a kormány hasonlóképpen betiltotta az orosz televíziós csatornákat, különösen azokat, amelyek Kreml-barát narratívákat népszerűsítenek vagy az Ukrajna elleni agressziót validálják. Litvánia szintúgy hangsúlyt fektetett a dezinformáció elleni jogalkotási intézkedésekre, és szigorú büntetéseket vezetett be a káros tartalmakat terjesztő egyénekre vagy szervezetekre. Továbbá együttműködött a civil társadalmi szervezetekkel

³⁴ Jöesaar, Andres – Rožukalne, Anda – Jastramskis, Deimantas (2022): *Trust in Public Service Media in the Baltic States. Journal of Baltic Studies*, 53(4), 587–611.

a polgárok médiamanipulációról való felvilágosítása és a propagandával szembeni ellenálló képesség megerősítése érdekében.

Mindhárom ország uniós szinten is összehangolta erőfeszítéseit, szankciókat szorgalmazott az orosz államilag ellenőrzött médiával szemben, és megerősítette a blokk kollektív válaszlépéseit a dezinformációval szemben. Észtország, Lettország és Litvánia az egyedi politikai és társadalmi környezetükhöz igazított intézkedésekkel átfogó keretet dolgozott ki az orosz média befolyásolásának korlátozására, valamint információs és demokratikus környezetük védelmére.³⁵ A médiafelügyelet sikerének tudható be, hogy a Baltikumban gyakorlatilag nincsenek oroszparti elszakadási kísérletek, annak ellenére sem, hogy 1993-ban például Narvában még petíción keresztül nagyobb autonómiát követeltek a helyi orosz ajkú lakosok,³⁶ és hogy 2014 óta az orosz állami média egyre gyakrabban firtatta a baltikumi orosz kisebbség elnyomását. Noha a médiatér ellenőrzése nem feltétlenül képezi részét a megtagadó elrettentésnek, azáltal mégis azzá válik, hogy növeli a társadalmi ellenálló képességet. Ezt a szempontot pedig Oroszországnak feltétlenül számításba kell vennie a stratégiai számításai során minden agresszív lépés előtt.

A nem nyílt konfrontációs zavarkeltő műveletek

Terrorizmus

A szárazföldi hadviselés területe az elmúlt évtizedben jelentősen megváltozott, és kevesebb ember, idő és pénz is elegendő jelentős rombolás eléréséhez. Ez a változás komoly küszöbérték alatti lehetőségeket kínál az offenzív akciókra. Az olyan stratégiai célpontok, mint a katonai támaszpontok és a logisztikai bázis, beleértve a közlekedési csomópontokat és a fegyverraktárakat, kulcsfontosságúak a hadviselésben, mivel a logisztika központi szerepet játszik a műveleti sikerben. Az ukrajnai konfliktus rávilágít az ellátási láncok kritikus szerepére, mivel e csomópontok megszakadása aláássa a műveleti képességeket, a csapatok készenlétét és a rugalmasságot. Az ilyen visszaesések gyengíthetik a NATO kollektív válaszlépéseit, és csökkenthetik a hosszú távú kockázatvállalási hajlandóságát. A Kreml befolyása Kelet-Európában továbbra is erős, míg Nyugat-Európában a csökkenő orosz titkosszolgálati jelenlét miatt a Kreml nagyobb mértékben támaszkodik a proxykra és a bűnszövetkezetekre.³⁷ A növekvő polarizáció szintén termékeny talajt biztosíthatna az ideológiai motivált személyek toborzásához.

Az olyan szabotázsmodszerek, mint a gyújtogatás, a robbantások és a belső fenyegetések, fokozódó népszerűséget élveznek a Kreml köreiből, amint azt a cseh fegyverraktár elleni 2014-es támadás és a közelmúltbeli nyugat-európai gyújtogatások is mutatják. Ezek a taktikák nemcsak azonnali károkat okoznak, hanem hosszú távú erőforrásterheket is rónak rájuk, létrehozva azt, amit Mark Galeotti „weaponised inconvenience” elnevezéssel

³⁵ Vorotnikov, V. V. – Ivanova, N. A. (2019): *Russian Soft Power in the Baltic States Through the Lens of Research: Traditions, Competition, Confrontation*. *Baltic Region*, 11(3), 107–124.

³⁶ *Chronology for Russians in Estonia*. [online], 2004. Forrás: UNHCR [2025. 01. 21.].

³⁷ Morley-Davies 2025.

illetett, azaz nyersfordítással „fegyverré alakított kellemetlenségként” írja le.³⁸ A kivitelezők a Baltikum területén feltételezhetően a Kreml titkosszolgálati lennének (tehát nem a fentebb leírt, ma inkább Nyugat-Európában tevékenykedő bűnszervezetek és proxyk), hiszen a klasszikus titkosszolgálatok a mai napig nagyobb befolyással és hatókörrel rendelkeznek Kelet-Európában. Ezek mellett a repülőgépek nyilvánvaló célpontnak tűnnek, és aggodalomra ad okot, hogy a Kreml „próbaképpen” teherszállító repülőgépeket próbált szabotálni. A radarberendezések szabotálása szintúgy kis erőbefektetéssel nagy kárt okozó befektetésnek ígérkezhet a moszkvai döntéshozók számára.

A tenger is létfontosságú a biztonság és a jólét szempontjából, hiszen rajta is bonyolódik a kereskedelem, ellenőrizni lehet róla kulcsfontosságú területeket, számos geostratégiai fojtópont található rajta. A mélytengeri műveletek fejlődésével tovább nőtt a stratégiai jelentősége is, és épp ezért, akárcsak a szárazföldi célpontok, ezek is képezhetnék szabotázsakciók vagy terrorista cselekedetek tárgyát. A tenger alatti infrastruktúra, például a kommunikációs kábelek és az energiavezetékek, újabb támadások különösen nagy sikerrel kecsegtető célpontjai lehetnének. Az Északi Áramlat 2 gázvezeték felrobbantása rávilágított ezen eszközök sebezhetőségére, különösen a Balti-tenger sekély vizein. Több kábelt vagy csővezetékot érő szimultán csapás jelentősen megzavarhatná a kommunikációt, pénzügyi zavarokat vagy energiahányt idézhetne elő, és ezáltal társadalmi instabilitást okozhatna.

Ezek a műveletek komoly szaktudást igényelnek, így valószínűleg az orosz GUGI (Mélytengeri Kutatási Főigazgatóság) bevonásával, mélytengeri tengeralattjárókkal és speciális búvárokkal felszerelve kiviteleznék őket. Habár az ilyen akciók csökkentik a tagadhatóságot, kétértelműségük megnehezíti a NATO megtorlással kapcsolatos döntéshozatalát. A módszerek között szerepelnek drónok, aknák vagy fejlett eszközökkel felszerelt búvárok, amelyeket potenciálisan Kalinyingrádból, az orosz balti flotta székhelyéről indítanának.

A Balti-tengeren a közelmúltban bekövetkezett tenger alatti kábelkárok miatt a NATO a kritikus infrastruktúrák védelme érdekében elindította a Balti Őrszem műveletet. Ez a misszió fregattokat, tengeri járőröző repülőgépeket és haditengerészeti drónokat vet be a felügyelet fokozására és a potenciális szabotázsakciók megakadályozására. Svédország emellett három hadihajóját rendelkezésre bocsátotta a NATO balti-tengeri jelenlétének megerősítésére, a víz alatti infrastruktúra védelmére összpontosítva. A svéd hadsereg egy ASC 890 típusú megfigyelő repülőgépet is bevet, a parti őrseg pedig négy hajót biztosít, további hét pedig készenlétben áll.³⁹

Kiberfenyegetés

A kiberhadviselést, amelyet 2016-ban hivatalosan a NATO ötödik területként ismertek el, egyre inkább erőttöbbszörözőnek tekintik a kinetikus és a küszöb alatti műveletekben. A Kreml hamar felismerte a stratégiai értéket, különösen a modern, nagymértékben

³⁸ Morley-Davies 2025.

³⁹ Cook, Lorne – Gera, Vanessa: *NATO Announces a New Mission to Protect Undersea Cables in the Baltic Sea*. [online], 2025. 01. 14. Forrás: AP News [2025. 01. 26.].

összekapcsolt világban, és hamar elkezdte felforgató tevékenységeiben felhasználni. Az olyan kritikus ágazatok, mint a közlekedés, a pénzügyek, az energia, a kormányzat és az egészségügy, sebezhető célpontokat jelentenek, hiszen zavarásuk kétségbeesést okozhat és társadalmi megroppanáshoz vezethet. Különösen az egészségügy jelent nagy hatású célpontot, hiszen ennek zavarása pánikot kelt és emberéleteket követel, ezáltal gyengítve az intézményi bizalmat és csökkentve a társadalmi ellenálló képességet. Emellett pedig arra kényszeríti az érintett államokat, hogy a külső fenyegetések helyett a belső válságokra összpontosítsanak.

Oroszország kiberműveletei elmoszák a határokat az állami és a bűnözői szereplők között, és gyakran használnak proxykat a tagadhatóság fenntartása érdekében. Egy tömeges egészségügyi támadásban valószínűleg bűnözői csoportok is részt vennének. A lehetséges módszerek közé tartoznak a háborúra félretett nulladik napi exploitok, vagy az olyan általánosabb támadások, mint az elosztott DDoS-támadások és a zsarolóprogramok, amelyeket gyakran adathalászzal indítanak. Az emberi tényező továbbra is a legnagyobb sebezhetőség a kibertérben, ami rávilágít a szilárd kiberbiztonsági tudatosság és intézkedések kritikus szükségességére.

Kibervédelem

Észtország, Lettország és Litvánia természetesen el akarja hárítani a fenyegetéseket ezen a területen is. Észtország különösen élen jár; meg akarja védeni magasan digitalizált társadalmát, és képessé akar válni érdemben reagálni az állandó fenyegetésekre. Észtország kiberstratégiáját globálisan elismerik annak kifinomultságáért. A stratégia integrálja a polgári és a katonai erőfeszítéseket, mivel az a jelentős kibertámadásokra adott válaszként fejlődött ki, gondolva itt például a 2007-es eseményekre.⁴⁰ Ezek a támadások katalizálták a proaktív és átfogó kiberbiztonsági doktrína kialakítását. Észtország azóta jelentős összegeket fektetett be a kiberfenyegetések hírszerzési platformjaiba (mint például egy azonnali hírmegosztó infrastruktúrába), gyakran olyan nemzetközi partnerekkel együttműködve, mint az Egyesült Államok. Ezek a fejlesztések egy jól meghatározott kormányzati keretrendszerben valósulnak meg, élén egy dedikált kiberparancsnoksággal a katonai erők között, amely a védelmi információs rendszerek védelmére és az operatív küldetések biztosítására összpontosít. Az Észt Védelmi Liga (EDL) Kibervédelmi Egysége önkénteseket, köztük IT-szakembereket von be a nemzeti védelmi képességek növelésébe. Az állami funkciók biztonságának és folyamatosságának biztosítása érdekében Észtország úgynevezett adatnagykövetséget hozott létre Luxembourgban, amely a kormányzat kritikus információit tárolja, és biztosítja az e-kormányzati funkciók folyamatosságát. Az Információs Rendszer Hatóság (RIA) kulcsszerepet játszik a kritikus infrastruktúra

⁴⁰ 2007-ben Észtországot egy sor kibertámadás érte, amelyek a kormányzat, a pénzügyi szektor és a média weboldalait célozták, ezzel megbénítva az ország digitális infrastruktúráját. A támadásokat széles körben Oroszországnak tulajdonították, és ez volt az egyik első példa egy nemzeti szintű, összehangolt kibertámadásra. Lásd Szentgáli Gergely (2013): *A NATO kibervédelmi politikájának fejlődése. Nemzet és Biztonság*, 6(3–4), 76–83.

védelmében és a kiberincidensek kezelésében, növelve Észtország digitális rendszereinek robusztusságát. Tallinn ad otthont a NATO kiberbiztonsági kiválósági központjának is. Észtország kiberbiztonsága állandóan központi helyet foglal el az ország biztonságpolitikai vitáiban, ennek megfelelően állandók az erőfeszítések, hogy naprakészen tartsák a rendszert, így kezelve a dinamikus változó fenyegetéseket. Az újabb stratégiák hangsúlyozzák az ország egészére kiterjedő, holisztikus megközelítés fontosságát, amelybe bevonják a magánszektor, az oktatási intézmények és a kormányzati minisztériumokat. A legújabb stratégiák is megismétlik a nemzeti kibervédelmi képességek fejlesztésének szükségességét egy szélesebb kollektív védelmi keret részeként.⁴¹ Habár Lettország és Litvánia is jelentős előrelépéseket tett kibervédelmi stratégiáinak kidolgozásában, a gyakorlati végrehajtás és a gyorsan változó kiberfenyegetésekhez való alkalmazkodás továbbra is kihívást jelent. Litvánia a Litván Köztársaság kiberbiztonságról szóló törvénye és a nemzeti kiberbiztonsági stratégia révén jogi keretet hozott létre, amely meghatározza a kiberbűnözés megelőzésére és kivizsgálására vonatkozó célkitűzéseket. 2022 óta Litvánia jelentősen megerősítette kiberbiztonsági intézkedéseit. Az operatív jellegű intézkedések eredményeként elmélyült az együttműködés a Nemzeti Kiberbiztonsági Központ (NCSC) és a hírszerző intézmények között. A hangsúly az információmegosztásra és a közös gyakorlatokra helyezendő az új rendelkezések szerint. A kiberbiztonság a megnövelt védelmi költségvetésben is kiemelt figyelmet élvez. Litvánia kiterjesztette nemzetközi együttműködését az EU-s és NATO-partnerekkel, és aktívan részt vesz olyan kezdeményezésekben, mint például az EU gyorsreagálású kibervédelmi csoportjainak bevetése Ukrajna támogatására. Litvánia emellett levonta a tanulságokat Ukrajna sikeres kibervédelmi erőfeszítéseiből, és ezeket a tapasztalatokat felhasználta stratégiái finomítására, az ellenálló képesség fokozására és a kritikus infrastruktúrák jobb védelmére. Ezek a fejlemények Litvánia 2022 előtti, szilárd kiberbiztonsági keretrendszerére épülnek, hangsúlyozva a nemzet elkötelezettségét a hibrid fenyegetések kezelése és a nemzetbiztonság védelme iránt a változó geopolitikai környezetben.⁴²

Energiafüggőség

Észtország, Lettország és Litvánia az energiabiztonság terén is jelentős lépéseket tett. Az európai közösséggel szinkronban minimálisra szorították az orosz származású energiahordozók importját, hiszen ez kitetté teszi őket az orosz zsarolási kísérleteknek. Litvánia már 2022 májusától teljesen függetlennek nyilvánította magát az orosz energiaimporttól.⁴³ 2021-ben még nyersolajimportjának közel 80%-a Oroszországból származott. 2022-re Oroszország részesedése a Litvániába irányuló nyersolajimportból mindössze

⁴¹ *Cyber Capabilities and National Power. Volume 2.* [online], 2023. Forrás: International Institute for Strategic Studies [2025. 01. 25.].

⁴² Vilpišauskas, Ramūnas (2024): *Gradually and then Suddenly: The Effects of Russia's Attacks on the Evolution of Cybersecurity Policy in Lithuania.* *Policy Studies*, 45(3–4), 467–488.

⁴³ Rokicki, Tomasz – Bórawski, Piotr – Szeberényi, András (2023): *The Impact of the 2020–2022 Crises on EU Countries' Independence from Energy Imports, Particularly from Russia.* *Energies*, 16(18), 6629.

17,1%-ra csökkent, 2022 áprilisától kezdve pedig egyáltalán nem érkezett több orosz kőolaj Litvániába, valamint az orosz elektromos áram importját is beszüntették. Az átlálás azonban jelentős pénzügyi költségekkel járt, az energiaárak és az infláció erőteljes emelkedésével. Litvánia a megújuló energiaforrások fejlesztését is prioritásként kezeli, így az utóbbi években jelentős növekedést ért el a nap- és szélenergia-kapacitásban, és olyan projekteket is támogatott, mint például a tengeri szélerőművek. Ezen erőfeszítések ellenére a hosszú távú függetlenség és a környezetvédelmi célok fenntartása érdekében a zöld energiába és az energiahatékonyságba való további beruházásokra van szükség.⁴⁴

Észtország az energiabiztonságra való összpontosítása miatt történelmileg alacsony szinten tartotta az orosz energiától való függőségét (2020-ban a bruttó energiafogyasztásnak csak 10,5%-a származott Oroszországból), ugyanakkor bizonyos ágazatokban továbbra is függ az orosz gáztól és kőolajtól. A válságra válaszul Észtország intézkedéseket vezetett be az orosz gázimport 2022 végéig történő leállítására, a gázfogyasztás 26%-os csökkentésére, valamint olyan projektek fellendítését kezdte szorgalmazni, mint a Finnországgal közös LNG-terminál. A stratégiai fókusz az energiaforrások diverzifikálása a megújuló energiatermelés – különösen a szél- és napenergia részesedésének – növelésével, valamint a zöld hidrogén és nukleáris lehetőségek feltárásával. A kormány hangsúlyozta a fosszilis tüzelőanyagokról, például a földgáztól az alternatívákra, köztük a palaolajra és a biomasszára való áttérést. Észtország kötelezettséget vállalt arra is, hogy 2025-re leválik az orosz villamosenergia-hálózatról, és a nagyobb energiafüggetlenség érdekében integrálódik az európai hálózatba.⁴⁵ Ezt a kötelezettséget végül 2025 februárjában, a cikk írásának idején teljesítette is.⁴⁶

A korábban az orosz energiától függő Lettország (2021-ben földgázimportjának több mint 90%-a Oroszországból érkezett) is gyorsan próbált adaptálódni a megváltozó biztonsági környezethez, és a litvániai Klaipėda LNG-terminált kezdte priorizálni földgázimportjában, valamint 2022-re 38%-kal csökkentette a földgázfogyasztást. A legfontosabb szakpolitikák közé tartoztak az energiaárak ársapkázása, a megújuló energiával kapcsolatos projektek támogatása, valamint a szél- és napenergia elterjedésének felgyorsítását célzó jogalkotási reformok. A hosszú távú stratégiák közé tartozik az energiaforrások diverzifikálása, a megújuló kapacitások növelése és az EU szén-dioxid-mentesítési céljaihoz való igazodás hangsúlyozása. Jelentős beruházások irányulnak az infrastruktúra korszerűsítésére, beleértve az Észtországgal közös ELWIND tengeri szélerőműprojektet és az épületek energiahatékonyságának javítására irányuló kezdeményezéseket. Ezen előrelépések ellenére továbbra is kihívást jelent a közlekedési ágazat szén-dioxid-mentessé tétele és az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése. A közúti közlekedés elsődleges üzemanyagát, a dízelüzemanyagot már a háború előtt is elsősorban Litvániából importálták, ugyanakkor (Finnország után) Oroszország volt a harmadik legnagyobb

⁴⁴ Janeliūnas, Tomas (2023): *Energy Without Russia: The Case of Lithuania*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.

⁴⁵ Lepmets, Joanna (2023): *Energy Without Russia: The Case of Estonia*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.

⁴⁶ Bennett, Tom: *Baltic States Unplug From Russia and Join EU Power Grid*. [online], 2025. 02. 09. Forrás: BBC [2025. 02. 28.].

beszállító. Az ukrajnai háború és az uniós szankciók után azonban Lettország igyekezett csökkenteni az orosz kőolajimporttól való függőségét. Emellett pedig fokozta erőfeszítéseit, hogy teljes mértékben az európai villamosenergia-hálózatba integrálódjon, és ezen a területen is csökkentse kitettségét, amelynek eredményeként 2025 februárjában ők is sikeresen leváltak az orosz elektromos hálózatról.⁴⁷

Biztonság- és védelempolitikai stratégiák összehasonlítása

A következőkben Észtország, Lettország és Litvánia stratégiai dokumentumait is össze fogom vetni, mintegy zárásaként a már egyenként megvizsgált szakpolitikáknak és gyakorlati alkalmazásuknak. Észtország oldaláról a 2023-ban az észt kormány által elfogadott nemzetvédelmi koncepciót⁴⁸ mutatom be, Lettország részéről a 2023-as átfogó nemzetvédelemről⁴⁹ szóló dokumentumot, Litvánia nemzetvédelmi stratégiájáról pedig (amely az ukrajnai háborúra nem új nemzetstratégiai terv megalkotásával reagált, hanem átdogozott jogszabályi környezettel és kiegészítő rendelkezésekkel) egy szakértők által írt elemzésen⁵⁰ keresztül adok számot, kiegészítve a litván kormány hivatalos, 2024-ben elfogadott nemzeti fenyegetettségi értékelésével.⁵¹ A dokumentumok árnyalt képet adnak arról, hogy Észtország, Lettország és Litvánia milyen biztonságpercepciókra alapozva dolgozta ki védelmi stratégiáját, és hogy ezek a percepciók hogyan szivárognak le a politikai szintre. Mindegyik ország egyedi politikai, társadalmi és földrajzi környezetéből adódóan eltérő prioritásokat tükröz, azonban a tágabb geopolitikai kontextus hasonló platformra tereli őket. A vizsgálat eredményeit lentebb a 2. táblázatban is összesítem.

Észtország nemzeti védelmi stratégiája kiemeli, mennyire fontos a polgári infrastruktúra integrálása a védelmi tervezésbe, hangsúlyozva az olyan területek megerősítésének szükségességét, mint az oktatás, a média és a pszichológiai védelem a nem katonai jellegű nyomás és a propaganda ellen. Észtország a független védelmi képességek meglétét is prioritásként kezeli, annak érdekében, hogy egy potenciális konfliktus korai szakaszában képes legyen kitartani a segítség megérkezéséig. Ez magában foglalja a területvédelmi és a félkatonai egységeket, például az Észt Védelmi Ligát, amely a helyi közösségeket bevonja a nemzetvédelmi erőfeszítésekbe. Az egyesített erők koncepciója biztosítja, hogy valamennyi katonai egység egyetlen, egységes parancsnoki struktúra alatt működjön, amely interoperábilis a szövetséges erőkkel.

Lettország állami védelmi koncepciója jelentős hangsúlyt fektet a készenléti kultúra előmozdítására, hangsúlyozva az egyének, a vállalkozások és a nem kormányzati szervezetek szerepét a válsághelyzetekre való felkészülésben és a helyreállítási munkákban, a hagyományos katonai készenléten felül. A dokumentum átfogó nemzetvédelmi

⁴⁷ Pētersone, Krista (2023): *Energy Without Russia: The Case of Latvia*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.

⁴⁸ *National Security Concept of Estonia*. [online], 2023. Forrás: Republic of Estonia, Government [2025. 01. 25.].

⁴⁹ *The State of Defence Concept*. [online], 2023. Forrás: mod.gov.lv [2025. 01. 25.].

⁵⁰ Rogulis, Dovydas (2024): *Understanding Lithuania's Total Defence Approach in the Face of Russian Threat Through Principal-Agent Theory*. *Security and Defence Quarterly*, 49(1).

⁵¹ *National Threat Assessment of Lithuania*. [online], 2024. Forrás: vsd.lt [2025. 01. 25.].

megközelítést tükröz, amely a katonai, kormányzati és társadalmi erőforrások integrációjára helyezi a hangsúlyt, hogy biztosítsa a katonai és nem katonai fenyegetésekkel szembeni ellenálló képességet és felkészültséget. Ez a megközelítés a védelmi koncepció szerint is mélyen kötődik Lettország idegen megszállással kapcsolatos történelmi tapasztalataihoz, ami a szuverenitásra és a nemzeti egységre mint a biztonsági stratégia sarokköveire helyezi a hangsúlyt. Az ország védelmi politikája holisztikus megközelítést mutat, amely ötvözi a társadalmi szerepvállalást, a gazdasági rugalmasságot és a nemzetközi együttműködést. A nemzetbiztonságot közös felelősségnek tekinti, amely valamennyi polgár és intézmény aktív részvételét igényli, miközben szilárdan gyökerezik a NATO-n és a regionális szövetségeken keresztül megvalósuló kollektív védelem elvében. A társadalmi és katonai dimenziók ilyen integrációja tükrözi Lettország elkötelezettségét biztonságának bármi áron történő szavatolása iránt az egyre összetettebb és kiszámíthatatlanabb geopolitikai környezetben.

Litvánia szintúgy a teljes védelemmel kapcsolatos állami és kormányzati prioritások összehangolásának kihívásaival foglalkozik. A dokumentum megerősíti, hogy Oroszországot nemcsak katonai szempontból, hanem kulturális, politikai és információs nyomása révén is egzisztenciális fenyegetésnek tekintik. Oroszország dezinformációs kampányait és hibrid hadviselési stratégiáit a litván demokratikus struktúrák és a társadalmi kohézió aláásására irányuló erőfeszítéseként írják le, Belaruszt pedig e fenyegetések bűnrészes segítőjeként pozicionálják. A közvetlen katonai konfrontáción túl Litvánia az orosz befolyás eszközeiként azonosítja a gazdasági kényszerítést és az energiafüggőséget, kiemelve a hagyományos és nem hagyományos biztonsági kihívások kereszteződését. Kínát másodlagos kihívóként azonosítják Litvánia biztonsági környezetében, különösen a kiberkémkedés és a stratégiai gazdasági nyomásgyakorlás tekintetében, ami a fenyegetettségi tudatosság diverzifikálódását jelzi. Litvánia védelmi politikája, akárcsak a többi balti országé, kettős megközelítést tükröz: a társadalom, a kormányzat és a magán-szereplők bevonásával megvalósuló teljes védelmi modell integrálása mellett továbbra is nagymértékben támaszkodik a NATO kollektív védelmére. Litvánia stratégiájában a kulturális és történelmi narratívákat a pszichológiai védelem eszközeiként használja fel – a cél az egység és a külföldi befolyással szembeni ellenálló képesség érzetének megteremtése, másképp szólva a társadalmi reziliencia. Mindhárom ország kifejezetten elismeri a nemzetközi jogi keretek – például a NATO 5. cikke és az uniós szerződések – szerepét, amelyek védelmi pozíciójuk alapját képezik (2. táblázat).

2. táblázat: A balti államok biztonságpolitikai dokumentumainak értékelése

Aspektus	Észtország	Lettország	Litvánia
Elsődleges cél	Elrettentés, szuverenitás, totális védelmi képesség megvalósítása, erre eszköz és cél a NATO-integráció.	Szuverenitás, elrettentés, területvédelem, társadalmi ellenálló képesség.	Elrettentés, függetlenség, totális védelmi képesség megvalósítása.
Oroszországhoz és Belaruszhoz fűződő viszony	Oroszország direkt fenyegetésként jelenik meg, és átfogó NATO-feladat-ként írják le a védelmet. Belaruszt mint csatlós államot említik.	Oroszország egzisztenciális fenyegetés, és Belarusz annak szövetségese, ami teret ad potenciális támadásoknak.	Oroszországot tekinti az elsődleges agresszornak, Belaruszt pedig az orosz képességeknek szabad utat engedő szatellitállamnak.
Elsődleges biztonsági fenyegetés	Orosz agresszió, hibrid hadviselés és kiberfenyegetések. Fokozott orosz katonai csapatösszevonások az észet határ közelében.	Oroszország katonai dominanciája és Belarusz által támogatott hibrid taktikája jelenti a közvetlen fenyegetést.	Oroszország katonai agressziója, a hibrid fenyegetések és Belarusz mint az orosz haderő potenciális felvonulóterülete.
A terrorizmus és a szabotázsakciók elleni védelem kérdésköre	Elismeri a szabotázst és a terrorizmust mint a hibrid fenyegetések részét, kiemelve az ellenálló képességek fejlesztésének szükségességét.	A terrorizmust és a szabotázst jelentős, de másodlagos nemzetbiztonsági fenyegetésnek tekinti. Az infrastruktúra védelme ugyanakkor prioritás.	Kiemeli a kritikus infrastruktúrát érintő szabotázs kockázatát mint aszimmetrikus fenyegetést.
A katonai beruházások fókusz	Területvédelem, NATO-interoperabilitás, előretolt védelem.	Személyzet, infrastruktúra, modern technológia.	Modernizáció, gyorsreagálású erők felépítése, a növekvő kiadások gazdasági igényeinek kiszolgálása.
Társadalmi részvétel	Polgári védelem, paramilitaris szervek. Teljes védelmi integráció.	Nemzeti Gárda, a lakosság felkészítése a hadviselésre oktatással, tartalékosképzés.	Mindent átfogó, holisztikus, társadalmat és katonaságot integráló védelmi megközelítés.
Kiberbiztonság	NATO-integráció, fejlett kiberképességek.	Ellenálló képesség a kibertámadásokkal szemben.	Együttműködés az állami és a magánszektor között.
Energiabiztonság	Függetlenség, ellenálló képesség szerepének hangsúlyozása.	A hibrid hadviselés elleni intézkedések keretrendszerében értelmezendő.	Kritikus sebezhetőség, az ellenálló képességre való összpontosítás.
A NATO szerepe és egyéb regionális partnerségek	Erős NATO-orientáció és érdekegyeztetés, integráció elmélyítésének szorgalmazása, szoros együttműködés az északi országokkal és az USA-val.	Mély NATO-integráció, hangsúlyt fektet az EU-val és a szövetségesekkel való stratégiai partnerségre.	A NATO kollektív védelmére helyezi a hangsúlyt, az USA-val való kétoldalú partnerség előtérbe helyezése és a többoldalú partnerségek fontossága.

Forrás: a szerző szerkesztése

Konklúzió

A balti államok – Észtország, Lettország és Litvánia – védelempolitikája egyedülálló történelmi tapasztalataik, geopolitikai helyzetük és az aktuális biztonsági kihívások összefüggésében értelmezhető. A bemutatott dokumentumok alapján megerősítve látom a hipotézist, miszerint az orosz–ukrán háború eszkalációja, valamint a Szovjetunió megszállásának kollektív emlékezete jelentős hatással van nemzeti identitásukra, amely direkt összefüggésben áll stratégiai döntéseikkel és biztonságpolitikájukkal. A tanulmány rávilágított, hogy a történelmi tapasztalatok mélyen befolyásolják a balti országok fenyegetésérzékelését és a védekezésük irányvonalát. A „Soha többé!” elv által vezérelve ezek az államok a NATO-tagságukat alapvető biztonsági garanciaként értelmezik, és nagy hangsúlyt fektetnek a szövetség kollektív erejének kihasználására. Megerősítve látom továbbá, hogy a megtagadáson alapuló elrettentés stratégiája – amely az agresszió sikerének ellehetetlenítésére törekszik – a balti védelempolitika központi eleme, és az nem csupán lózungszinten jelenik meg a stratégiai dokumentumokban, hanem valós igényként szivárog le a szakpolitikai szintekre. Ez a megtagadó elrettentő stratégia manifesztálódik a konvencionális katonai képességek fejlesztésében, a kiberbiztonsági intézkedésekben, valamint a hibrid fenyegetések kezelésében, beleértve az orosz ajkú lakosság körében végzett hatékony ellenpropaganda-műveletekben is.

A NATO-val való szoros együttműködés, a védelmi kiadások folyamatos növelése és az infrastruktúra fejlesztése – például a Rail Baltica projekt – mind arra irányul, hogy a balti államok minimalizálják a külső agresszió kockázatát. Ugyanakkor a geopolitikai realitások és az erőforrások korlátai miatt ezek az országok továbbra is a NATO és az EU keretein belüli kollektív biztonsági együttműködésre támaszkodnak, amelyek szintűgy a megtagadáson alapuló elrettentést szorgalmazzák.

Összességében a tanulmány tehát megerősítette, hogy a balti államok biztonságpolitikája szorosan összefonódik történelmi tapasztalataikkal és identitásukkal, ami meghatározza válaszreakcióikat a mai biztonsági kihívásokra. Az elemzés tanulságai alapján egyértelmű, hogy a balti államok védelempolitikája egyfajta modellként szolgálhat más kis országok számára, amelyek hasonló geopolitikai fenyegetésekkel néznek szembe.

Felhasznált irodalom

- Allied National Exercises and Activities*. [online]. Forrás: NATO [2025. 01. 21.].
- Armstrong, Rory Elliott: *NATO Completes First Large-Scale Military Exercise in Latvia*. [online], 2024. 11. 14. Forrás: Euronews [2025. 01. 23.].
- Baltic Air Policing*. [online]. Forrás: NATO [2025. 01. 24.].
- Barnett, Michael (1999): Culture, Strategy and Foreign Policy Change. *European Journal of International Relations*, 5(1), 5–36. Online: <https://doi.org/10.1177/1354066199005001001>
- Beniusis, Vaidotas – Sibierski, Mary: *'Breathtaking' Jewish Vilnius Trove Reveals Pre-War 'Jerusalem of the North'*. [online], 2017. 12. 23. Forrás: The Times of Israel [2025. 01. 21.].
- Bennett, Tom: *Baltic States Unplug From Russia and Join EU Power Grid*. [online], 2025. 02. 09. Forrás: BBC [2025. 02. 28.].
- Bušs, Krišjānis: *The Baltics and Russia: Neighbors That Rarely Meet*. [online], 2019. 07. 19. Forrás: International Republican Institute [2025. 01. 21.].

- Chronology for Russians in Estonia*. [online], 2004. Forrás: UNHCR [2025. 01. 21.].
- Cook, Lorne – Gera, Vanessa: *NATO Announces a New Mission to Protect Undersea Cables in the Baltic Sea*. [online], 2025. 01. 14. Forrás: AP News [2025. 01. 26.].
- Cyber Capabilities and National Power: Volume 2*. [online], 2023. Forrás: International Institute for Strategic Studies [2025. 01. 25.].
- Csiki Tamás (2009): Military Balance, 2009. *Nemzet és Biztonság*, 2(5), 80–89. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/csiki_tamas-military_balance__2009.pdf
- Daudze, Argita: *Why the Notion 'Post-Soviet' Is Obsolete – And Not Only for the Baltic States*. [online], 2022. 01. 10. Forrás: International Institute for Peace [2025. 01. 21.].
- Faragó Bence: A Baltikum haderejeinek összevetése a Military Balance+ adatbázis adatai alapján. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések*. Megjelenés alatt.
- Hannén, Isabella – Moyer, Jason C.: *Baltic States' Contributions to Ukraine*. [online], 2024. 01. 29. Forrás: Wilson Center [2025. 01. 23.].
- Hartwell, Leon et al. (2022): *Winter Is Coming: The Baltics and the Russia-Ukraine War. Implications and Policy Recommendations*. London: LSE IDEAS.
- Janeliūnas, Tomas (2023): *Energy Without Russia: The Case of Lithuania. The Consequences of the Ukraine War and the EU Sanctions on the Energy Sector in Europe*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Jõesaar, Andres – Rožukalne, Anda – Jastramskis, Deimantas (2022): Trust in Public Service Media in the Baltic States. *Journal of Baltic Studies*, 53(4), 587–611. Online: <https://doi.org/10.1080/01629778.2022.2127816>
- Jonsson, Emma et al. (2024): Multifaceted Conscription: A Comparative Study of Six European Countries. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 7(1), 19–33. Online: <https://doi.org/10.31374/sjms.166>
- Kallas at a Meeting With Colonna: We Will Continue to Support Ukraine to Win the War*. [online], 2022. 10. 25. Forrás: Republic of Estonia, Government [2025. 01. 23.].
- Kund, Oliver – Maran, Kaur – Roonemaa, Holger: *Satellite Imagery Analysis: What's Going on in Putin's Military Bases Behind the Estonian Border and How Big a Threat They Really Pose Us*. [online], 2024. 11. 01. Forrás: Eesti Ekspress [2025. 01. 21.].
- Lariosa, Aaron-Matthew: *NATO to Kick off Largest Baltic Operations Exercise to Date*. [online], 2024. 06. 05. Forrás: USNI News [2025. 01. 23.].
- Lepmets, Joanna (2023): *Energy Without Russia: The Case of Estonia*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Louis, Lisa: *In Russia's Shadow: The Baltics Wait for Europe's Strategic New Railway*. [online], 2024. 11. 10. Forrás: BBC [2025. 01. 23.].
- Lupovici, Amir (2023): Deterrence Through Inflicting Costs: Between Deterrence by Punishment and Deterrence by Denial. *International Studies Review*, 25(3). Online: <https://doi.org/10.1093/isr/viad036>
- Milevski, Lukas (2024): Manoeuvre Warfare in the Baltic. Political Imperatives and Tactical Conditions. *The RUSI Journal*, 169(6), 78–86. Online: <https://doi.org/10.1080/03071847.2024.2407534>
- Morley-Davies, Joe: *How Might the Kremlin Test NATO's Collective Defence?* [online], 2025. 01. 03. Forrás: RUSI [2025. 01. 21.].
- Motyl, Alexander (2008.09.08.): *Would NATO Defend Narva?* Forrás: atlanticcouncil.org [utolsó hozzáférés: 2025.01.21.]
- Nasadiuk, Serhii: *The Baltic States' Military Support to Ukraine*. [online], 2024. 08. Forrás: Finabel – The European Land Force Commanders Organisation [2025. 01. 23.].
- National Security Concept of Estonia*. [online], 2023. Forrás: Republic of Estonia, Government [2025. 01. 25.].
- National Threat Assessment of Lithuania* (2024.) Forrás: kam.lt [utolsó hozzáférés: 2025.01.25.]
- National Threat Assessment of Lithuania* (2024.) Forrás: vsd.lt [utolsó hozzáférés: 2025.01.25.]
- NATO Multinational Brigade in Latvia*. [online]. Forrás: Ministry of Defense of the Republic of Latvia [2025. 01. 23.].
- Nikers, Olevs (2023): *Latvia and Estonia Agree to Joint Acquisition of IRIS-T Air Defense Systems*. *Eurasia Daily Monitor*, 20(99).
- Petersone, Krista (2023): *Energy Without Russia: The Case of Latvia*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung. Forrás: library.fes.de

- Plakans, Andrejs (2011): *A Concise History of the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511975370>
- Rogulis, Dovydas (2024): Understanding Lithuania's Total Defence Approach in the Face of Russian Threat Through Principal-Agent Theory. *Security and Defence Quarterly*, 49(1). Online: <https://doi.org/10.35467/sdq/195805>
- Rokicki, Tomasz – Bórawski, Piotr – Szeberényi, András (2023): The Impact of the 2020–2022 Crises on EU Countries' Independence from Energy Imports, Particularly from Russia. *Energies*, 16(18), 6629. Online: <https://doi.org/10.3390/en16186629>
- Siklós András: *Putyin mesterterve: így támadhatja meg a NATO-t*. [online], 2022. 06. 09. Forrás: Index [2025. 03. 30.].
- Simonyan, Renald H. (2022). The Russian-Speaking Diaspora in the Baltic States: A Socio-Cultural Aspect. *Baltic Region*, 14(2), 144–157. Online: <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2022-2-9>
- Szentgáli Gergely (2013): A NATO kibervédelmi politikájának fejlődése. *Nemzet és Biztonság*, 6(3–4), 76–83. Online: <https://bit.ly/4hccteJ>
- The State of Defence Concept*. [online], 2023. Forrás: mod.gov.lv [2025. 01. 25.].
- Tölgyesi Beatrix (2024): Az orosz–ukrán háború hatása a balti országokra. *Nemzet és Biztonság*, 17(2), 81–99. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.2.6>
- Turianytsia, Inna (2023). The Suwałki Gap as a Security Problem of Lithuania and the Eastern Flank of the Area of NATO Responsibility. *Évropejs'ki istorični studii*, 26. Online: <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.26.7>
- Ukraine Support Tracker Data*. [online]. Forrás: Kiel Institutue [2025. 01. 23.].
- Vilpišauskas, Ramūnas: Gradually and then Suddenly: The Effects of Russia's Attacks on the Evolution of Cybersecurity Policy in Lithuania. *Policy Studies*, 45(3–4), 467–488. Online: <https://doi.org/10.1080/01442872.2024.2311155>
- Vorotnikov, V. V. – Ivanova, N. A. (2019): Russian Soft Power in the Baltic States Through the Lens of Research: Traditions, Competition, Confrontation. *Baltic Region*, 11(3), 107–124. Online: <https://doi.org/10.5922/2079-8555-2019-3-6>
- Zani, Nindya Raihan et al. (2022): Analysis of the Response of the Baltic Countries to the Conflict Between Russia and Ukraine. *Indonesian Journal of Multidisciplinary Science*, 1(9), 1076–1089. Online: <https://doi.org/10.55324/ijoms.v1i9.175>

Remek Éva¹

A magyar katonai jelenlét története Afrikában²

Afrika egyes elemzők szerint három tényező miatt fontos Európa számára: a történelmi kapcsolatok, a kereskedelmi érdekek és a humanitárius tevékenység miatt.³ Ez ma sincs másként, mindamellett, hogy e három tényező mára már további tényezőkkel, kutatási, elemzési szempontokkal bővült. Globalizált világunk új kihívásai, kockázatai és fenyegetései Afrikát sem kerülik el. Sőt, a megváltozott Afrika maga is egy új kihívás a megváltozott világ, írásom témájából adódóan Európa, benne Magyarország számára is. E tanulmány – a teljesség igénye nélkül – a hidegháború utáni időszakról 2019-ig⁴ terjedően gyűjti össze az afrikai missziókat. Az elemzés főleg a magyar részvételre fókuszál (az egyes nemzetközi biztonsági szervezetek tevékenységének az említésével, amennyire az szükséges és elégséges). Magyarország is ezen szervezetek keretében vállalt/vállal feladatokat a nemzetközi béke és biztonság érdekében, illetve saját érdekeit szem előtt tartva.

Kulcsszavak: Afrika, történelmi kapcsolatok, katonai missziók, feladatok

The History of the Hungarian Military Presence in Africa

According to some analysts, Africa is important to Europe for three reasons: historical ties, trade interests, and humanitarian activity. This is still the case, although these three factors can now be expanded with further significant factors, research and analytical viewpoints. Our globalized world's new challenges, risks, and threats do not spare Africa. The changed Africa itself is a new challenge for the changed world, specifically for Europe, including Hungary, as the topic of my writing suggests. This study—without claiming completeness—primarily examines the history of mission participation in Africa from the post-World War II period to the present. Hungary, as part of its commitment to international organizations, has assumed/assumed responsibilities aimed at promoting global peace and security, while also expressing its interests. This involvement often includes military missions, particularly in regions such as Africa, where Hungary has historical ties. These tasks are carried out to maintain stability and foster positive international relations.

Keywords: Africa, historical relations, military missions, tasks

¹ Remek Éva az NKE HHK Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszékének egyetemi docense. E-mail: remek.eva@uni-nke.hu

² A TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztériumnak a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

³ Benkes Mihály (2007): Az euroafrikai kapcsolatok ma. In Dérer Miklós (szerk.): *Külpolitika, biztonságpolitika, Magyarország*. Budapest: Manfred Wörner Alapítvány, 60.

⁴ A világjárvány 2019-es megjelenése s az utána következő időszak okozta változások a missziós munkát is befolyásolták. A szerző saját döntése a 2019-es időbeli korlát kijelölése.

Bevezetés

„A nemzetek [...] új partneri viszonyát látjuk magunk előtt [...] Konzultáción, együttműködésen és kollektív cselekvésen alapuló partnerséget, amely elsősorban a nemzetközi és a regionális szervezeteken keresztül működik. Olyan elvek és jog által egységbe fogott partneri viszonyt, amely a terheket és a kötelezettségeket egyenlően osztja el. Partneri viszonyt, amelynek a célja a demokrácia, az anyagi jólét, a béke [...]”⁵

Afrika a Föld második legnagyobb és legnépesebb kontinense,⁶ amelynek a területén 54 állam van.⁷ Északról a Földközi-tenger, keletről a Vörös-tenger és az Indiai-óceán, nyugatról pedig az Atlanti-óceán határolja. A földrészhez több sziget és szigetcsoport tartozik, köztük a bolygó negyedik legnagyobb szigete, Madagaszkár, a Zöld-foki-szigetek és a Seychelles-szigetek.

A földrajz köztudottan formáló (erő)tényező a nemzetközi kapcsolatokban. Ebből ered a kontinens geopolitikai érdekessége, hogy az államok közötti határvonalak sok esetben – a világ többi kontinensétől eltérően – nem természetes képződmények, például folyók, hegységek mentén lettek kijelölve, hanem egy tollvonással.⁸ Emiatt Afrika politikai térképét nézve az embernek furcsa érzése támadhat. Az államok között ugyanis szabályos, egyenes határvonalak láthatók, amelyek még a gyarmatosítási időszak elején keletkeztek. Ezek a diplomáciai határok voltak, amelyek gyorsan megszülettek a gyarmatosító felek között, de a kijelölés alkalmával az érintett afrikai ország ott sem volt. Így aztán érthető, hogy az egykori gyarmati határok között megteremteni kívánt nemzeti egyesítésnek, illetve a valódi nemzetállami fejlődés hatékony megvalósulásának egyik akadálya az etnikai konfliktusok kialakulása volt. Emellett a törzsi hovatartozás volt az első az identitások között, ezért az adott törzsi közösségre, illetve annak kötődésére jellemző (társadalmi) formában jelentkezett. Ezzel magyarázható, hogy Afrikában az egyes etnikai csoportok nehezen különíthetők el egyértelműen. Az esetek túlnyomó többségében egymással keverten léteznek egy adott földrajzi térségben, ezért átlátható etnikai viszonyok teremtése szinte lehetetlen. Nem túlzás azt állítani, hogy ez a jelenség a „földrajz hatalma”,⁹ ami olykor megosztó, s törvényszerűen vezet agresszióhoz (jól példázzák ezt az 1960–1970-es években történtek például Nigériában, Dél-Szudánban, Burundiban).¹⁰

Az afrikai kontinens a világ második legnépesebb területe, itt él a Föld lakosságának majdnem a 20%-a (1,4 milliárd ember).¹¹ Világviszonylatban az előrejelzés szerint Ázsia marad a legnépesebb régió 2100-ig, 2060-tól kezdve azonban csökkenni

⁵ Kissinger, Henry (1996): *Diplomácia*. Budapest: Panem–McGraw-Hill–Grafo, 805.

⁶ *Countries in Africa*. [online]. Forrás: Wisevoter [2024. 06. 12.].

⁷ *Countries in Africa*. [online]. Forrás: Worldometers [2024. 06. 12.].

⁸ Vida Melinda: *Fenntarthatóság kontinensről kontinensre: Afrika*. [online], 2023. 09. 26. Forrás: Fenntartható fejlődés [2024. 06. 14.].

⁹ A kifejezés összecseng Tim Marshall azonos című munkájával, amely *A földrajz fogságában* című könyvének a folytatása. Lásd Marshall, Tim (2022): *A földrajz hatalma*. Budapest: Park Könyvkiadó.

¹⁰ Búr Gábor (2011): Afrika története a 19–20. században. In Búr Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok*. Budapest: Mundus Novus Kft., 65–67.

¹¹ *7 Continents*. [online]. Forrás: Worldometers [2024. 06. 01.].

fog a lélekszám. Észak-Amerika és Óceánia népessége növekedni fog, de Afrikában a becslések szerint jelentős növekedés várható.¹² Ez a demográfia hatalma, amely szintén formáló erő(tényező).

A geopolitikai megközelítésnek fontos jellemzője a földrajz, illetve a politikai földrajz, amely szempont az elméleti megközelítésével az elemzések keretét segít behatárolni. Az államok főbb jellemzői (politikai rendszerük, földrajzuk, kultúrájuk, népességük) általában meghatározzák egy térség biztonsági dinamikáját. A tradicionális geopolitika a nemzetközi rendszert stratégiai területként fogja fel, ahol az államok, amelyek kooperálnak, olykor konfrontálódnak is egymással, de a lényeg, hogy az államoknak saját maguknak kell gondoskodni a biztonságukról. A biztonság – ebben az értelmezésben – elsődlegesen területi fogalom.¹³

A földrajz az afrikai kutatásokban nagy hangsúlyt kap. A térséget leíró politikai földrajz a maga eszköztárával a különböző történelemek számbavételét, az adatok elemzését, a földrajzi környezet vizsgálatát szintetizálja úgy, hogy a fennálló hatalmi és érdekviszonyokat is figyelembe veszi. A geopolitika ezek eredményeire építve a döntések és kivitelezések módját fogalmazza meg. A hidegháború után a közeli és a távoli „politikai tér” teljesen átalakult. „A politikai tér átrendeződése olyan komplex és ellentmondásos folyamat, amelyben a különböző szereplők és terek folyamatosan újraértelmeződnek és újraértelmezik egymást.”¹⁴ Az államok a külpolitikájukon keresztül aktív részesei a térségük alakításának/átalakításának. A külpolitika alakításában pedig döntő szerep jut az államon belüli érdekcsoportoknak és politikai erőknak egyaránt.

A nemzetközi rendszer tehát folyamatosan változik, s ez mindig hatással van a külpolitikai döntésekre, amelyekben a biztonságra való törekvések az elsődlegesek, s amelyek kialakításában, fenntartásában nagy jelentősége van a katonai missziós munkának.

Az afrikai katonai missziók

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) meghatározása szerint Afrika öt nagy földrajzi térré bontható (1. ábra). A területi megoszlás alapján a legnagyobb Észak-Afrika, amelyet Kelet-, Közép- és Nyugat-Afrika követ, majd Dél-Afrika zárja a sort. A legnépesebb viszont Kelet-Afrika, ezt követi Nyugat-, Észak- és Közép-Afrika, a legkisebb népességarányú pedig Dél-Afrika.¹⁵

Az afrikai katonai missziók történelmi háttére szorosan összekapcsolódik a kontinens modern kori történelmével és a nemzetközi közösség beavatkozásával az afrikai konfliktusokba. A 20. század második felétől kezdve több afrikai országban voltak polgárháborúk, etnikai konfliktusok és más erőszakos események, amelyek jelentős válságokhoz, humanitárius problémákhoz vezettek. Ezen konfliktusok kezelése érdekében több nemzetközi

¹² *Global Africa. Africa in the World and the World in Africa.* [online], 2023. 04. Forrás: MO Ibrahim Foundation [2024. 06. 10.].

¹³ Bernek Ágnes szerk. (2002): *A globális világ politikai földrajza.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 12.

¹⁴ Bernek 2002: 18–19.

¹⁵ Gyuris Ferenc – Szabó Pál: *Afrika: Fiatalos népesség, régi problémák.* [online]. Forrás: PAGEO Geopolitikai Kutatóintézet [2024. 06. 12.].

biztonsági szervezet, köztük az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Afrikai Unió (AU), illetve bizonyos helyzetekben az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) is jelen volt különböző békefenntartó missziók révén.¹⁶ Ezek a missziók általában a konfliktus megelőzését, a béke megteremtését, polgárjogi védelmet, illetve humanitárius segítségnyújtást tűztek ki célként. Az ENSZ békefenntartó missziói között találhatunk ilyen példákat Észak- és Dél-Szudánra, valamint a Kongói Demokratikus Köztársaságba irányuló műveletekre. Az Afrikai Unió is rendszeresen küld békefenntartó erőket különböző afrikai országokba, például Szomáliába vagy éppen Maliba.¹⁷ A NATO szerepe ebben a folyamatban inkább más típusú műveleteket/együttműködést¹⁸ jelentett. 2005-től kezdődően például a többi nemzetközi biztonsági szervezettel biztonságpolitikai támogatást nyújtott afrikai partnerországaival való kapcsolataiban. A NATO sok esetben a katonai kiképzés és oktatás, a védelmi szféra intézményrendszerének kiépítését biztosította¹⁹ a helyi hadseregeknek, vagy segített kapacitásfejlesztésükben annak érdekében, hogy javítsa ezeknek az országoknak a képességét saját biztonságuk fenntartásában és ellenőrzésében.²⁰

Tény, hogy Afrika kiemelten fontos régió a nemzetközi biztonsági szervezeteknek, illetve a különböző államoknak, köztük Magyarországnak is. De miért is lényeges e kontinens a nemzetközi szereplőknek?²¹ S miért Magyarországnak? Afrika több ok miatt kulcsfontosságú kontinens. Jelen munkában azonban három tényezőt emelek ki, amelyek nem sorrendiséget és minősítést jelentenek, csupán a szerző saját választását tükrözik. Továbbá az elemzés témájának relevanciáját, azaz a missziós szerepvállalást, benne a magyar szerepvállalást is kellőképpen alátámasztják.

Elsőként a kontinens *történelme* említendő.

Afrika a történelme folyamán mindamellett, hogy sok utazónak (magyarnak is)²² és felfedezőnek „terepet” adott, jó gazdasági kapcsolatokkal, jó kereskedelmi együttműködéssel rendelkezett, de olyan nehézséggel, kihívásokkal is szembesült, mint például a gyarmatosítás, majd annak a következményei, az éghajlati változások és azok hatásai, amelyek mára intenzitásuk okán jelentősebbek, mint korábban. A szegénység is ilyen terület (bizonyos területeken kiemelten, például a Száhel-övezetben, ahol az országok konfliktusai több ponton kapcsolódnak egymáshoz, szinte válságzónává alakítva

¹⁶ A NATO–Afrika együttműködés nem közismert témakör, de a tanulmánynak nem célja ennek bemutatása. Ehhez bővebben lásd Marsai Viktor (2012): A NATO szerepvállalása Afrikában. *Nemzet és Biztonság*, 5(4), 72–82.

¹⁷ Allen, Nate D. F.: *African-Led Peace Operations: A Crucial Tool for Peace and Security*. [online], 2023. 08. 09. Forrás: Africa Center for Strategic Studies [2024. 06. 12.].

¹⁸ Példaként az Operation Ocean Shield – kalózkodás elleni művelet; Operation Unified Protector – líbiai légersapások.

¹⁹ További részletekért lásd Szenes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára (2019): *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év tagság – 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi Kiadó. A NATO–ENSZ és a NATO–AU együttműködésről pedig a békeműveletekben: Siposné Kecskeméthy Klára (2022): *A NATO-partnerségi kezdeményezések története 2021-ig*. Budapest: Zrínyi Kiadó.

²⁰ A részletekért lásd Smith-Windsor, Brooke A. szerk. (2013): *AU-NATO Collaboration: Implications and Prospects*. Rome: NATO Defense College, 110–113.

²¹ Marácz Tamás: *Mit keresnek a magyarok Maliban?* [online], 2022. 01. 17. Forrás: Mandiner [2024. 06. 11.].

²² A részletekért lásd Bendefy-Benda László (1934): *Magyar utazók Afrikában I. Felfedezők*. Budapest: Magyar Etiópiai Expedíció Országos Bizottsága.

a térséget), a túlnépesedés, a helyi hatalmi konfliktusok, járványok, betegségek, a korlátozott oktatási és egészségügyi ellátási lehetőségek, a humanitárius válságok, a külső és belső migráció, annak változó idejű és intenzitású formái. Ez utóbbi kihívás különösen érzékeny biztonságpolitikai kérdéssé vált. Az Európai Unió (EU) és benne a tagállamok, így Magyarország is kiemelten foglalkozik a migrációs kérdéskörrel.

1. ábra: Afrika makrorégiói

Forrás: Map Africa regions²³

²³ www.shutterstock.com/ru/search/map-africa-regions?consentChanged=true [online], 2025. 03. 24.

A történelmi változások jobb megértéséhez közvetett módon érdemes röviden áttekinteni az afrikai államok alakulását. Létrejöttük és fejlődésük a más kontinensen alakuló államok fejlődésével összehasonlítva eltéréseket mutat. Azaz a klasszikus vesztfáliai államelmélet itt másképp értelmezhető. Afrika államainak egy része ugyanis nem egy természetes folyamatban alakult ki, hanem a korábbi gyarmatosító hatalmak alkották meg, így a politikai határvonalak kaptak hangsúlyt. A régió fejlődésére különféle ideológiák voltak hatással a 20. század végén. A pánafrikai törekvések, éppen az Afrikai Unió (de már jogelődje, az Afrikai Egységszervezet) által megtestesített védelem, valamint az államközi szervezetek jelenléte volt a garancia arra, hogy az afrikai államok nem követték hasonló módon a vesztfáliai ideológia katonai versengését és államközi fegyveres harcait. A nemzetközi és regionális szervezetek ENSZ által is támogatott erős hálózata lehetővé tette, hogy itt nem jelentkezett az a fajta katonai-politikai versengés, ami az anarchikus nemzetközi rendszer sajátossága. Így a térséget jellemző biztonsági dinamizmusok is eltértek a klasszikus módtól.²⁴

A másik fontos tényező a *gazdaság*, a gazdasági biztonság kérdése.

Nem hagyható figyelmen kívül ugyanis az a tény, hogy a kontinens ma már jelentős szerepet játszik a globális kiterjedésű kereskedelemben, a helyi történések hatása pedig túlterjed a kontinens határain. Ahogyan arra a szakértő rámutat,

„Afrika és országai nem csupán elszenvedői a globalizációnak: az afrikai elitek a »sötét« 1990-es évek után rájöttek arra, hogy államuk fejlődése és lakosságuk jóléte alapvetően tőlük függ. Ebben nem csupán humanitárius megfontolások vezették őket, hanem nyilvánvaló önös érdekek is, hiszen stabilitás nélkül nem számíthattak a külföldi tőke beáramlására, amely [...] saját boldogulásuk számára is kulcsfontosságú volt. [...] az abszolút gazdasági mutatókat figyelembe véve a kontinens súlya azonban a világ gazdaságban még mindig csekély”.²⁵

Az afrikai nyersanyagok zömét feldolgozatlanul vagy félkész állapotban értékesítik a világ tehetősebb államaiban.²⁶ Az ásványkincskészletből származó bevétel meghatározó része éppen a problémás körzetekbe, konfliktusokhoz kapcsolódó (például katonai)²⁷ kiadásokba kerül.²⁸ Az ENSZ segítsége nélkülözhetetlen, ezért a célja egy olyan együttműködés kialakítása az afrikai nemzetekkel, amely hozzájárul a térség stabilabbá tételéhez, a gazdasági fejlődéshez és főleg a fenntarthatósághoz.²⁹ Az ehhez vezető út pedig éppen a harmadik tényezőre,

²⁴ Buzan, Barry – Wæver Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 61.

²⁵ Marsai Viktor (2020): Magyarország és Afrika 2018–2025. In: Marsai Viktor – Nagyné Rózsa Erzsébet (szerk.): *Magyarország és Afrika 2018–2025*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 11.

²⁶ Az afrikai kormányok 2000 óta tiltják a nyersanyagok exportját, hogy csökkentsék a nyugati irányítás alatt álló piacoktól való történelmi függőséget, és konkrét lépéseket tettek az ásványi, mezőgazdasági és erdészeti erőforrások értékének növelése felé a belső fejlődés érdekében. További részletekért lásd Mavhunga, Clapperton Chakanetsa (2023): *Africa's Move From Raw Material Exports Toward Mineral Value Addition: Historical Background and Implications*. *MRS Bulletin*, 48, 395–406.

²⁷ Gräff, Sebastian: *Charted: Top Destinations for Africa's Exports (1995–2020)*. [online], 2023. 06. 26. Forrás: Visual Capitalist [2024. 06. 01.].

²⁸ Gyuris-Szabó [é. n.].

²⁹ *Sustainable Development for Africa*. [online], 2004. 12. 15. Forrás: UN Department of Economic and Social Affairs [2024. 06. 08.].

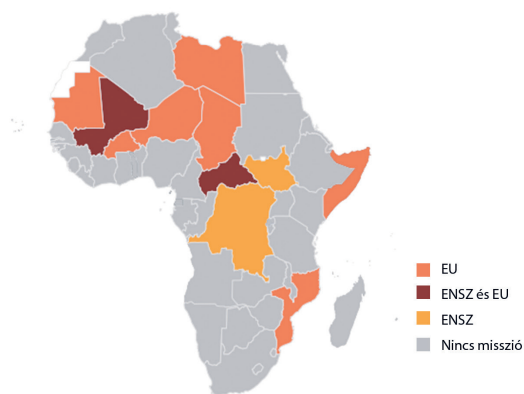
a *demográfiára*, azaz a fiatal népességre épül. Az ENSZ ugyanis az afrikai országokkal kíván együttműködni olyan partnerségek kialakításában, amelyek erősítik a fenntarthatóságot, elősegítik a gazdasági növekedést, és stabilizálják a régiót. Ennek egyik módja a fiatal generáció bevonása a társadalmi és politikai folyamatokba. A kontinens lakosságának 70%-a 30 év alatti³⁰ (megjegyzendő, hogy az afrikai lakosság korösszetétel alapján a legfiatalabb földrész).³¹ Különösen fontos, hogy a fiatalok részt vegyenek a döntéshozatali folyamatokban, és elegendő munkát és innovációs lehetőséget kapjanak.

A térség fejlődéséhez mindazonáltal békére és biztonságra van szükség,³² amihez a nemzetközi biztonsági szervezetek jelenlétükkel járulnak hozzá.

A fentiek alapján érthető az ENSZ szerepének elsődlegessége az afrikai kontinensen, de a változások következményeinek kezelése a regionális szereplők irányába hat (az EU vagy az AU szerepvállalásának növelése), amelybe jól beilleszthető az egyes államok, így Magyarország afrikai szerepvállalásának az erősödése is. A tanulmány nem foglalkozik a csádi szerepvállalással, de megjegyzi, hogy a Száhel-övezetben a biztonság szinte összeomlott, aminek a geopolitikai következményei súlyosak lehetnek Európára, benne országunkra nézve. Csád támogatása ezért a régió biztonságának az egyik kulcsa.³³

Multilaterális támogatás – résztvevők

Afrika az Egyesült Nemzetek Szervezetén kívül nagymértékben az Európai Unió fő támogatója, azaz Afrika mind az Európai Unió, mind pedig a régi-új békefenntartás elsődleges célterülete. A jelenleg folyó tizenhat ENSZ-műveletből öt Afrikában működik, s a műveletek mindegyike már legalább 10 éve megkezdte a munkáját (lásd 2. ábra).³⁴

2. ábra: ENSZ- és EU-műveletek Afrikában

Forrás: *Global Africa* 2023: 59

³⁰ Mulikita, Jason J.: *Young People's Potential, the Key to Africa's Sustainable Development*. [online]. Forrás: UN [2021. 06. 04.].

³¹ Az egész kontinens összlakosságának a közel 40%-a 15 évnél fiatalabb. *Proportion of Selected Age Groups of the World Population in 2024, By Region*. [online]. Forrás: Statista [2024. 12. 04.].

³² Mavhunga 2023.

³³ A témáról sok és sokféle szakértői interjú, vélemény olvasható, például Németh-Kállai Szilvia: *Marsai Viktor: a Száhel-övezet Európa érdekszférája, amiben Csád az utolsó álló bástya*. [online], 2023. 10. 24. Forrás: Hírklikk [2024. 06. 30.].

³⁴ *Global Africa* 2023: 59.

Érdemes kiemelni, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének első missziója Afrikában 1960-ban kezdődött, amikor Kongóban polgárháború tört ki. A missziók történetében azért jelentős ez az évszám, mert ez volt az első ENSZ-misszió, amely katonai képességgel rendelkezett. Az ENSZ a konfliktus megoldására és a béke helyreállítására létrehozta kongói katonai megfigyelőcsoportját (United Nations in the Congo, ONUC). Az ONUC mintegy 20 000 katonát és civilt foglalkoztatott, s az első olyan misszió volt, ahol nagy számban jelentek meg katonák, akiket többféle feladatra készítettek fel, beleértve a hadsereg ellenőrzését, a humanitárius segítségnyújtást és a politikai tárgyalások elősegítését is.³⁵

Az ENSZ az egyetlen globális szervezet, amelynek célkitűzései mintegy keretet adnak a kollektív biztonság megteremtéséhez, s amely a globális problémák megoldásában katalizátorként működik. Az ENSZ-ben tagságával a „globális dél” a világ népességének a 85%-át fedi le.³⁶ Ez a népesség a világ legszegényebb, legkevésbé fejlett országaiban és a konfliktusokkal leginkább sújtott térségekben él. Az afrikai ENSZ-tagországok a szervezet kitartó támogatói közé tartoznak, intézményi reformokat karolnak fel, képviseleti erejüket a kezdetek óta arra használják, hogy az ENSZ-rendszer teljessége megmaradjon, a hiányosságokat pedig folyamatosan pótolják, javítsák.³⁷

Példaként érdemes kiemelni a sorból az ENSZ azon békefenntartó műveletét, ahol már 1995 óta *Magyarország* is jelen van az afrikai kontinensen. Ez a művelet a Nyugat-Szaharában létrehozott MINURSO (Mission des Nations Unies pour l'Organisation d'un Référendum au Sahara Occidental). Az 1991-ben megalakított MINURSO missziójának legfőbb célja az volt, hogy az Afrika nyugati részén (a tanulmány elején lásd Afrika régióit), az Atlanti-óceán partján Marokkó és Mauritánia között elterülő 266 ezer négyzetkilométeres területű, marokkói megszállás alatt álló országban biztosítsák a tűzszünetet a szemben álló felek, vagyis a marokkói hadsereg és a terület felszabadításáért küzdő fegyveres szervezet, a Polisario (Frente Popular para la Liberación de Saguía El-Hamra y Rio de Oro) között.³⁸ (A misszióról még szó esik később.)

Ismert, hogy az ENSZ mellett az Európai Uniónak van még meghatározó szerepe az afrikai biztonság megteremtésében. Az EU 2003 óta rendszeresen indít missziókat az afrikai kontinens instabil régióiba a helyi konfliktusok megfékezése és megszüntetése céljából, valamint a helyi fegyveres erők szakmai felkészítése érdekében. Az EU keretében 2005 júniusától Magyarország is többféle feladatban vett részt.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete pedig 2001 óta vesz részt afrikai műveletben, a szomáliai partok mentén a tengeri biztonság és ellenőrzés terén végezték feladataikat (2009–2016).³⁹

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) is jelen van a kontinensen az 1970-es évek óta, főleg békefenntartó missziók támogatása és konfliktusok megoldásának keresése jellemezte a tevékenységüket, többek között Dél-Szudánban,

³⁵ *Republic of the Congo – ONUC. Facts and Figures*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 12.].

³⁶ A „globális dél” elnevezés GDP-értékek alapján, s nem földrajzi szempontokat figyelembe véve lett meghatározva. A részletekért lásd Nantulya 2023.

³⁷ Nantulya, Paul: *Africa's Interests in Strengthening the United Nations System*. [online], 2023. 08. 14. Forrás: Africa Center for Strategic Studies [2024. 06. 20.].

³⁸ Szűcs László: *Magyar katonák Afrikában*. [online], 2009. 05. 13. Forrás: honvedelem.hu [2024. 06. 12.].

³⁹ A művelet részleteiről lásd *Operation Ocean Shield*. [online]. Forrás: mc.nato.int [2024. 12. 04.].

Maliban, illetve a Közép-afrikai Köztársaságban. Az EBESZ célja Afrikában az instabilitás csökkentése, a béke erősítése és a demokratikus folyamatok támogatása. Ezeknek s további küldetéseknek a sikeréhez a magyar katonák is hozzájárultak, amely hozzájárulás, részvétel bizonyítja Magyarország folyamatos, illetve fokozódó együttműködését a fekete kontinenssel.

Magyar missziós tevékenység

Előzmények

Magyarország Alaptörvényének 47. cikke alapján a Magyar Honvédség külföldi alkalmazásának engedélyezési joga a Kormány és az Országgyűlés között oszlik meg. A NATO és az Európai Unió műveleteiben történő szerepvállalásról a Kormány dönt. Egyéb nemzetközi katonai fellépésről az Országgyűlés határozhat, amint az például az Iszlám Állam elleni nemzetközi koalícióban történő szerepvállalás alkalmával is történt.⁴⁰ A Magyar Honvédség missziós tevékenysége kapcsán a honvédelemről szóló 2011. évi CXIII. törvény *A Honvédség jogállása és feladatai* cím alatt a következő feladatokat nevezi meg: „a szövetségi és nemzetközi szerződésből eredő egyéb katonai kötelezettségek – különösen a kollektív védelmi, békefenntartó, válságkezelési és humanitárius feladatok – teljesítése”.⁴¹ A magyar katonák 1973 óta 54 nemzetközi békeműveletben vettek részt. A külföldi missziós létszám 2004 óta 1000 főben maximalizált, de 2019-ben a kormány ezt a lehetséges részvételi keretet 1200 főre emelte.⁴² A Magyar Honvédség legnagyobb létszámmal, körülbelül 50%-ban, NATO-vezetésű békefenntartó és válságkezelő missziókban vesz részt.⁴³ Igaz, konkrét régiót tekintve a magyar katonák legnagyobb számban a Balkánon látnak el feladatokat. A külföldi katonai misszióknak⁴⁴ a diplomáciai kapcsolatokon túl az adja az értékét, hogy a katonák valós, nemzetközi műveleti környezetben szerzik meg a tapasztalati tudást. Az afrikai kontinens irányába való nyitást, majd a katonai szerepvállalás erősítését a megújuló magyar külpolitikai prioritások támogatták.

Magyarország afrikai jelenléte, ami egészen eltér a mai, 21. századi prioritásoktól, a 19. századra nyúlik vissza. A korabeli prioritások, célok, ahogyan a történész-geográfus fogalmaz: „[...] az utazások voltak, [...] [amelyek] közelebb segítenek bennünket Afrika arcának, fizikai földrajzának megismeréséhez”.⁴⁵ Majd a két világháború között, a hidegháborús időszak nagy részében távol kerültünk Afrikától. A 20. században vége felé aztán lassan erősödött a kontinensen való jelenlétünk.

⁴⁰ A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói. *Infojegyzet*, 2020. 10. 02. 1.

⁴¹ 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. 36. § (1) bekezdés c) pont.

⁴² Benkő Tibor: *Magyarország növeli békefenntartó szerepvállalását*. [online], 2019. 03. 30. Forrás: HVG [2024. 06. 12.].

⁴³ Az adat 2020-as. Lásd A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói 2020.

⁴⁴ Érdekességként emeltem be a mai helyzetképet, mert a missziós vizsgálat 2019-ig tartott, az utána következő időszak már egy másik tanulmány tárgyát képezi. A *The Military Balance 2025* szerint az aktuális kép a következő: Deployment Bosznia-Hercegovina: EUFOR (Operation Althea) 250; 1 inf coy Ciprus: UNFICYP 11; Irak: Operation Inherent Resolve 20; NATO Mission Iraq 3; Koszovó: KFOR 365; 1 inf bn HQ; 2 inf coy; UNMIK 1; Libanon: UNIFIL 15; Nyugat-Szahara: MINURSO 7. [Chapter Three: Europe](#). *The Military Balance*, 125(1), 52–151.

⁴⁵ Bendefy-Benda 1934: 6.

A rendszerváltozás idején Magyarország külpolitikai prioritásaiban ugyan az euroatlanti irányultság vált mérvadóvá, de 1989-től kezdődően a magyar katonai missziós szerepvállalás meghatározó lett. Később, például a 2011-es magyar, uniós soros elnökségi időszakban pedig a globális nyitásként meghirdetett programban a szubszaharai Afrika felértékelődött. A déli nyitás egyik oszlopa lett e földrajzi térség.⁴⁶

A rendszerváltozás jelentősége sok egyéb mellett éppen a magyar katonai szerepvállalás láthatóvá válásában öltött testet. 1989-től kezdődően ugyanis tizenhárom afrikai misszióban közel 300 magyar katona, illetve rendőr vett már részt.⁴⁷ A konkrét nemzetközi kötelékben való magyar katonai részvétel bemutatása előtt fontos azoknak a nemzetközi szervezeteknek a helyét, szerepét, feladatait vázlatosan, röviden áttekinteni, amelyek az afrikai kontinenssel kapcsolatosak, illetve keretet adtak a magyar katonai jelenlétnek.

A tényleges katonai jelenlét kezdete

Magyarország kapcsolata az afrikai kontinenssel régi keletű, s többféle formában jelent meg. A magyar katonai jelenlét története Afrikában a 19. század végére és a 20. század elejére vezethető vissza. Ez főleg különböző expedíciókhoz, missziókhöz köthető „jelenlét” volt, az Osztrák–Magyar Monarchia idején. A források példaként említik a magyar csapatok részvételét a Mahdi-felkelés elleni brit erők támogatásában Szudánban az 1890-es években. A magyar erők korabeli dicsérte nem maradt el, amit a csatában való bátorságukért és taktikai képességeikért kaptak, s amivel tiszteletet szereztek nemcsak maguknak, hanem a szövetségeseknél és az ellenfeleknél is.⁴⁸ S ami inkább színesíti a történetet, mint előreviszi, az az érintettségünk az angol–búr háborúban, tizenhét fő részvételével.⁴⁹

Magyarország katonai feladatvállalása Afrikában a hidegháborús időszak elmúltával, az 1990-es évek elején indult el igazán. Az ENSZ-missziókban való részvétellel a második generációs⁵⁰ békefenntartással kapcsolatos feladatok kerültek előtérbe: adott államokban a biztonság megteremtése, az állam működővé tétele s a civil társadalmat érintő feladatok.

A magyar katonai szerepvállalás 1989–2000 között inkább az ENSZ kötelékében volt jellemző, majd 2004-től kezdve a hangsúly eltolódott, és inkább az EU-műveletekben jelent meg. Ennek a magyarázata az, hogy az euroatlanti szervezetekhez való csatlakozással megváltoztak a kül-, a biztonság- és a védelempolitikai célok, illetve szövetségi kötelezettségek voltak. Később pedig már az Afrikai Unió és a NATO műveleteibe is bekapcsolódtak a magyar katonák, rendőrök. Az 1989–2019 közötti időszakban huszonkét afrikai műveletben több mint 400 katona és rendőr vett részt. Ezekben a műveletekben

⁴⁶ Marsai 2020: 12.

⁴⁷ Besenyő János (2013a): A Magyar Honvédség afrikai szerepvállalása. A kultúrantropológusok lehetséges szerepe a műveletek során. *Hadtudomány*, 23(1–2), 148.

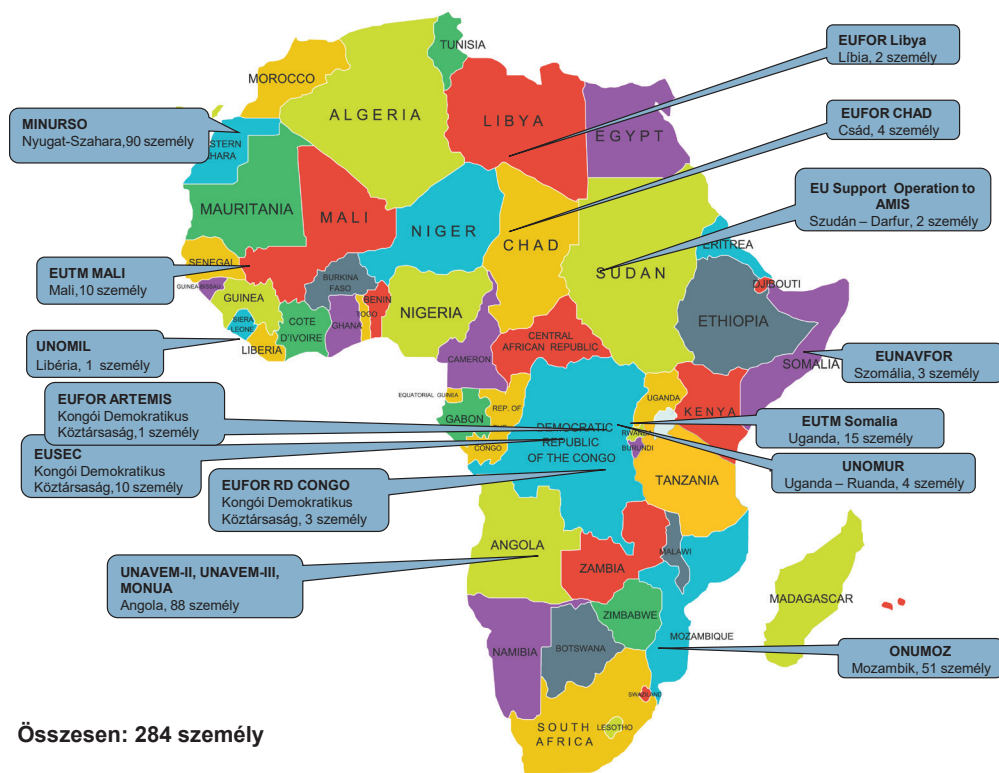
⁴⁸ Csaplár-Degovics, Krisztián (2022): *Austro-Hungarian Colonial Ventures: The Case of Albania*. *Hungarian Historical Review*, 11(2), 289–293.

⁴⁹ A részletekért lásd Szabó-Zsoldos, Gábor (2021): *Hungarians in the Anglo-Boer War*. *Historia*, 66(2), 2–22.

⁵⁰ A békefenntartás történetét, a generációk jellemzőit lásd Tomolya János (2010): *Békefenntartó kézikönyv*. Budapest: Zrínyi Kiadó; Szabó László (2009): A békefenntartás új értelmezése. *Nemzet és Biztonság*, 2(5), 39–54.

tapasztalatot gyűjtöttek össze, amely a gazdasági, diplomáciai és tudományos közegeben is felhasználható tudásanyagot jelentett.⁵¹

Cél volt a polgárháborús vagy válságokkal terhelt régiók stabilabbá tétele, a biztonság megteremtése. Ez a fajta tevékenység a 2000-es évektől aztán felerősödik (lásd a létszámot a 3. ábrán, ezzel együtt természetesen többen, több helyen vesznek részt missziókban, például Nyugat-Szaharában, Maliban, a Közép-afrikai Köztársaságban, Dél-Szudánban, de ezekről részletesebben később). A feladatok is változtak az idők folyamán: a civilek védelme, lefegyverzés, logisztikai támogatást és szakértelmet kívánó feladatok, a taposóaknak eltávolítása, egészségügyi ellátás – tehát széles volt a paletta.

3. ábra: 1992–2013 közötti magyar katonai létszám az afrikai missziókban

Forrás: Besenyő 2013b: 10

A Magyar Honvédség 1990-es évek elején végzett afrikai közreműködése sok szempontból úttörő volt. A hatás nem csak a katonai területeken volt érezhető. Pl. a műveletek során szerzett tapasztalatok pozitívan hatottak a régi gyakorlati protokollra, és egyúttal megalapozták a jövőbeli békefenntartó műveletek elméleti anyagát is. A jövőben többféle

⁵¹ Rajnai Zoltán (2019): Előszó. In Besenyő János: *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019*. Budapest: Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, 6.

ok miatt (bukott államok, irreguláris migráció, éghajlatváltozás, elsivatagosodás stb.) az afrikai békefenntartó műveletek folytatódni fognak, új műveletek is indulnak, amelyekről Magyarország nem marad távol. Ezért fontos, hogy a korábban megélt katonai missziós tapasztalatokat a következő missziós felkészülés idejére teljes mértékben feldolgozzák, akár tananyag formájában, akár gyakorlati tevékenységként, és a felkészülés során alkalmazzák. A fentiekben leírtak alapján többszörösen igazolt, hogy Magyarország közel van Afrikához. 2019-ben még az Afrika-stratégia is elkészült.⁵² A dokumentumok születését pedig kiegészíti az aktív diplomácia, 2010 után ugyanis egyre több helyre látogatnak el a magyar kormány vezetői.⁵³ Mindez „közvetett módon a magyar diplomácia 1960-as és 1970-es évekbeli pragmatikus és építkező külpolitikájának a folytatása, amely az 1989-ben meghatározott külpolitikai prioritások sorában háttérbe szorult”⁵⁴

Az afrikai kontinens hosszú történelme során több nemzet, illetve azok katonái jelentek meg a kontinensen. A jelenlét – s főleg a katonai erő – nagy nyomást és hatást is gyakorolt a földrész gazdasági és politikai viszonyaira, sőt formálta azokat. A magyar katonák is részt vettek ezen folyamatokban, s napjainkban is jelen vannak Afrika biztonságpolitikájának alakításában.

A kiegyezés után (1867) a császári udvar több expedíciót is támogatott Afrika-szerte, amelyek különféle információkkal látták el a külügyminisztériumot. Habár a Monarchia gyarmati törekvései nem értek cél, azért szemet vetettek az akkor Rio de Oro néven ismert Nyugat-Szaharára, amelyet a spanyolok 1898-ban fel is ajánlottak megvásárlásra. A magyarok azonban ellenezték a megállapodást, és magánbefektetőket sem sikerült találni, akik az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaság égisze alatt létrehozni tervezett konzorcium keretében nagy pénzt áldoztak volna a területért.⁵⁵

A magyar jelenlétben az igazi fordulat csak a hidegháború idején következett be, amikor Magyarország aktívan részt vett az ENSZ békefenntartó misszióiban. Az 1960-as évektől kezdve több alkalommal is küldtek magyar békefenntartókat Afrika különböző területeire, például Kongóba vagy Szomáliába.

Magyarország csatlakozott a NATO-hoz, majd az Európai Unióhoz, így még inkább megerősítette pozícióját az afrikai békefenntartás terén. A NATO és az EU misszióiban rendszeresen részt vettek/vesznek magyar katonák Afrikában. Az Európai Unió afrikai prioritásai nagy hatással vannak a magyar szerepvállalás alakulására is. Minden nemzetközi szereplő számára kulcsfontosságú kérdés, hogy stabilabbá tegyék a régiót, illetve olyan perspektívát kell hogy ígérjenek az ott élőknek (több mint 1 milliárd embernek), amely hiteles, ezáltal el tudják képzelni a jövőjüket helyben (ebben az Európai Unió élen jár). Ennek eléréséhez alapvető cél a biztonság megteremtése, a szélsőséges és terrorista csoportok felszámolása. A nemzetközi szereplők ehhez különböző módon járulnak hozzá.

⁵² 1177/2019. (IV. 2.) Korm. határozat az Afrika stratégiáról.

⁵³ Abonyi Ákos: *Így szigetelődött el Magyarország Afrikában*. [online], 2019. 02. 12. Forrás: Demokrata [2024. 06. 10.].

⁵⁴ Solymári Dániel – Tarrósy István (2021): A magyar diplomácia újjászületése Afrikában. Déli nyitási kísérletek a magyar külpolitikában a 19–20. században: fókuszban az 1960–70-es évek. *Külügyi Szemle*, 20(4), 147.

⁵⁵ Sári Eszter (2020): Békétlen Szahara. Besenyő János Magyarország és a nyugat-szaharai válság című könyvéről. *Ügyészek Lapja*, 27(2–3), 129–132.

Az Európai Uniónak már kész az új Afrika-stratégiája,⁵⁶ s ebben mint tagállam Magyarország is érintett.⁵⁷ Az EU Afrikával kapcsolatos új, átfogó stratégiája az alábbi öt területre összpontosító partnerségre épülhet:

1. partnerség a zöldátállásért és az energiához való hozzáférésért;
2. partnerség a digitális transzformációért;
3. partnerség a fenntartható növekedésért és munkahelyteremtésért;
4. partnerség a békéért és a jó kormányzásért; valamint
5. partnerség a migráció és a mobilitás területén.⁵⁸

A tanulmány témája szempontjából a 4. pont kiemelése szükséges. Ennek megvalósítása érdekében a nemzetközi szereplőknek, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezetének, az EU-nak és az Afrikai Uniónak tényleges összefogásra volt/van szüksége. Ebben az összefüggésben fontos az Afrikai Unió által vezetett, „a fegyverek elhallgattatása”⁵⁹ elnevezésű program. A megvalósításhoz operatív szinten a közös biztonság- és védelempolitika missziói, valamint az uniós tagállamok (benne Magyarország is) egyéb biztonsági és védelmi küldetesei kézzelfoghatóan hozzájárulnak a Száhel-övezet, Északkelet-Afrika, a Guineai-öböl, a Csád-medence és a Közép-afrikai Köztársaság békéjéhez és biztonságához.

Összességében a magyar külpolitikai orientáció a reziliencia biztosítása érdekében célként jeleníti meg a konfliktus- és válságciklusok valamennyi szakaszában a humanitárius, a fejlesztési, a békével kapcsolatos és a biztonsági beavatkozásokat s ennek gyakorlati megvalósíthatóságát az afrikai kontinensen. A földrész régiói ugyanazokkal a kihívásokkal néznek szembe, mint a válságövezetek államai, például a terrorizmus, a politikai instabilitás és az emberi jogok megsértése. Magyarország azonban elkötelezett az afrikai társadalom iránt, és fontos szerepe van a békefenntartásban és a humanitárius segítségnyújtásban is.

A következőkben kronologikus sorrendben, rövid jellemzők felsorolásával (idő, helyszín, feladatok, létszám, eredmény) tekintjük át a magyar katonai szerepvállalást Afrikában. Fontos hangsúlyozni, hogy ennek a szerepvállalásnak folyamatjellege van, annak pedig két tulajdonsága, nevezetesen az állandó bővülése (létszám) és mélyülése (több és többféle feladat felvállalása).

⁵⁶ Európai Parlament: *A New EU-Africa Strategy – A Partnership for Sustainable and Inclusive Development*. [online], 2021. 03. Forrás: europarl.europa.eu [2024. 06. 01.].

⁵⁷ Budapest–Afrika Fórum: *Hungary and Africa*. [online]. Forrás: budapestafricaforum.kormany.hu [2024. 06. 12.].

⁵⁸ Európai Bizottság: *Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az Afrikával kapcsolatos átfogó stratégia felé*. [online], 2020. Forrás: eur-lex.europa.eu [2024. 06. 12.].

⁵⁹ A Fegyverek Elhallgattatása Program (Weapons Collection and Disarmament Program) célja, hogy segítse a fegyverek illegális forgalmának visszaszorítását Afrikában, és támogassa a békés megoldásokat a konfliktusok rendezésében. A programban részt vevő országok között szerepel például Nigéria, Libéria, illetve az Afrikai Unió.

A rendszerváltozást követő katonai szerepvállalás⁶⁰

A magyar katonai tevékenység annak idején az Osztrák–Magyar Monarchia (Monarchia) közös hadseregén belül valósult meg. A korabeli hat missziós vállalkozás célja ugyanaz volt, mint napjainkban, azaz a konfliktusok megoldása, eszkalációjuk megakadályozása. A Monarchia műveletei közül azonban egy sem volt Afrikában.⁶¹ Az afrikai, 19. századi magyar megjelenés (lásd fentebb) inkább kalandszerűnek nevezhető, s nem járul hozzá a klasszikus békeműveletek megalapozásához. Mindezek után hosszú időnek kellett eltelnie, hogy tényleges magyar szerepvállalásról tudjunk beszélni. Ez pedig majd az ENSZ szerepének a hidegháború utáni erősödésével jelenik meg, pontosabban a Namíbiához köthető feladatokkal (az ENSZ Namíbiai Átmenetet Segítő Csoportja – UN Transition Assistance Group in Namibia, UNTAG).⁶²

Ez az első feladatvállalás egy rendőri misszió keretében valósult meg. Nevezetesen a misszió a rendszerváltozás idején kezdte el a munkáját, amelyben hazánk 22 fővel képviseltette magát.⁶³ Szakértői megfogalmazásban ez az időszak a hidegháború „kishatára” (az 1989–1992 közötti időszak),⁶⁴ s két jellemzője van. Az első, amikor a békefenntartásban már a második generációs békefenntartás a gyakorlat. A második jellemző pedig, hogy a missziós terület polgárháború sújtotta terület, amit valahogyan fel kell oldani, illetve meg kell oldani az állam újbóli „építését” (például Angola, Nyugat-Szahara). Szakértői vélemény az is, hogy a kor „nagyhatára” 1992–1993,⁶⁵ amikor a válságkövetben emberiesség elleni bűntettekkel, humanitárius katasztrófákkal találkozunk (Szomália, Ruanda). Új kihívások jelentek meg, így új kezelési módszerre, eszközre lesz szükség. Az ENSZ új programja, a Béketervezet (Agenda for Peace, 1992)⁶⁶ mintegy irányítúként alkalmas lesz a regionális szervezetek számára a megoldások keresésében.

A következőkben a missziók feladatait felsorolásban ismertetem, ahogyan ezt Besenyő János munkájában olvastam.

Az ENSZ keretében

1989–1990

Az első afrikai misszió – polgári, rendőri személyzettel – Namíbiában volt, az UNTAG (United Nations Transition Assistance Group) keretében.⁶⁷ Gál Gáspár Tamás rendőr

⁶⁰ A fejezetben a szervezetekbeli magyar részvétel ismertetéséhez teljes mértékben Besenyő János témához kapcsolódó munkáját használtam fel (Besenyő 2019). Katonaként, afrikai misszióban részt vevőként, a helyszíni ismeretével bíró személyként tekintettem a munkájára.

⁶¹ Kiss Zoltán László (2011): *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 61–77.

⁶² Kiss 2011: 84.

⁶³ További részletekért lásd Farkas István – Boda József (2012): A rendőri békefenntartás tapasztalatai. *Társadalom és Honvédelem*, 16(1–2), 26–50.

⁶⁴ Kiss 2011: 85.

⁶⁵ Kiss 2011: 85.

⁶⁶ *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*. 1992. 01. 31. New York: UN.

⁶⁷ A misszió honlapja: *UNTAG*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 12.].

alezredes (nagykövet) a Dél-Namíbia Körzet parancsnoki tisztségét látta el.⁶⁸ A misszió az alábbi feladatokra kapott felhatalmazást:

- a szabad választások lebonyolítása;
- az ellenségeskedések beszüntetésének, a tűzszüneti előírások betartásának és a szemben álló felek csapatainak – SWAPO (South-West African People's Organization), a helyi fehér milíciák és a dél-afrikaiak – ellenőrzése, majd lefegyverzése;
- a dél-afrikai katonai és rendőri erők kivonásának ellenőrzése;
- az országhatárok ellenőrzése;
- a politikai foglyok szabadon bocsátása, a menekültek hazatérésének biztosítása;
- az új namíbiai rendőrség támogatása, a törvények betartatásának ellenőrzése.⁶⁹

1991

A MINURSO központja a Marokkó által megszállt területek középpontjában lévő Laayoune városában található. Napjainkban a misszióban 245 katona és 222 fős teljes személyzet dolgozik.⁷⁰ Hazánk kezdetben 19 katonai megfigyelővel vett részt az afrikai misszióban, később csökkent ez a szám, jelenleg hét katonai megfigyelőnk szolgál kéksapkás békefenntartóként a sivatagi országban.

A MINURSO-missziónak egy magyar tábornok is volt a vezetője Száraz György vezérőrnagy személyében, aki az ENSZ felkérésére 2002. augusztus 7-től 2005. augusztus közepéig töltötte be a katonai parancsnoki beosztást.⁷¹ A misszió mandátuma az első időszakban alapvetően a tűzszünet ellenőrzésére, a marokkói csapatok csökkentésére és a szemben álló felek csapatainak szétválasztására, valamint a háborús tevékenységek kiújulásának megakadályozására korlátozódott. Később kibővült a politikai foglyok szabadon bocsátásával és a hadifogolycserék ellenőrzésével, továbbá a referendum előkészítése érdekében végzett – azonosítási és regisztrációs – tevékenység segítségével.⁷²

A nyugat-szaharai misszióhoz⁷³ a magyar katonák csak 2000-ben csatlakoztak. A mandátum az alábbi feladatokra terjedt ki:

- a tűzszünet ellenőrzése, az ENSZ-jelenlét demonstrálása;
- a marokkói csapatok és a Polisario Front közötti tűzszünetsértések regisztrálása;
- a csapatok létszámának, diszlokációjának és a változásoknak a nyilvántartása;
- aknák, gránátok és más robbanószerkek megjelölése, a felek tájékoztatása a koordinátákról;
- jó kapcsolat kialakítása és ápolása a szemben álló felekkel.⁷⁴

⁶⁸ *Az ENSZ szerepe a nemzetközi békefenntartásban.* [online]. Forrás: ensz.kormany.hu [2024. 06. 12.].

⁶⁹ Az egyes missziók feladatait Besenyő János munkájából vettem át. Besenyő János (2019): *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019.* Budapest: Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola.

⁷⁰ *MINURSO Fact Sheet.* [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 21.].

⁷¹ *MINURSO Fact Sheet* [é. n.].

⁷² Juhász István (2024): *Honvéd Vezérkar, Összhaderőnemi Műveletvezető és Irányító Központ: Missziós adatbázis.* 2024. május 13. Doktori disszertáció.

⁷³ A misszió honlapja: *Mandate.* [online]. Forrás: minurso.unmissions.org [2024. 06. 21.].

⁷⁴ Besenyő 2019: 26.

A misszió ma is működik, hét magyar katona vesz részt benne.

1991–1995

A második misszió az angolai UNAVEM II. volt (United Nations Angola Verification Mission II.), amelyben először katonák, majd rendőrök teljesítettek szolgálatot. A létszám évenkénti lebontásban változott. A misszió teljes dokumentációjában fellelhetők a változó létszámadatok, ebből látható, hogy a magyar részvétel 42 fővel valósult meg.⁷⁵ Feladataik a következők voltak:

- a békeszerződésben foglaltak betartatása;
- a tűzszünet előírásainak ellenőrzése;
- az angolai rendőrség felügyelete;
- a választások megfigyelése és az eredmények hitelesítése;
- közvetítés a szemben álló felek között.⁷⁶

1992–1994

A mozambiki műveletben (United Nations Operations in Mozambique, ONUMOZ) a Magyar Honvédség és a Magyar Rendőrség kötelékéből 52 fő szolgált. Feladataik röviden az alábbiakban foglalhatók össze:

- a kormány és a RENAMO (Mozambican National Resistance) által megkötött tűzszünet betartatása, ellenőrzése;
- külföldi katonák kivonásának biztosítása, ellenőrzése;
- különböző fegyveres csoportok lefegyverzése, a fegyverek begyűjtése;
- az ENSZ és más nemzetközi szervezetek működtetésének biztosítása;
- segíteni az infrastruktúra újjáépítését;
- részvétel a választások lebonyolításában;
- humanitárius tevékenység koordinálása, menekültkérdés.⁷⁷

1993–1997

A libériai művelet, az UNOMIL (United Nations Observer Mission in Liberia)⁷⁸ következett, ahol egy magyar katonai tanácsadó került a misszióba. A mandátumában a következő feladatokra kapott megbízatást:

- a cotonou-i békeszerződésben foglaltak betartatása;
- a tűzszünet ellenőrzése, valamint az ECOWAS (Economic Community of West African States) támogatása;
- lefegyverzési és leszerelési folyamatban való részvétel;
- határrendészeti feladatok, csempészet felszámolása;

⁷⁵ A misszió honlapja: *Angola – UNAVEM II. Facts and Figures*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 12.].

⁷⁶ Besenyő 2019: 12.

⁷⁷ Besenyő 2019: 16.

⁷⁸ *UNOMIL*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 01.].

- az ECOMOG (az ECOWAS Monitoring Group) támogatása, tűzszerészeti tevékenység;
- az ENSZ és más humanitárius szervezetek munkájának segítése;
- választások megszervezése és lebonyolítása.⁷⁹

1993–1994

A ruandai–ugandai UNOMUR (United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda)⁸⁰ művelet az alábbi feladatokat végezte:

- határőrizet;
- hutu és tuszi fegyveres csoportok megfigyelése;
- csempészet, fegyverkereskedelem visszaszorítása;
- ellenségeskedések megakadályozása;
- bizalomerősítő tevékenység;
- az arushai békemegállapodás megkötésében való részvétel.⁸¹

Itt egy százados és négy magyar megfigyelő vett részt a munkában. 1994-ben azután a polgárháborús helyzet miatt okafogyottá vált a határellenőrzés, így felszámolták a missziót.

1995–1997

Az UNIVEM II-ből III lett, s tizenhét (11 rendőr és 6 katona) fővel kezdte meg a munkát, a feladataik az alábbiak szerint alakultak:

- a lusakai egyezményben⁸² foglaltak betartatása;
- a tűzszünet előírásainak ellenőrzése;
- az állami adminisztráció kiépítésének támogatása;
- az UNITA⁸³ átalakítása fegyveres csoportból politikai párttá;
- a fegyveres csoportok és a civil lakosság leszerelése és lefegyverzése;
- DDR-⁸⁴programok.⁸⁵

Miután ez a művelet véget ért, átalakult MONUA néven (United Nations Observer Mission in Angola),⁸⁶ azaz „belealakult” egy újabb műveletbe, ahová Magyarország 13 katonát s 13 rendőrt küldött. Feladataik a megváltozott helyzetben a következők szerint bővültek:

- az állami közigazgatás újjáépítésének ellenőrzése;

⁷⁹ Besenyő 2019: 19.

⁸⁰ *Uganda-Rwanda – UNOMUR*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 01.].

⁸¹ Besenyő 2019: 21.

⁸² Részletekért lásd Szabó Lóránd (2008): Lassan meginduló békefolyamat, tovább pusztító háború, az „afrikai irányítás”. *Külügyi Szemle*, 7(4), 126–139.

⁸³ Nemzeti Egység Angola Teljes Felszabadításáért.

⁸⁴ Disarmament, demobilization and reintegration, azaz leszerelés, demobilizáció és reintegráció.

⁸⁵ Besenyő 2019: 24.

⁸⁶ *MINUSCA*. [online]. Forrás: minusca.unmissions.org [2024. 06. 12.].

- elősegíteni és ellenőrizni az UNITA szervezeti egységeinek a beolvadását az új kormányba, haderőbe;
- az UNITA-haderő felszámolása, a bázisok felszámolása, a fegyveresek lefegyverzése, majd visszaillesztése a civil életbe;
- a tűzszüneti megállapodás előírásainak ellenőrzése, betartatása;
- az angolai rendőrség semlegességének biztosítása, az UNITA biztonsági erőinek beolvasztása országos és helyi szinten a rendőrség állományába;
- fegyverek begyűjtése, megsemmisítése;
- az emberi jogok biztosítása a lakosságnak, a civil társadalom kiépítése, támogatni a különböző civil szervezetek létrejöttét, működését;
- a humanitárius szervezetek munkájának támogatása, a rászorulóknak segélyezésének koordinálása.⁸⁷

1999

Egy újabb műveleti felkérést kapott a Magyar Honvédség a UNAMSIL (United Nations Mission in Sierra Leone) keretében.⁸⁸ A feladatok a következőképpen foglalhatók össze:

- együttműködni Sierra Leone kormányával és a békemegállapodásban érintettekkel a szerződés implementációjával kapcsolatban;
- támogatni Sierra Leone kormányát a lefegyverzési, leszerelési és reintegrációs terv megvalósításában;
- ennek megfelelően UNAMSIL-jelenlét létrehozása stratégiai/kulcsfontosságú Sierra Leone-i helyszíneken, ideértve a lefegyverzési/átvevő és leszerelési központokat;
- az ENSZ-személyzet biztonságának és szabad mozgásának biztosítása;
- a tűzszünet betartásának ellenőrzése, figyelembe véve, hogy megfelel-e az 1999. május 18-i (S/1999/585 melléklet) tűzszüneti egyezményben foglaltaknak;
- támogatni a feleket a bizalomépítési folyamatokban és azoknak a fenntartásában;
- a humanitárius támogatások teljesítésének elősegítése.

A civil ENSZ-tisztviselők munkájának támogatása, beleértve a főtisztartó különleges megbízottját és munkatársait, az emberi jogi és polgári ügyek tisztviselőit, a felkérésnek megfelelően, segítségnyújtás a választásokkal kapcsolatosan, amit a jelenlegi Sierra Leone-i alkotmányban foglaltak szerint bonyolítanak le.⁸⁹ A misszió eredményes munkát végzett, mert 2002-re a demokratikus átalakulások következtében az ENSZ folyamatosan csökkenthette a létszámot, majd 2006-ban bezárta a missziót.

⁸⁷ MINUSCA [é. n.].

⁸⁸ *Sierra Leone – UNAMSIL – Facts and Figures*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 11.].

⁸⁹ Besenő 2019: 27.

2004

Egy újabb missziót jegyezhetünk magyar rendőr részvételével. Ez pedig az ENSZ Elefántcsontparti Művelete (United Nations Operation in Côte d'Ivoire, ONUCI) volt. 2017-ben véget ért e misszió.⁹⁰

2013–2023

A Maliban történtek után (tuareg lázadás, s a felkelést különböző terrorcsoportok támogatták⁹¹), ami mintegy következménye volt az arab tavasznak, 2013-ban hozták létre a többdimenziós ENSZ-missziót Mali stabilizációjáért (Mission multidimensionnelle intégrée des Nations unies pour la stabilisation au Mali, MINUSMA).⁹² A kiképző misszió az alábbi feladatokat kapta:

- stabilizálni a kulcsfontosságú városokat és helyreállítani az állam integritását;
- támogatni az átmeneti útiterv végrehajtását, beleértve a nemzeti politikai párbeszédet és a választási folyamatot;
- elősegíteni az emberi jogok védelmét;
- támogatni a humanitárius segítségnyújtást;
- támogatni a kulturális értékek megőrzését;
- támogatni a nemzeti és a nemzetközi igazságszolgáltatást;
- védelmezni a polgári lakosságot és az ENSZ-alkalmazottakat.⁹³

A misszió 10 éves működés után lezárta tevékenységét, a katonákat kivonták a területről.⁹⁴

2014-től napjainkig

A MINUSCA (Mission multidimensionnelle intégrée des Nations unies pour la stabilisation en Centrafrique) misszió a Közép-afrikai Köztársaságban települt.⁹⁵ A misszióban csak katonák vettek részt, s az alábbi feladatokra kaptak mandátumot:

- támogatni az átmeneti/békefolyamatot;
- elősegíteni a humanitárius segítségnyújtást;
- támogatni és védelmezni az emberi jogokat;
- támogatni az igazságszolgáltatást, a jogrend visszaállítását;
- részt venni a lefegyverzési, leszerelési és a civil életbe visszaillesztő programokban;
- részt venni az otthonukból elűldözöttek visszatelepítésében.⁹⁶

⁹⁰ *ONU CI*. [online]. Forrás: onuci.unmissions.org [2024. 06. 12.].

⁹¹ A régió terrorista csoportjairól lásd bővebben Kiss Álmós Péter szerk. (2015): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek*. Budapest: Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely.

⁹² *MINUSMA*. [online]. Forrás: minusma.unmissions.org [2024. 06. 12.].

⁹³ Besenyő 2019: 29–30.

⁹⁴ *MINUSMA* [é. n.].

⁹⁵ A mandátumról és a létszámról lásd részletesen: *MINUSCA* [é. n.].

⁹⁶ Besenyő 2019: 31.

Négy magyar katonatiszt volt a misszióban, évenkénti váltásban végezték el a feladataikat. 2018-ig összesen 21 fő dolgozott a műveletben. Általánosságban elmondható, hogy Magyarország nagy mértékben hozzájárult a Közép-afrikai Köztársaság stabilitásának és fejlődésének elősegítéséhez. Így a magyar részvétel gazdasági, politikai és humanitárius területeken egyaránt sikeresnek bizonyult.

Szakértői álláspont szerint⁹⁷ az 1989–2019 közötti időszakban 22 afrikai műveletben több mint 400 katona és rendőr vett részt. A 30 éves időszak sok és sokféle tapasztalattal járult hozzá a magyar békefenntartás eredményesnek mondható munkájához.⁹⁸

Az EU keretében

2003. május 30. – szeptember 1.

Ez az első év, amikor az Európai Unió missziót indított ARTEMIS (DRC Artemis) néven a Kongói Demokratikus Köztársaság Ituri tartományába, Buniára kiterjedő mandátummal. Az ENSZ-erők (MONUC) nem tudták a feladataikat kellő hatékonysággal ellátni, a konfliktust nem tudták megszüntetni, ezért az ENSZ főtitkára felkérte az Európai Uniót korlátozott művelet végrehajtására. Az EU a feladatait a NATO támogatása nélkül végezte, ezek az alábbiak voltak:

- a stabilitás megteremtése Buniában, a repülőtér biztosítása;
- biztonsági feladatok ellátása;
- humanitárius tevékenységek, a menekültek és a civil lakosság védelme;
- a MONUC tevékenységének támogatása, az ENSZ munkatársainak és létesítményeinek védelme.⁹⁹

Magyar részvételről 2004-től beszélhetünk, igaz, még nem uniós országgént. Tomolya János alezredes Párizsban teljesített szolgálatot.¹⁰⁰

2005–2007

Az Európai Unió AMIS-t támogató művelete Darfurban (EU Support to AMIS, Darfur)¹⁰¹ volt a következő missziós helyszín, ahová magyar katonákat küldtek, a misszió Szudánban működött. A mandátumban megfogalmazott feladatok a következők:

- az AMIS-művelet működtetése, támogatása;
- az Afrikai Unió katonáinak kiképzése/szakkiképzése;
- taktikai-stratégiai szállítások megszervezése, lebonyolítása;
- logisztikai támogatás, tanácsadás – tanácsadó csoport;

⁹⁷ A mindenre kiterjedő részletekért lásd Besenyő 2019.

⁹⁸ A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói 2020.

⁹⁹ Besenyő 2019: 34.

¹⁰⁰ Rácz András (2004): *Az Európai Unió katonai képességeinek fejlődése 1992–2004*. Budapest: ZMNE, 104.

¹⁰¹ Részletesen lásd Törke András István (2008): *The operation Artemis in the Democratic Republic of Congo*.

- rendőri segítségnyújtás;
- humanitárius programokban való részvétel.¹⁰²

2005–2007

Az EU rendőri missziója Kinshasában (EU Police Mission in Kinshasa, EUPOL Kinshasa) az első uniós polgári misszió volt Afrikában, amelyhez Magyarország eszközök felajánlásával járult hozzá. 2007. július 1-je óta az EUPOL RD Congo keretében folytatja tevékenységét.

2005–2015

Az EU-nak a biztonsági szektor átalakítását és reformját segítő missziója a Kongói Demokratikus Köztársaságban (EU Security Sector Reform Mission in the Democratic Republic of the Congo, EUSEC RD CONGO) a kongói kormányzat hivatalos kérésére jött létre, alapvetően a kongói nemzeti hadsereg újjáépítése céljából. A magyar katonai szerepvállalás az első perctől jelen volt, a tíz év alatt tíz fő szolgált az uniós misszióban (változó időtartamban). A misszió célja a kongói hadsereg reformjának segítése volt, ami valós eredményeket hozott, mindamellett, hogy a kinn szolgáló magyar katonák az ország és a térség szakértőivé is váltak (volt, aki négy évet töltött beosztásában).¹⁰³

A kongói és a darfuri események nagy visszhangot kaptak a nemzetközi és a hazai médiában. Ebből is az látszott, hogy az Európai Unió határozottabb Afrika-politikát folytatott, s noha nehezebb volt megtalálni a közös nevezőt, megoldást, a segítséget nyújtó szervezetekre szükség volt. A munkájukat több tényező is nehezítette – erőszak, támadások –, mégis sikerült sok életet megmenteniük, biztonságosabbá tenniük az életet. A megfelelő életkörülmények és a biztonság azonban csak tartós béke esetén adható meg.¹⁰⁴

2006–2007

A kongói ENSZ és a kongói kormány felkérésére felállították az Európai Unió Kongói Katonai Misszióját (EUFOR RD Congo). A magyar felajánlás szerint a Magyar Honvédség nem harcoló katonákat, hanem logisztikai és személyügyi feladatokat ellátó személyeket küldött (három fő). Az EU Kongói Katonai Missziója a kongói választásokon egyfajta „tartalékerőként” a MONUC tevékenységének támogatását, illetve a kinshasai repülőtér biztosítását kapta feladatul.¹⁰⁵

¹⁰² Besenyő 2019: 36.

¹⁰³ Nagy Sándor (2017): Az Európai Unió kongói missziója – EUSEC RD Congo. In Marsai Viktor – Vogel Dávid (szerk.): *Közel-Afrikához. A válságkezelés és a stabilizáció lehetőségei és kihívásai a fekete kontinensen*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 61–77.

¹⁰⁴ Hajzer, Tamás – Remek, Éva (2010): International Organizations in Darfur. *AARMS*, 9(1), 35–46.

¹⁰⁵ Besenyő 2019: 39.

2008–2009

A bő egy évig tartó misszió az Európai Unió csádi és közép-afrikai köztársasági béke-művelete (EUFOR Chad/RCA) volt, amelynek a létrehozását a nyugat-szudáni (Darfur) konfliktus régiós hatásai, valamint a csádi és a közép-afrikai köztársaságbeli belpolitikai helyzet bizonytalansága indokolták. Feladata főleg a menekülttáborok lakóinak biztonsága, a humanitárius segélyszállítmányok célba juttatása, valamint a nemzetközi polgári személyek biztonságának garantálása volt. Uniós olvasatban a legnagyobb, mintegy 3700 fős afrikai misszió munkáját Magyarország a művelet párizsi parancsnokságára vezényelt három törzstiszttel segítette.¹⁰⁶

2008–2016

Az EU Szomáliai Katonai Tengeri Műveletének (EU NAVFOR Atalanta/EU Naval Operation in the Somali Republic) a feladata elsősorban a kalóztámadások megakadályozása. Továbbá az ENSZ Világélelmzési Programja, az Afrikai Unió Szomáliai Művelet (AMISOM) hajóinak és más humanitárius konvojoknak a kíséréte, védelme; a szomáliai partokonál folyó halászati tevékenység ellenőrzése; minden olyan szervezet támogatása, amely a régió stabilitásának megerősítésén dolgozik.¹⁰⁷ A magyar részvétel három informatikai altiszt részvételével valósult meg.

2013–2024

Az EU Kiképző és Tanácsadó Missziója (EU TM Mali) 2013-ban kezdte meg a tevékenységét, 24 uniós tagállam részvételével, köztük Magyarországgal. A misszió legfontosabb feladatai a kiképzés, az oktatás és a tanácsadás köré épültek. A munkájuk kezdete óta sok minden történt abban a régióban, így a missziós tevékenység is a változásokhoz igazodott, folyamatosan fejlődött. Pl. érdemes megemlíteni az egyesített mobil tanácsadó és kiképző csoportokat. A misszió az EU válságkezelő filozófiáját követve a válságövezet helyszínén segít a probléma megoldásában, az úgynevezett *soft power* eszközökkel, mert ezek a biztonsági problémák az európai biztonságra is hatással lehetnek.

A mandátumban rögzítettek szerint az EUTM Mali a tevékenységét négy pillérre alapozta, amelyek a következők:

- a mali fegyveres erők, katonai egységek képzése;
- tanácsadás biztosítása minden szinten a mali fegyveres erők részére;
- hozzájárulás a katonai oktatási rendszer fejlesztéséhez az alaptól a miniszteriális szintig;
- tanácsadás és képzés biztosítása a G5 Száhel egyesített műveleti központja számára.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Kiss 2011: 105.

¹⁰⁷ Besenyő 2019: 42.

¹⁰⁸ Szász Márton (2019): *A Magyar Honvédség részvétele az Európai Unió által vezetett kiképzőmisszióban Maliban. Honvédségi Szemle*, 147(6), 62.

A tanulmány vizsgálati időkeretén belül megjegyzendő, hogy a mali misszió működését az évek alatt többször módosították (kormányrendeletekkel). Pl. a létszámkeretet 2018-ban az elfogadott bővítési célnak megfelelően legfeljebb 25 főben (váltási időszakban legfeljebb 50 főben) maximalizálták. A magyar honvédelmi vezetés 2019 végére például 22 fős állományt tervezett kiküldeni.¹⁰⁹ A magyar katonák legfőképpen a lövészkiképzésben vettek részt. A missziót 2020-ban egy katonai puccs következtében felfüggesztették, végül a megbízatás 2024-ben lejárt.¹¹⁰

Zárógondolatok

A régi-új katonai és polgári műveletek azt mutatják, hogy az afrikai kontinens sem a nemzetközi szervezetek számára, sem az államoknak, így Magyarországnak sem közömbös régió. E térség válságai, konfliktusai, illetve azok tovaterjedő hatása nemcsak az adott térség, hanem Európa biztonságát is több szempontból befolyásolják, veszélyeztetik.

Magyarország az eddig bemutatott missziós tevékenységen túlmenően aktívan részt vesz humanitárius segítségnyújtásban is Afrikában. Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság gyakran küld csapatokat természeti katasztrófa vagy humanitárius válságok sújtotta területekre Afrikába. Mindemellett az afrikai kontinens jelentőségéről tanúskodik, hogy 2019-ben Budapesten rendezték meg az első Magyarország–Afrika csúcstalálkozót. Ennek célja egy olyan partnerség kiépítése volt Afrika országaival, amely ösztönözné a gazdasági együttműködést és támogatná fejlődésüket.

Összegezve az eddigieket azt mondhatjuk, hogy Magyarországnak már van történelme (múltja) Afrikában, s az adott lehetőségek keretein belül az adott helyszínen a katonák hozzájárultak, s a jövőben is hozzájárulnak a feladatok sikeres végrehajtásához.¹¹¹ Mindemellett Magyarország nem kulcsszereplő a fekete kontinensen, ráadásul a korábbi években a magyar külpolitika és katonai vezetés többségében szkeptikusan állt hozzá az afrikai missziókban való részvételünkhöz. Mára azonban már egyértelmű: nem zárkozhatunk el az afrikai eseményektől. Ezt jelzi a magyar külpolitikai prioritások változása, a „déli nyitás” 2015 óta tartó folyamata.¹¹² Szakértői vélemények alapján igazoltnak tekinthető az az alapvetés, miszerint a magyar déli külpolitikai nyitás, illetve annak eredményei, a konkrét formát öltő külkapcsolatok kiépítése¹¹³ pozitívan hatott a korabeli és a későbbi magyar Afrika-politikára. A fentiekben bemutatott katonai jelenlét, együttműködés a nemzetközi szervezetekkel és rajtuk keresztül csak tovább erősíti e tényt. A hidegháború utáni években a rendszerváltozás adta függetlenség jól látható a magyar szerepvállalás növekedésében, a korábbi évszázadokhoz képest, amikor „a függetlenség, szabad »politikaalakítás« történelmi léptékkal nézve csak pillanatokra adatott meg”,¹¹⁴ ez a helyzet megváltozott.

¹⁰⁹ A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói 2020: 3.

¹¹⁰ *End of Mandate EUTM Mali*. [online], 2024. 05. 17. Forrás: EEAS [2024. 12. 12.].

¹¹¹ Besenyő János (2018): *Hungarian Participation in the EU-Led African Military Operations*. AARMS, 17(1), 71–86.

¹¹² Solymári–Tarrósy 2021.

¹¹³ Lásd ennek részleteit lásd Solymári–Tarrósy 2021.

¹¹⁴ Solymári–Tarrósy 2021: 150.

Egyértelmű, hogy több olyan terület is van (hírszerzés, felderítés, logisztika, víztisztítás, egészségügy stb.), ahol az Európai Unió hiányokkal küzd, és ahol nagyra értékelt a magyar részvétel. Ezeket a részköltő (*niche*) területeket a jövőben mindenképpen érdemes fejleszteni az afrikai szerepvállaláshoz, mintegy konkrét felkészülést a jövő konfliktusainak megelőzésében, illetve az új kihívások helybeni kezelésében. Addig is érdemes szem előtt tartani, hogy

„Afrika a sokszínűségével és az ugrásra kész tehetségével döntő szerepet játszik majd a világ jövőjében. Afrikai barátaink a szövetségeseink, és minden európainak meg kell értenie a partnerségünk jelentőségét és a benne rejlő lehetőséget. [...] A sikerhez arra van szükség, hogy mind a 27 uniós tagállam szerepet vállaljon a partnerségben.”

– ahogyan azt Chrysoula Zacharopoulou jelentéstevő is hangsúlyozta.¹¹⁵

Felhasznált irodalom

- 1177/2019. (IV. 2.) Korm. határozat az Afrika stratégiáról. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2019-1177-30-22>
2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/2011-113-00-00>
- 7 Continents*. [online]. Forrás: Worldometers [2024. 06. 01.].
- Abonyi Ákos: *Így szigetelődött el Magyarország Afrikában*. [online], 2019. 02. 12. Forrás: Demokrata [2024. 06. 10.].
- A Honvédség aktuális külföldi katonai missziói. *Infójegyzet*, 2020. 10. 02.
- Allen, Nate D. F.: *African-Led Peace Operations: A Crucial Tool for Peace and Security*. [online], 2023. 08. 09. Forrás: Africa Center for Strategic Studies [2024. 06. 12.].
- An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-Keeping*. 1992. 01. 31. New York: UN.
- Angola – UNAVEM II. Facts and Figures*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 12.].
- Az ENSZ szerepe a nemzetközi békefenntartásban*. [online]. Forrás: ensz.kormany.hu [2024. 06. 12.].
- Bendefy-Benda László (1934): *Magyar utazók Afrikában I. Felfedezők*. Budapest: Magyar Etiópiai Expedíció Országos Bizottsága. Online: https://mtda.hu/books/bendefy_benda_laszlo_magyar_utazok_afrikaban_1_Optimized.pdf
- Benkes Mihály (2007): Az euroafrikai kapcsolatok ma. In Déder Miklós (szerk.): *Külpolitika, biztonságpolitika, Magyarország*. Budapest: Manfred Wörner Alapítvány, 58–67.
- Benkő Tibor: Magyarország növeli békefenntartó szerepvállalását*. [online], 2019. 03. 30. Forrás: HVG [2024. 06. 12.].
- Berneke Ágnes szerk. (2002): *A globális világ politikai földrajza*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Besenyő János (2013a): A Magyar Honvédség afrikai szerepvállalása – A kultúranropológusok lehetséges szerepe a műveletek során. *Hadtudomány*, 23(1–2), 148–162.
- Besenyő János (2013b): Hungary's Contribution to African Peacekeeping Operations: Lessons Learned. In *Budapest Africa Forum 2013*. Budapest: Külügyminisztérium, 192–201. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/83757>
- Besenyő János (2018): Hungarian Participation in the EU-Led African Military Operations. *AARMS*, 17(1), 71–86. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2018.1.7>
- Besenyő János (2019): *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019*. Budapest: Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola.
- Budapest–Afrika Fórum: *Hungary and Africa*. [online]. Forrás: budapestafricaforum.kormany.hu [2024. 06. 12.].
- Búr Gábor: Afrika története a 19–20. században. In Búr Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok*. Budapest: Mundus Novus Kft., 15–84.

¹¹⁵ *Erős Afrika: a Parlament új EU–Afrika stratégiát határoz meg*. [online], 2021. 03. 25. Forrás: Európai Parlament [2024. 06. 12.].

- Buzan, Barry – Wæver, Ole (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Chapter Three: Europe. *The Military Balance*, 125(1), 52–151. Online: <https://doi.org/10.1080/04597222.2025.2445475>
- Countries in Africa*. [online]. Forrás: Wisevoter [2024. 06. 12.].
- Countries in Africa*. [online]. Forrás: Worldometers [2024. 06. 12.].
- Csaplár-Degovics, Krisztián (2022): Austro-Hungarian Colonial Ventures: The Case of Albania. *Hungarian Historical Review*, 11(2), 267–304. Online: <https://doi.org/10.38145/2022.2.267>
- End of Mandate EUTM Mali*. [online], 2024. 05. 17. Forrás: EEAS [2024. 12. 12.].
- Erős Afrika: a Parlament új EU-Afrika stratégiát határoz meg*. [online], 2021. 03. 25. Forrás: Európai Parlament [2024. 06. 12.].
- Európai Bizottság: *Közös közlemény az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak az Afrikával kapcsolatos átfogó stratégia felé*. [online], 2020. Forrás: eur-lex.europa.eu [2024. 06. 12.].
- Európai Parlament: *A New EU-Africa Strategy – A Partnership for Sustainable and Inclusive Development*. [online], 2021. 03. Forrás: europarl.europa.eu [2024. 06. 01.].
- Farkas István – Boda József (2012): A rendőri békefenntartás tapasztalatai. *Társadalom és Honvédelem*, 16(1–2), 26–50.
- Global Africa. Africa in the World and the World in Africa*. [online], 2023. 04. Forrás: MO Ibrahim Foundation [2024. 06. 10.].
- Gräff, Sebastian: *Charted: Top Destinations for Africa's Exports (1995–2020)*. [online], 2023. 06. 26. Forrás: Visual Capitalist [2024. 06. 01.].
- Gyuris Ferenc – Szabó Pál: *Afrika: Fiatalos népesség, régi problémák*. [online], Forrás: PAGEO Geopolitikai Kutatóintézet [2024. 06. 12.].
- Hajzer, Tamás – Remek, Éva (2010): International Organizations in Darfur. *AARMS*, 9(1), 35–46.
- Juhász István (2024): *Honvéd Vezérkar, Összhaderőnemi Műveletvezető és Irányító Központ: Missziós adatbázis*. 2024. május 13. Doktori disszertáció.
- Kiss Álmos Péter szerk. (2015): *Afrikai terrorista- és szakadárszervezetek*. Budapest: Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely.
- Kiss Zoltán László (2011): *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Kissinger, Henry (1996): *Diplomácia*. Budapest: Panem–McGraw–Hill–Grafo.
- Mandate*. [online]. Forrás: minurso.unmissions.org [2024. 06. 21.].
- Maráczai Tamás: *Mit keresnek a magyarok Maliban?* [online], 2022. 01. 17. Forrás: Mandiner [2024. 06. 11.].
- Marsai Viktor (2012): A NATO szerepvállalása Afrikában. *Nemzet és Biztonság*, 5(4), 72–82.
- Marsai Viktor (2020): Magyarország és Afrika 2018–2025. In Marsai Viktor – Nagyné Rózsa Erzsébet (szerk.): *Magyarország és Afrika 2018–2025*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Marshall, Tim (2022): *A földrajz hatalma*. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Mavhunga, Clapperton Chakanetsa (2023): Africa's Move From Raw Material Exports Toward Mineral Value Addition: Historical Background and Implications. *MRS Bulletin*, 48, 395–406. Online: <https://doi.org/10.1557/s43577-023-00534-3>
- MINURSO Fact Sheet*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 21.].
- MINUSCA*. [online]. Forrás: minusca.unmissions.org [2024. 06. 12.].
- MINUSMA*. [online]. Forrás: minusma.unmissions.org [2024. 06. 12.].
- Mulikita, Jason J: *Young People's Potential, the Key to Africa's Sustainable Development*. [online]. Forrás: UN [2021. 06. 04.].
- Nagy Sándor (2017): Az Európai Unió kongói missziója – EUSEC RD Congo. In Marsai Viktor – Vogel Dávid (szerk.): *Közel-Afrikához. A válságkezelés és a stabilizáció lehetőségei és kihívásai a fekete kontinensen*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 61–77.
- Nantulya, Paul: *Africa's Interests in Strengthening the United Nations System*. [online], 2023. 08. 14. Forrás: Africa Center for Strategic Studies [2024. 06. 20.].
- Németh-Kállai Szilvia: *Marsai Viktor: a Száhel-övezet Európa érdekszférája, amiben Csád az utolsó álló bástya*. [online], 2023. 10. 24. Forrás: Hírklikk [2024. 06. 30.].

- ONU. [online]. Forrás: onuci.unmissions.org [2024. 06. 12.].
- Operation Ocean Shield*. [online]. Forrás: mc.nato.int [2024. 12. 04.].
- Proportion of Selected Age Groups of the World Population in 2024, By Region*. [online]. Forrás: Statista [2024. 12. 04.].
- Rácz András (2004): *Az Európai Unió katonai képességeinek fejlődése 1992–2004*. Budapest: ZMNE.
- Rajnai Zoltán (2019): Előszó. In Besenyő János: *Magyar katonai és rendőri műveletek az afrikai kontinensen 1989–2019*. Budapest: Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, 5–6.
- Republic of the Congo – ONUC. Facts and Figures*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 12.].
- Sári Eszter (2020): Békétlen Szahara. Besenyő János Magyarország és a nyugat-szaharai válság című könyvéről. *Ügyészek Lapja*, 27(2–3), 129–132. Online: <https://ugyeszeklapja.hu/?p=2908>
- Sierra Leone – UNAMSIL – Facts and Figures*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 11.].
- Siposné Kecskeméthy Klára (2022): *A NATO-partnerségi kezdeményezések története 2021-ig*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Smith-Windsor, Brooke A. szerk. (2013): *AU-NATO Collaboration: Implications and Prospects*. Rome: NATO Defense College.
- Solymári Dániel – Tarrósy István (2021): A magyar diplomácia újjászületése Afrikában. Déli nyitási kísérletek a magyar külpolitikában a 19–20. században: fókuszban az 1960–70-es évek. *Külgügyi Szemle*, 20(4), 147–183. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.4.7
- Sustainable Development for Africa*. [online], 2004. 12. 15. Forrás: UN Department of Economic and Social Affairs [2024. 06. 08.].
- Szabó Lóránd (2008): Lassan meginduló békefolyamat, tovább pusztító háború, az „afrikai irányítás”. *Külgügyi Szemle*, 7(4), 126–139.
- Szabó László (2009): A békefenntartás új értelmezése. *Nemzet és Biztonság*, 2(5), 39–54.
- Szabó-Zsoldos, Gábor (2021): Hungarians in the Anglo-Boer War. *Historia*, 66(2), 2–22. Online: <https://doi.org/10.17159/2309-8392/2021/v66n2a1>
- Szász Márton (2019): A Magyar Honvédség részvétele az Európai Unió által vezetett kiképzőmisszióban Maliban. *Honvédségi Szemle*, 147(6), 53–71. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2019.6.5>
- Szenes Zoltán – Siposné Kecskeméthy Klára (2019): *NATO 4.0 és Magyarország. 20 év tagság – 30 év együttműködés*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Szücs László: *Magyar katonák Afrikában*. [online], 2009. 05. 13. Forrás: honvedelem.hu [2024. 06. 12.].
- Tomolya János (2010): *Békefenntartó kézikönyv*. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Türke András István (2008): *The Operation Artemis in the Democratic Republic of Congo*. CERPESC, European Solutions for Defence & Crisis Management. Online: www.pesc.eu
- Uganda-Rwanda – UNOMUR*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 01.].
- UNOMIL*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 01.].
- UNTAG*. [online]. Forrás: peacekeeping.un.org [2024. 06. 12.].
- Vida Melinda: *Fenntarthatóság kontinensről kontinensre: Afrika*. [online], 2023. 09. 26. Forrás: Fenntartható fejlődés [2024. 06. 14.].

Tartalom

HÁDA BÉLA: <i>Indonézia a BRICS+ tagja – zavarjon ez minket?</i>	2
SOÓS ESZTER PETRONELLA: <i>Franciaország afrikai pozíciói a Macron-korszakban</i>	3
EGERESI ZOLTÁN – CSÁKI LILLA: <i>A Nyugat-Balkán biztonságpolitikai helyzete</i>	23
CEYLAN-SZAKÁCS MIRJAM: <i>A dél-csendes-óceáni vizek új ragadozója, az SSN AUKUS</i>	55
FARAGÓ BENCE: <i>Történelmi emlékezet és nemzeti identitás</i>	70
REMEK ÉVA: <i>A magyar katonai jelenlét története Afrikában</i>	99